

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 13 lipca 2020 r.

Poz. 4257

UCHWAŁA NR XXI/121/20 RADY MIEJSKIEJ GMINY GRYFÓW ŚLĄSKI

z dnia 23 czerwca 2020 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2019-2023

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 713) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta i Gryfów Śląski 2020-2023 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gminy i Miasta Gryfów Śląski.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski:
Mateusz Królak

Załącznik do Uchwały nr XXI/121/20
Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski
z dnia 23 czerwca 2020 roku

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023

Gryfów Śląski 2020

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	4
2. PRAWNA OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE.....	5
3. PRAWNA PODSTAWA ORAZ CELE SPORZĄDZENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	12
4. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	21
4.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	21
4.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020.	22
4.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.	26
4.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”.	27
4.5. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo.	27
5. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA.	28
5.1. Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Dolnośląskiego 2016-2020.....	28
5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2020. (Projekt - perspektywa 2030).....	30
5.3. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2030 roku.	31
5.4. Strategia Rozwoju Powiatu Lwóweckiego 2015-2020.	32
6. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.....	33
6.1. Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski 2016-2020.	33
6.2. Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2014-2020.....	35
6.3. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gryfów Śląski.....	36
6.4. Program Turystycznego Zagospodarowania Gminy Gryfów Śląski na lata 2015-2020.....	37
6.5. Sołeckie Strategie Rozwoju.....	38
7. LOKALIZACJA ORAZ ANALIZA HISTORYCZNA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.	39
7.1. Położenie Gminy Gryfów Śląski.	39
7.2. Herb i nazwa Miasta Gryfów Śląski.	40
7.3. Historia Miasta Gryfów Śląski.....	41
7.4. Historia sołectw.	44
8. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO, PRZYRODNICZEGO I KRAJOBRAZOWEGO GMINY GRYFÓW ŚLĄSKI ORAZ STAN ICH ZACHOWANIA.	50
8.1. Zabytki architektury sakralnej.....	51
8.2. Zamki.....	63
8.3. Architektura rezydencjonalna.....	70

8.4.	Architektura mieszczańska - kamienice.	82
8.5.	Architektura przemysłowa, zabytki techniki.	91
8.6.	Domy o konstrukcji szkieletowej.	94
8.7.	Parki.	95
8.8.	Miejsca historyczne, pomniki, krzyże pokutne.	96
9.	PRAWNE FORMY OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWO-PRZYRODNICZEGO.	100
9.1.	Wojewódzki Rejestr Zabytków.	100
9.2.	Gminna Ewidencja Zabytków.	103
9.3.	Pomniki Przyrody.	103
9.4.	Obszary chronionego krajobrazu.	104
9.5.	Strefy, obszary ochrony konserwatorskiej.	104
10.	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT).	110
11.	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE. PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ, ZADANIA ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023. 113	
11.1.	Założenia programowe.	114
11.2.	Monitoring i weryfikacja wyznaczonych kierunków działań jak i zadań.	122
12.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023.	126
13.	FINANSOWANIE PROJEKTÓW ZWIĄZANYCH Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.	127
13.1.	Dotacje budżetu Gminy i Miasta Gryfów Śląski.	128
13.2.	Środki Samorządu Województwa Dolnośląskiego oraz Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	129
13.3.	Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Budżet państwa.	131
13.4.	Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych - Fundusz Kościelny.	135
13.5.	Fundusze Unii Europejskiej - związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.	136

1. WSTĘP.

Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią jeden z najważniejszych czynników definiujących tożsamość danego narodu. Są wyrazem jego inteligencji i twórczego kreowania rzeczywistości niemalże we wszystkich dziedzinach życia i sztuki. To jedyna w swoim rodzaju skarbnica wiedzy i świadectwo minionego czasu. Każda definicja dziedzictwa kulturowego w jakiś sposób zawęża jego zakres lecz dla potrzeb niniejszego dokumentu można przyjąć, iż całość dziedzictwa kulturowego to różnorodny pejzaż złożony z wartości materialnych np. obiektów zabytkowych, układów przestrzennych, zabytków ruchomych etc. oraz wartości niematerialnych - idei, poglądów czy procesów kulturotwórczych. Bez względu na genezę, zasoby dziedzictwa kulturowego podlegają bezwzględnej ochronie i jako takie powinny stanowić źródło informacji dla kolejnych pokoleń.

Dolny Śląsk to region charakteryzujący się wielokulturowością, wielowyznaniowością i różnorodnością przyrodniczą, ukształtowany pod wpływem czynników geopolitycznych, gospodarczych oraz religijnych. Współczesna specyfika tego obszaru uwarunkowana jest wieloma skomplikowanymi procesami kulturowymi spowodowanymi faktem przerwania ciągłości osadniczej po 1945 roku. Jednakże ten brak historycznej ciągłości nie zwalnia nas z obowiązku ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, czyni nas depozytariuszami odpowiedzialnymi za jego przetrwanie. Gmina i miasto Gryfów Śląski zlokalizowane są w regionie o niepowtarzalnych walorach przyrodniczo - krajobrazowych oraz atrakcyjnym pod względem nasycenia w obiekty zabytkowe. Niniejszy Program określa możliwości ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego jak również wskazuje na jego potencjał w aspekcie społecznym i ekonomicznym.

Gryfów Śląski

2. PRAWNA OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE.

Jednym z najważniejszych elementów ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego w Polsce jest jego prawna regulacja. O jego trwałości decydują aktywne działania mające na celu zabezpieczyć dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów wypracowane na podstawie doświadczeń oraz historii narodu polskiego. Podstawowym aktem prawnych obowiązujących na terenie Rzeczypospolitej jest Konstytucja Rzeczypospolitej, która określa założenia funkcjonowania Państwa Polskiego oraz wskazuje m.in. na potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego.

■ Konstytucja Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Kolejnymi aktami prawnymi regulującym potrzebę i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, dotyczącymi władz samorządowych, są:

■ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 713)

Art. 7.1 Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy dotyczące m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych¹.

Biorąc pod uwagę zakres i problematykę związaną z ochroną dziedzictwa kulturowego fundamentalną ustawą jest:

■ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282)

Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także definiuje organizację organów ochrony zabytków.

¹ <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000506>

Art 3 Ustawy zawiera podstawowe, niezbędne definicje związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

- **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,
- **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych,
- **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań,
- **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- **historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ustawy wskazuje na podstawowe działania z zakresu ochrony zabytków organów administracji publicznych, które mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z Art. 5. Ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art 6. Wskazuje na trzy kategorie zabytki podlegających ochronie, bez względu na ich stan zachowania:

- **zabytki nieruchome:** krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki - zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- **zabytki ruchome:** dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty, pamiątki historyczne, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej, rękodzieła i inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- **zabytki archeologiczne**, w szczególności te, które są pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
- **nazwy** - ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 Ustawy określa cztery formy ochrony zabytków:

1. **Wpis do rejestru zabytków.**
2. **Uznanie za pomnik historii.**
3. **Utworzenie parku kulturowego.**

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków. Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie danego województwa. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Ponadto starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znak informujący o tym, iż zabytek podlega ochronie. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru.

Uznanie za pomnik historii. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

Utworzenie parku kulturowego. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan

zagospodarowania przestrzennego. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości,
- umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego,
- składowania lub magazynowania odpadów.

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie oraz w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

■ Procedura zarządzania ochroną zabytków w Polsce.

Ustawa reguluje również funkcjonowanie i zadania organów bezpośrednio związanych w państwie z ochroną zabytków. Zgodnie z art. 89 ustawy należą do nich: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje Generalny

Konserwator Zabytków, wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków. Ponadto art. 90 ustawy precyzuje, iż Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Natomiast do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności:

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie, wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,

- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska, jako organ opiniodawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach. Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków, jako organ opiniodawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami².

■ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.** (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 293)

Art 1 Ustawy określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, walory architektoniczne i krajobrazowe, wymagania ochrony środowiska, wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Art. 9 Ustawy wskazuje na potrzebę sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w celu określenia polityki przestrzennej gminy. Rada gminy podejmuje uchwałę o przystąpieniu do studium. Dokument ten powinien zawierać uwarunkowania wynikające m.in. ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej³.

■ **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.** (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 ze zmianami)

Ustawa - Prawo budowlane w swojej problematyce ujmuje artykuły dotyczące prac przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru oraz Gminnej Ewidencji Zabytków.

Art. 30. ust. 2 ustawy wskazuje, iż w zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie (art. 32 ust. 4 pkt 2) oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada na zgłaszającego, w drodze postanowienia, obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

² <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>

³ <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001945/U/D20181945Lj.pdf>

Art. 39 określa regulacje związane z otrzymaniem pozwolenia na prace przy obiektach zabytkowych:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki Konserwator Zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 39a. precyzuje: Budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. Nr 41, poz. 412, z późn. zm.) wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody.

3. PRAWNA PODSTAWA ORAZ CELE SPORZĄDZENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W myśl art. 87 ustawy zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy - po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Ustawy:

- Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 282).
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 917)
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz.1479)

- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 164).
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 194).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r. poz. 1945).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 1186 ze zmianami).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 1396).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 55).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 65).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 688).
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r. poz. 2081)
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2017 r. poz. 1056).

Rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 września 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.(Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa.(Dz. U. z 2017 r. poz. 928).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie pozwoleń na czasowy wywóz za granicę muzealiów, które nie stanowią zabytków oraz są wpisane do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury. (Dz. U. z 2017 r. poz. 1693).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne. (Dz. U. z 2014 r. poz. 110).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę, niezgodnie z prawem. (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę. (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 kwietnia 2005 r. w sprawie uznania za Pomnik Historii. (Dz. U. z 2005 r. Nr 64, poz. 568, 569, 570).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.(Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24, poz. 181).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych. (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 28 kwietnia 2004 r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy. (Dz. U. z 2004 r. Nr 118, poz. 1233).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. (Dz. U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1587).
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 listopada 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu "Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne", operacje typu "Kształtowanie przestrzeni publicznej" oraz operacje typu "Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego" w ramach działania "Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. (Dz. U. z 2019 r. poz. 2282).

Konwencje, Karty:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212).
- Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 248).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję

Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).

- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. (UNESCO, Paryż 1970 r. Dz. U z 1974 r. Nr 20, poz. 106).
- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564).
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (UNESCO, 2003 r. Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018).
- Europejska konwencja krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 210).

■ Uchwały Gminy:

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy

- Uchwała Nr XLV/325/98 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 16 czerwca 1998 r. w sprawie wprowadzenia zmian w miejscowym planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Jeleniogórskiego Nr 39 poz. 71 z dnia 17 sierpnia 1998 r.) *Gryfów Śląski - teren cmentarza w północnej części C6z „ZC”, Ubocze – U15z „U” i U19z „P/U”, Proszówka – P8z „P”.*

- Uchwała nr XXI/85/04 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 26 marca 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego śródmieścia i zachodniej części miasta Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 102 poz. 1812 z dnia 02.06.2004 r.)
- Uchwała nr XL/131/05 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północnej części miasta Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 34 poz. 760 z dnia 23.02.2005 r.)
- Uchwała nr XL/132/04 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części miasta Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 34 poz. 761 z dnia 23.02.2005 r.)
- Uchwała nr XLI/152/05 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 25 stycznia 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wschodniej części miasta Gryfów Śląski – obszar planistyczny A (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 57 poz. 1226 z dnia 30.03.2005 r.)
- Uchwała Nr XXX/214/09 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla wyodrębnionego terenu w obszarze miejscowości Ubocze (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 154 poz. 2933 z dnia 16.09.2009 r.)
- Uchwała Nr XXX/213/09 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 czerwca 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego przy ul. Floriańskiej w Gryfowie Śląskim (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 166 poz. 3044 z dnia 02.10.2009 r.)
- Uchwała nr XLIII/296/10 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 24 września 2010 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego północnej części miasta Gryfów Śląski - obejmującej teren oznaczony w planie symbolami „9 P,UR,U” i „10 KS” (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego nr 214 poz. 3351 z dnia 17.11.2010 r.)
- Uchwała Nr X/48/11 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 czerwca 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części działek nr 176/283 oraz 175/2 obręb Wieża (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego Nr 171 poz. 2971 z dnia 16.08.2011 r.)

- Uchwała nr XXIII/115/12 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 października 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Gryfów Śląski – część wschodnia - obszar 1 (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego poz. 5050 z dnia 21.12.2012 r.)
- Uchwała nr XLVII/232/14 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 26 września 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Młyńsko, w gminie Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego poz. 4131 z dnia 06.10.2014 r.)
- Uchwała nr XV/79/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 29 grudnia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części miasta Gryfów Śląski – 2 (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego poz. 620 z dnia 08.02.2016 r.)
- Uchwała nr XLVI/227/18 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia z dnia 22 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla 7 obszarów położonych w granicach miasta Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego poz. 1767 z dnia 6 kwietnia 2018 r.)
- Uchwała nr XLVII/231/18 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia z dnia 20 kwietnia 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla 2 wyodrębnionych obszarów położonych w miejscowości Ubocze, w gminie Gryfów Śląski (opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego poz. 2355 z dnia 30 kwietnia 2018 r.).

Aktualne dokumenty strategiczne:

- Uchwała Nr XIII/105/2000 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski w sprawie uchwalenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Gryfów Śląski oraz ostatnia zmiana studium przyjęta Uchwałą Nr XXXVI/178/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Gryfów Śląski dla wyodrębnionych obszarów położonych w granicach administracyjnych miasta i gminy Gryfów Śląski.
- Uchwała NR XXII/117/16 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 14 lipca 2016 r. w sprawie: przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski na lata 2016 – 2020.
- Uchwała NR XXXIX/202/14 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 18 lutego 2014 r. w sprawie: przyjęcia „Strategii Rozwoju Gminy i Miasta Gryfów Śląski na lata 2014 – 2020”.

- Uchwała NR XXXI/155/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 22 marca 2017 r. w sprawie: przyjęcia „Programu ochrony środowiska dla Miasta i Gminy Gryfów Śląski na lata 2015-2019”.
- Uchwała Nr VIII/41/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie przyjęcia „Programu Turystycznego Zagospodarowania Gminy Gryfów Śląski na lata 2015 – 2020”.
- Uchwała NR LXXII/245 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 07 lipca 2006 r. w sprawie zasad udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
- Uchwała XXVIII/140/16 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie przyjęcia „Wieloletniej prognozy finansowej Gminy Gryfów Śląski”.
- Uchwała NR XIV/68/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 27 listopada 2015 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody, opublikowana w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego w dniu 10 grudnia 2015 r., poz. 5616.
- Uchwała NR XIII/74/19 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 29 października 2019 r. w sprawie: uchwalenia „Rocznego Programu Współpracy z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na terenie Gminy i Miasta Gryfów Śląski w 2020 r.”.
- Uchwała Nr XXVI/137/16 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 25 października 2016 r. w sprawie: przyjęcia statutu Związku Gmin „Kwisa”.
- Uchwała nr XXXI/160/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 22 marca 2017 r. w sprawie: wyrażenia zgody na przystąpienie sołectw: Młyńsko, Krzewie Wielkie i Wolbromów do realizacji Regionalnego Programu „Odnowa Wsi Dolnośląskiej”.
- Uchwała Nr III/15/18 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 28 grudnia 2018 r. w sprawie: przyjęcia Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części Dolnego Śląska, zwanej „Strategia Rozwoju Sudety 2030”.

Aktualne sołeckie strategie rozwoju

- Uchwała NR XXXIX/184/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 6 października 2017 r. w sprawie przyjęcia „Sołeckiej Strategii Rozwoju Wsi Młyńsko – Gmina Gryfów Śląski na lata 2017 – 2027”.
- Uchwała Nr XXXIII/236/09 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 29 września 2009 r. w sprawie przyjęcia „Sołeckiej Strategii Rozwoju Wsi Proszówka 2009-2015”.

4. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. (M.P. z dnia 11 września 2019 r. poz. 808)⁴. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Opracowując program wzięto pod uwagę wnioski płynące z realizacji i ewaluacji poprzedniego programu na lata 2014-2017, a także zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzoną ustawą z 22 czerwca 2017 r. Podstawowym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu będą realizowane m.in. następujące zadania:

- szkolenia dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego i pracowników służb konserwatorskich, m.in. w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej, którego podstawowym celem będzie dostarczanie wiedzy dotyczącej zasad konserwacji zabytków drewnianych właścicielom, opiekunom i rzemieślnikom zaangażowanym w opiekę nad tego rodzaju obiektami,
- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy),
- podniesienie bezpieczeństwa zabytków poprzez współpracę z właściwymi służbami jak Policja,
- kampanię społeczno-edukacyjną w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Podmiotem wiodącym realizującym programem jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Ponadto program realizować będą wojewódzcy konserwatorzy zabytków, dyrektorzy urzędów morskich, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku oraz inne podmioty - w zależności od potrzeb.

⁴ <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>

4.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020.

Najistotniejszym z punktu rozważanej tematyki dokumentem wpisującym się w obowiązujące ramy czasowe niniejszego dokumentu jest Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Za wizję w dokumencie uznano: *zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.* W dokumencie określono system realizacji Narodowej Strategii Kultury za pomocą 5 Narodowych Programów Kultury oraz 11 Programów Operacyjnych. Programy obejmują okres 2004-2020. Alokacja finansowa ze środków Ministra Kultury ogłaszana jest na każdy rok budżetowy.

1. Program Operacyjny „Promocja twórczości”
2. Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”
3. Program Operacyjny „Promocja czytelnictwa”
4. Program Operacyjny „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”
5. Program Operacyjny „Obserwatorium kultury”
6. Program Operacyjny „Promocja kultury polskiej za granicą”
7. Program Operacyjny „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą”
8. Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury”
9. Program Operacyjny „Media z kulturą”
10. Program Operacyjny „Rozwój inicjatyw lokalnych”
11. Program Operacyjny „Znaki Czasu”.

Projekty związane z ochroną dziedzictwa kulturowego realizowane są w ramach Programów: *Programu Operacyjnego Dziedzictwo Kulturowe* oraz *Programu Operacyjnego Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*.

Programy co roku są uaktualniane.

PROGRAMY MKiDN NA ROK 2020

Ochrona zabytków.

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego realizowanym poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów Programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach Programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na

obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnopolskim, jak i lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Wspieranie działań muzealnych.

Program ma na uwadze wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Główny nacisk w ramach Programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach Programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem.

Kultura ludowa i tradycyjna.

W ramach Programu wspierane będą zjawiska związane z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnymi, ogólnopolskim (oraz narodowym), występujące zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem Programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego. W roku 2020 zakres programu pozostaje nadal rozszerzony o zadania, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących deponentami wiedzy lokalnej i regionalnej.

Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.

Strategicznym celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Założeniem programu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej, obejmującej zarówno dziedzictwo materialne I jak i II Rzeczypospolitej oraz dorobku kulturowego polskiej emigracji, wytworzonego do 1945 roku. Szeroki katalog zadań, uwzględniający prace konserwatorskie i remontowo-budowlane w obiektach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju, ich ewidencjonowanie i dokumentowanie oraz działania naukowe i promocyjne, pozwala na realizację zadań zgodnych z zasadniczymi celami programu. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania zmierzające do zachowania, zabezpieczenia lub przywrócenia stanu właściwego obiektom z polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Ochrona zabytków archeologicznych.

Strategicznym celem Programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego *in situ*, zgodna z normami międzynarodowymi, wskazanymi w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Program ma dwa cele szczegółowe. Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych, z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych. Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego. Upowszechnienie i wprowadzenie do obiegu naukowego pozyskanych w wyniku badań informacji o naszym dziedzictwie kulturowym jest warunkiem wykorzystania tych danych do jego ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń.

Miejsca Pamięci Narodowej za granicą.

Strategicznym celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju. Program przede wszystkim dotyczy polskich cmentarzy wojennych, a także polskich miejsc pamięci związanych z ofiarami zbrodni reżimów totalitarnych oraz innych zbrodni wojennych o znamionach ludobójstwa i czystek etnicznych.

Badanie polskich strat wojennych.

Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proweniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych należących do kolekcji publicznych i związków wyznaniowych. Celem programu jest wykształcenie dobrych praktyk i wysokich standardów prowadzenia badań proweniencyjnych poświęconych zagadnieniom wojennych losów kolekcji i strat poniesionych przez instytucje w wyniku II wojny światowej. Pośrednim celem programu ma być również weryfikacja aktualnych zasobów pod kątem obecności ewentualnych strat wojennych innych instytucji/podmiotów z kraju lub z zagranicy, a także skompletowanie przez instytucje/podmioty rozproszonej dotąd dokumentacji koniecznej do badań historii kolekcji.

Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju.

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań ministra kultury i dziedzictwa narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką, polegającą w szczególności na:

- naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Groby i cmentarze wojenne w kraju.

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań ministra kultury i dziedzictwa narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na: prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich; zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie; prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych; prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego, dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych; popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Infrastruktura Domów Kultury.

Strategicznym celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szeroki katalog działań, obejmujący prace budowlane, opracowywanie dokumentacji technicznej czy zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, daje możliwość finansowania zadań w obszarze sprawności efektywności funkcjonowania zaplecza materiałowo-technicznego podmiotów objętych zakresem programu.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych, związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi, ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie w ramach programu otrzymać mogą także projekty o znacznie mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnych społeczności. Preferowane będą zadania, których realizacja wpływa w sposób znaczący na dostępność do kultury na danym obszarze, jak również angażujące różnorodne grupy społeczne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak

również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury.

4.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

Dokumentem strategicznym definiującym politykę państwa względem zagospodarowania przestrzennego kraju jest *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, przyjęta uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Przedstawiona w dokumencie wizja zagospodarowania przestrzennego kraju w najbliższej perspektywie dwudziestu lat zakłada odejście od traktowania polskiego terytorium jako zwornika między Wschodem i Zachodem na rzecz silniejszego akcentowania znaczenia uwarunkowań przestrzennych dla wykorzystania endogenicznych potencjałów i czynników rozwoju. W dokumencie określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu, wskazano również zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych. Cechą Polski w 2030 roku ma być spójność społeczno-gospodarcza i terytorialna, w której regiony kreują ogólnokrajowe impulsy rozwojowe, przyczyniając się do osiągnięcia celów ogólnych polityki regionalnej i przestrzennej.

Celem strategicznym koncepcji jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. W dokumencie wskazano na cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków, które obejmują:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

W kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego Polska w 2030 roku będzie dbała o dziedzictwo kulturowe poprzez jego eksponowanie i promowanie, dzięki temu wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Celem strategicznym koncepcji jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Istotnym z punktu widzenia zarządzania przestrzenią będzie definiowanie Lokalnych Programów Rewitalizacji, które umożliwią przeprowadzenie działań inwestycyjnych w wyznaczonych zdegradowanych obszarach. Polityka przestrzenna wobec obszarów wiejskich będzie zmierzać do

uruchomienia istniejącego potencjału rozwojowego tych obszarów w celu zwiększenia ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i pracy, wypoczynku oraz prowadzenia działalności gospodarczej i poprawy warunków życia mieszkańców. Dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich niezbędna jest należyta ochrona i wykorzystanie dla celów rozwojowych ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego, poprawa jakości i dostępności usług publicznych, wzmocnienie społeczności lokalnych, tworzenie warunków do rozwoju działalności gospodarczej, co sprzyjać będzie powstawaniu źródeł dochodu poza rolnictwem. Zwiększy się atrakcyjność obszarów wiejskich jako miejsca do życia, wypoczynku i pracy. W odniesieniu do ochrony ruralistycznych układów historycznych, planowanie przestrzenne na obszarach wiejskich powinno zachowywać najlepsze tradycyjne wzorce zabudowy w powiązaniu z postulatem zapobiegania nadmiernemu jej rozproszeniu i tworzenia zwartych skupisk ludności.

4.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”.

Dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym jest *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030”. Trzecia fala nowoczesności*. Określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres 15 lat. Została opracowana na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. (M.P. z 2013 r. poz. 121). Celem głównym jest poprawa jakości życia Polaków mierzona zarówno wskaźnikami jakościowymi, jak i wartością oraz tempem wzrostu PKB w Polsce. Według założeń Strategii w 2030 r. Polska ma być krajem, w którym zaufanie stanie się kluczowym elementem życia społecznego, gospodarczego i kulturowego, co pozwoli na współpracę i działania dla wspólnego dobra. Dokument „*Strategia rozwoju Polski do 2030 r.*” przewiduje zmiany dotyczące m.in. programu nauczania w szkołach: wprowadzenie zajęć edukacyjnych w dziedzinie kultury i sztuki, promocję czytelnictwa oraz inicjację projektów współpracy między szkołami, a instytucjami kultury i sztuki. W planach jest także kształtowanie przestrzeni publicznej za pomocą rzeźb czy publicznych wystaw oraz wykorzystania nowych technologii do prezentacji multimedialnych, produkcji video, video-walls i audiobooks w komunikacji miejskiej⁵. Zadania z zakresu ochrony i zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego związane są z upowszechnieniem dostępności do dziedzictwa kulturowego, realizowane są w ramach celów: „*Stworzenie Polski cyfrowej*” i „*Wzrost społecznego kapitału rozwoju*”.

4.5. Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo.

Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo została przyjęta uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 roku. (M.P. z 2012 r. poz. 882). Dokument stanowi bazę do 9 zintegrowanych strategii. Zadania odnoszące się do zasobów kultury i dziedzictwa narodowego odnoszą się do możliwości wykorzystania technologii informatycznych. W dokumencie zwrócono uwagę na problem marginalizacji obszarów

⁵<http://polska2030.pl/dlugookresowa-strategia-rozwoju-kraju-polska-2030-trzecia-fala-nowoczesnosci/>

zurbanizowanych i przemysłowych, gdzie występuje niski poziom inwestycji, zjawiska ubożenia oraz patologii społecznych. Wśród obszarów narażonych na marginalizację wymieniono m.in.: obszary przygraniczne związane z niską krajową dostępnością terytorialną, różnicami kulturowymi, społecznymi oraz zjawiskiem drenażu endogenicznych potencjałów regionalnych przez regiony zagraniczne. Polityka regionalna w tym zakresie powinna podejmować działania służące zmniejszaniu barier, zwiększaniu współpracy gospodarczej, dialogu politycznego i międzykulturowego oraz zwiększaniu konkurencyjności i atrakcyjności zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i społecznym, pozwalającej na pełne wykorzystanie endogenicznych potencjałów rozwojowych.

5. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA.

5.1. Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Dolnośląskiego 2016-2020.

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego 2016-2020 jest dokumentem określającym politykę samorządu województwa w sferze opieki nad zabytkami i racjonalnego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego województwa dolnośląskiego. Dokument został przyjęty przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą nr XXIII/687/16 w dniu 28 czerwca 2016 r. i ogłoszony w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego, poz. 3706 z dnia 22 lipca 2016 r. W Programie przyjęto wizję rozwoju: *Wielokulturowe dziedzictwo Dolnego Śląska stanowi fundament nowoczesnego i otwartego regionu europejskiego*. Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmacniania tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym założeniem dziedzictwo kulturowe jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości oraz rozwijanie potencjału społecznego. Stanowi ono zarówno przedmiot ochrony, jak i potencjał, który powinien być wykorzystywany w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa. Cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, wpisują się w cztery pola działań, które obejmują: zasoby dziedzictwa kulturowego, tożsamość i społeczeństwo, zarządzanie oraz potencjał ekonomiczny.

Istotnymi z punktu widzenia zagadnień niniejszego Programu są działania zdefiniowane w ramach obszaru: zasoby dziedzictwa kulturowego, które zmierzają do: poprawy skuteczności ochrony i stanu zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa m.in. poprzez:

- Aktualizację wiedzy na temat stanu zachowania obiektów zabytkowych. Utworzona zostanie i stale uzupełniana „Lista zabytków zagrożonych”, na podstawie której zostaną wskazane obiekty wymagające podjęcia prac ratowniczych w pierwszej kolejności.
- Identyfikację zjawisk dziedzictwa niematerialnego województwa.
- Wytypowanie obiektów i zespołów zabytkowych do wpisania na listę pomników historii oraz wsparcie ich właścicieli w zakresie działań związanych z tą procedurą.

Kolejnym aspektem zadań w ww. obszarze jest finansowe działań związanych z ratowaniem zabytków obejmujące:

- Poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących mienie samorządu województwa. (W ramach tego zadania działania polegać będą na finansowaniu prac badawczych i dokumentacyjnych oraz prac zabezpieczających i konserwatorsko-budowlanych przy zabytkach stanowiących mienie samorządu województwa, w tym jednostek samorządowych i samorządowych instytucji kultury).
- Dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich oraz konserwacji zabytków znajdujących się na terenie województwa.
- Wspieranie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków.

Niezwykle istotnym zagadnieniem w świetle nieciągłości historycznej i społecznej Dolnego Śląska jest obszar wzmocnienia tożsamości Dolnoślązaków, a tym samym ich zaangażowania i akceptacji dla działań podejmowanych w celu ochrony dziedzictwa kulturowego. Cel ten ma zostać osiągnięty poprzez działania edukacyjne i promocyjne, które będą obejmować:

- Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe.
- Rozszerzenie zasięgu i wzmocnienie znaczenia przedsięwzięć związanych z zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego.
- Promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych.

W ramach niniejszego obszaru *Wzmocnienie zaangażowania społecznego* w zakresie opieki nad zabytkami realizowane będzie poprzez:

- Wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.
Działanie polegać będzie na wspieraniu inicjatyw podmiotów prywatnych, organizacji społecznych i pozarządowych oraz jednostek samorządowych związanych z tworzeniem lokalnych muzeów, izb pamięci, skansenów itp. utrwalających historię, tradycje oraz twórczość artystyczną. Wsparcie osób i podmiotów kultywujących historię i tradycję ma na celu pobudzenie aktywności społeczności lokalnych w zakresie ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, a także wzmocnienie oferty edukacyjnej i turystycznej na Dolnym Śląsku. Należy zwrócić uwagę na możliwości związane z realizacją niniejszego zadania, które mogą zostać odpowiednio wykorzystane w procesie formułowania inwestycji na terenie miasta Gryfów Śląski, zmierzające do utworzenia Centrum Kulturowego mieszczącego m.in. sale wystawiennicze i muzealne, promujące historię oraz dziedzictwo kulturowe Gryfowa Śląskiego.
- Wspieranie przedsięwzięć mających na celu podnoszenie wiedzy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.
- Wsparcie merytoryczne i organizacyjne dla obecnych i potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych. Niezwykle pomocnym narzędziem utworzonym w ramach tego działania będzie opracowanie poradnika zawierającego niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach oraz możliwościach uzyskania fachowych porad.

Trzeci obszar - zarządzanie i społeczeństwo - ma na celu efektywne i zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego w oparciu o pełną wiedzę oraz budowanie i wzmocnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego. Działania będą obejmować:

- Rozwijanie współpracy i integrację działań administracji samorządowej, instytucji publicznych, naukowych i innych podmiotów w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. W ramach tego działania będzie m.in. zorganizowanie i prowadzenie stałej współpracy samorządu województwa z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz podmiotami odpowiedzialnymi za ochronę dziedzictwa kulturowego, tak aby działania prowadzone przez poszczególne podmioty były spójne i uzupełniały się wzajemnie oraz powołanie regionalnego oficera ds. dziedzictwa kultury, którego zadaniem będzie koordynacja działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie regionalnym.
- Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i wartości przyrodniczych.
- Wspieranie wieloszczeblowej współpracy jako skutecznego mechanizmu zarządzania dziedzictwem kulturowym.
- Budowa zintegrowanego systemu informacji i monitoringu jako narzędzia wspomagania procesu decyzyjnego w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami.

Dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska to także potencjał ekonomiczny, który może zostać wykorzystany dla wzmocnienia siły ekonomicznej województwa, instytucji i osób oraz znaczenia ekonomicznego sektorów związanych z opieką nad zabytkami. W tym zakresie przewidziano m.in. zadania zmierzające do wzmocnienia marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego poprzez:

- Promowanie i aktywny marketing dziedzictwa kulturowego województwa jako czynnika rozwoju gospodarczego Dolnego Śląska.
- Wspieranie działań mających na celu wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu.
- Wspieranie tradycyjnego rzemiosła w sektorze odnowy zabytków.
- Wspieranie tworzenia miejsc pracy w oparciu o innowacyjne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego⁶.

5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2020. (Projekt - perspektywa 2030).

Obowiązujący *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego Perspektywa 2020* został opracowany na podstawie Uchwały Nr LVIII/889/2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 września 2006 r. W dokumencie znajdują się ustalenia dot. zachowania dziedzictwa kulturowego. Jednakże na stronie: https://www.irt.wroc.pl/strona-128-plan_zagospodarowania_przestrzennego.html istnieje już aktualny projekt *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego* uwzględniający perspektywę pozostałych dokumentów strategicznych do 2030 r.⁷ Zasadnym zatem jest uwzględnienie wytycznych dot. zasobów dziedzictwa kulturowego, które wkrótce będą wiodącymi. Przedstawiona w dokumencie wizja określa Dolny Śląsk 2030 jako jeden region, rozwijający się w sposób spójny, ale złożony z różnych obszarów o

⁶ https://www.irt.wroc.pl/aktualnosc-14-393-program_opieki_nad_zabytkami.html

⁷ *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, Agenda 2030, Projekt- Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*

odmiennych potencjałach. Następnie wizja została opisana za pomocą czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa, które brzmią:

- Zapewnienie warunków zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz dostępu do usług i rynku pracy dzięki hierarchicznej strukturze sieci osadniczej.
- Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.
- Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom przez struktury przestrzenne odporne na zmiany klimatu, zagrożenia naturalne i pochodzące z działalności człowieka.
- Dobra dostępność transportowa i sprawne systemy infrastruktury transportowej.

W dokumencie przyznano, iż najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Wskazano na konieczność utrzymania wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami: ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy. Ponadto niezbędnym jest zachowanie wysokich wartości i unikatowych cech krajobrazu kulturowego dla utrwalania tożsamości regionu i jego rozwoju społeczno-gospodarczego. W związku z tym koniecznym jest stosowanie w szerszym zakresie skutecznych form ochrony, takich jak pomniki historii i parki kulturowe. Działania odnoszące się do dziedzictwa kulturowego będą realizowane w ramach celu 2: *Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego*, kierunek 2.2. *Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu*⁸.

5.3. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2030 roku.

Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego przyjęto Uchwałą L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. Jest to podstawowy dokument definiujący koncepcję wieloletniego i wieloaspektowego rozwoju, który odzwierciedla preferencje i oczekiwania regionalnej społeczności oraz wykorzystuje w optymalnym zakresie możliwości i szanse. W dokumencie przedstawiono wizję: *Dolny Śląsk 2030 - region równomiernego rozwoju, region przyjazny, nowoczesny i konkurencyjny*. Celem nadrzędnym Strategii jest harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności. Realizacja celu nadrzędnego obejmuje pięć celów strategicznych:

1. Efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu.
2. Poprawa jakości i dostępności usług publicznych.
3. Wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego.
4. Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.
5. Wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.

⁸ https://www.irt.wroc.pl/strona-128-plan_zagospodarowania_przestrzennego.html

Działania odnoszące się do zachowania i promowania dziedzictwa kulturowego są przyporządkowane różnym obszarom celów strategicznych, obejmują m.in.:

- Rewitalizację zdegradowanych obszarów wiejskich, miejskich, w tym przemysłowych.
- Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.
- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym⁹.

5.4. Strategia Rozwoju Powiatu Lwóweckiego 2015-2020.

Dokumentem ustalającym zakres strategii i zarządzania powiatem lwóweckim jest *Strategia Rozwoju Powiatu Lwóweckiego 2015-2020*, która stanowi jednocześnie uzupełnienie i aktualizację poprzednich dokumentów. Za wizję uznano: *Powiat lwówecki to region otwarty na świat, na nowe pomysły i inicjatywy, przyjazny stałym mieszkańcom i przybyszom*. Realizacja tej wizji opiera się na następujących celach:

- pobudzanie inicjatyw gospodarczych,
- rozwój i modernizacja infrastruktury technicznej,
- rozwój turystyki,
- rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej i kolejowej oraz poprawa warunków dostępu,
- poprawa ochrony środowiska,
- reorientacja rolnictwa,
- poprawa bezpieczeństwa publicznego,
- poprawa opieki zdrowotnej,
- reorientacja i wzbogacenie systemu edukacji,
- rozwój i upowszechnienie kultury,
- poprawa działalności oraz infrastruktury sportowo –rekreacyjnej,
- promocja powiatu.

W dokumencie przyznano, iż powiat lwówecki to potencjalnie jeden z najbardziej atrakcyjnych turystycznie rejonów województwa dolnośląskiego, prezentujący obszary o wyjątkowych walorach krajobrazu, flory i fauny oraz liczne zabytki kultury. Dzięki takim walorom mogą odbywać się cykliczne i ogólnodostępne imprezy kulturalne, sportowe i turystyczne m.in. Kwisonalia w Gryfowie Śląskim. Dostęp do kultury oraz jej upowszechnianie stanowi jeden z podstawowych elementów dynamizujących potencjał powiatu oraz sprzyjający rozwojowi w turystyce kulturowej. W tej strefie zaplanowano m.in. następujące działania:

- Wspieranie przedsięwzięć zmierzających do zwiększenia dostępności do zasobów kulturowych powiatu lwóweckiego.

⁹ http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Rozwoj_regionalny/SRWD/STRATEGIE%20-%20ZESTAWIENIE/1.DOLNY%20SLASK/SRWD_2030_calosc_druk.pdf

- Wsparcie działań mających na celu upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz jego efektywne wykorzystanie.
- Ochrona, rozwój i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego.
- Bardziej efektywne wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie działalności instytucji kultury, co przyczyni się do rozszerzenia oferty turystycznej i kulturalnej regionu.
- Pozyskiwanie środków pozabudżetowych na dofinansowanie przedsięwzięć kulturalnych.
- Opracowywanie i rozpowszechnianie na zewnątrz kalendarza imprez kulturalnych.
- Rozwijanie działalności wydawniczej promującej powiat lwówecki.
- Poszukiwanie różnych form wspierania inicjatyw w zakresie ochrony dóbr kultury dziedzictwa kulturowego.
- Dalsza cykliczna organizacja corocznych imprez kulturalnych.
- Prowadzenie stałej promocji regionu w zakresie kultury.
- Wspieranie finansowe społecznych inicjatyw kulturalnych o wysokich walorach artystycznych i dużych tradycjach¹⁰.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2020-2023 wpisuje się w ww. dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu, ze szczególnym uwzględnieniem działań mających na celu zachowanie, ochronę i promocję dziedzictwa oraz rozwój turystyki kulturowej.

6. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.

6.1. Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski 2016-2020.

Wiodącym dokumentem opracowanym na poziomie Gminy, dotyczącym zagadnień związanych z działaniami w zakresie rewitalizacji substancji zabytkowej, jest *Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski 2016-2020*, który został przyjęty Uchwałą Nr XXII/117/16 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 14 lipca 2016 r. Za wizję uznano: *Gmina Gryfów Śląski rozwijająca się całościowo w sposób intensywny i zrównoważony pod względem społeczno-gospodarczym jak i przestrzennym, w której wszyscy mieszkańcy uczestniczą posiadając takie same szanse i możliwości. Gmina Gryfów Śląski jako przestrzeń przyjazna, będąca atrakcyjną przestrzenią życiową dla wszystkich mieszkańców.*

W Programie dokonano diagnozy w sferach: społecznej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz techniczno-budowlanej, prowadzącej do delimitacji

¹⁰ https://bip-v1-files.idcom-jst.pl/sites/3102/wiadomosci/294320/files/strategia_rozwoju.pdf

obszarów charakteryzujących się szczególnie koncentracją niekorzystnych zjawisk. Wyznaczony obszar rewitalizacji obejmuje powierzchnię 3,98 ha i składa się z pięciu podobszarów:

Podobszar 1: Rynek Miasta Gryfów Śląski wraz z przyległymi ulicami: Grodzka i Wojska Polskiego

Programem rewitalizacji objęto budynki Wspólnoty Mieszkaniowej przy ul. Rynek 37 i ul. Rynek 5. Rewitalizacją społeczną objęto ul. Grodzką i Wojska Polskiego.

Podobszar 2 – Budynki socjalne przy ul. Strzelniczej

Rewitalizacja obejmuje 4 budynki socjalne zlokalizowane przy ul. Strzelniczej 7, 8, 9 i 10.

Podobszar 3 – Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury

Rewitalizacja obejmuje budynek Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Gryfowie Śląskim, ul. Kolejowa 33a.

Podobszar 4 – Komisariat Policji

Rewitalizacja obejmuje budynek Komisariatu Policji przy ul. Polnej 7.

Podobszar 5 – Wspólnota Mieszkaniowa Wieża 51

Rewitalizacja obejmuje budynek Wspólnoty Mieszkaniowej Wieża 51.

Szczegółowe projekty/działania związane z rewitalizacją ujęto na liście "A" oraz na liście "B".

Lista "A"

- Przebudowa ścian zewnętrznych budynków przy ul. Strzelniczej wraz z remontem dachu. / DO REALIZACJI. (do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych).
- Remont elewacji i dachu budynku Wspólnoty Mieszkaniowej przy ul. Rynek 37. /ZREALIZOWANO.
- Remont dachu, elewacji, odnowienie zabytkowych drzwi wejściowych przy ul. Rynek 36. /ZREALIZOWANO.
- Remont zabytkowej elewacji budynku Wspólnoty Mieszkaniowej przy ul. Rynek 5. /ZREALIZOWANO.
- Remont elewacji, dachu i odwodnienie budynku Wieża 51/ZREALIZOWANO.
- Modernizacja budynku Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Gryfowie Śląskim wraz z przeprowadzeniem prac termomodernizacyjnych/DO REALIZACJI.
- Remont Komisariatu Policji w Gryfowie Śląskim/ZREALIZOWANO.
- Ułatwienie dostępu do obiektów będących miejscami spotkań mieszkańców i aktywności społecznej, w tym modernizacja istniejących obiektów, zagospodarowanie istniejących obiektów/lokali na cele spotkań mieszkańców; organizacja imprez kulturalnych. /DO REALIZACJI.
- Trening umiejętności społecznych (terapeuta), doradztwo zawodowe (doradca zawodowy), trening umiejętności gospodarowania środkami pieniężnymi – ekonomika gospodarstwa domowego (pracownik socjalny), trening wypełniania ról rodzicielskich (asystent rodziny), trening autoprezentacji (psycholog), organizacja imprezy integracyjnej.

Lista "B"

- Termomodernizacja oraz montaż instalacji OZE w budynku administracyjno-biurowym Ubocze 300, Szkole Podstawowej im. Bohaterów Łużyckiej Brygady WOP w Gryfowie Śląskim, Budynku Gimnazjum im. Kombatantów Ziemi Gryfowskiej w Gryfowie Śląskim oraz budynku biurowym przy ul. Kolejowej 45./ **DO REALIZACJI**
- Modernizacja ciągów pieszo-rowerowych biegnących przez park; modernizacja oświetlenia na terenie parku; rewitalizacja stawu i pomnika Adama Mickiewicza; nasadzenia drzew i krzewów na terenie parku/ **DO REALIZACJI**
- Budowa żłobka w Gryfowie Śląskim. **ZREALIZOWANO.**
- Budowa zewnętrznej siłowni fitness, budowa placów zabaw./**ZREALIZOWANO.**
- Odbudowa ścieżki rowerowej działkami gminnymi wzdłuż rzeki Kwisa oraz rynku miasta Gryfów Śląski, od granicy z gminą Mirsk do granicy gminy Gryfów Śląski z gminą Olszyna Lubańska/ **DO REALIZACJI.**
- Budowa drogi gminnej wraz z budową oświetlenia drogowego, kanalizacji deszczowej, sanitarnej oraz sieci wodociągowej na terenie Kamiennogórskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej Małej Przedsiębiorczości - Podstrefa Gryfów Śląski. /**ZREALIZOWANO.**

Niezrealizowane działania wytypowane w Lokalnym Programie Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski 2016-2020, a dotyczące zabudowy zabytkowej lub zabudowy znajdującej się w strefach ochrony konserwatorskiej, obiektów wpisanych do rejestru zabytków czy działań związanych z upowszechnieniem i wsparciem dla turystyki propagującej walory kulturowo - środowiskowe, stanowią integralną część działań wpisanych w priorytety zdefiniowane w niniejszym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2020-2023.

6.2. Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2014-2020.

Strategia Rozwoju Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2014-2020 przyjęta Uchwałą Nr XXXIX/202/14 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 18 lutego 2014 r. zawiera syntetyczny opis uwarunkowań i kierunków rozwoju, celów strategicznych i działań służący do określenia długookresowego planu zarządzania rozwojem Gminy. W dokumencie określono Misję gminy, którą jest: *zaspokajanie potrzeb swoich mieszkańców i stworzenie im warunków do godnego życia przez edukację, kulturę, bezpieczeństwo i podnoszenie jakości życia, tworzenie Gminy przyjaznej dla mieszkańców, turystów i inwestorów, w oparciu o dialog, partnerstwo, kreatywność i innowacyjność, współpracę środowisk lokalnych.* Natomiast wizja strategii wypracowana podczas warsztatów strategicznych oraz przez zespół d/s opracowania, brzmi następująco: *Gmina Gryfów Śląski, to Gmina czysta, estetyczna, bezpieczna i nowoczesna, wysoko rozwinięta pod względem gospodarczym, ekonomicznym, kulturowym i socjalno - społecznym, zakorzeniona w tradycji, atrakcyjna turystycznie, silna potencjałem swoich mieszkańców, otwarta na gości i inwestorów.*

W Strategii zidentyfikowano siedem obszarów strategicznych:

- INFRASTRUKTURA
- PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I INNOWACYJNOŚĆ
- EDUKACJA, KULTURA, SPORT, INFORMACJA
- ZDROWIE I BEZPIECZEŃSTWO
- SPOŁECZEŃSTWO I PARTNERSTWO

- ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH
- TURYSTYKA.

Działania związane bezpośrednio z rewitalizacją obiektów zabytkowych zostały ujęte w Obszarze: Infrastruktura i dotyczą kontynuacji rewitalizacji zabytkowych budynków mieszkalnych w Gryfowie Śląskim i rewitalizację płyty Rynku wokół ratusza¹¹ oraz w Obszarze Turystyka: rewitalizacja obiektów historycznych, kulturowych, religijnych, utworzenie dojścia do ruin Zamku Podskale w Rzęsinach, adaptacja i wykorzystanie obiektów zabytkowych do pełnienia nowych funkcji.

Pozostałe działania, związane pośrednio z dziedzictwem kulturowym, zostały ujęte w Obszarze: Edukacja, kultura, sport, informacja. Obejmują m.in.: modernizację świetlic wiejskich i ich wyposażenie, rozwój działalności bibliotecznych filii wiejskich, remont budynku M-GOK oraz zagospodarowanie terenu za M-GOK, organizację imprez kulturalnych na bazie Europejskiego Centrum Kulturalno-Informacyjnego, rozwinięcie oferty czytelniczej i informacyjnej Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy, rozbudowę ścieżek rowerowych, zagospodarowanie brzegu Jeziora Złotnickiego, zagospodarowanie parków w mieście. Natomiast w Obszarze: Turystyka ujęto m.in. działania: wykorzystanie bogatych walorów turystycznych i przyrodniczych regionu poprzez stworzenie dobrych warunków rozwojowych i przyciąganie nowych inwestorów; wyznaczenie w planie zagospodarowania przestrzennego terenów pod szlaki turystyczne: piesze, rowerowe, konne i inne oraz ich szeroka promocja; tworzenie szlaków turystycznych i tematycznych; dostosowanie turystycznego zaplecza do potrzeb osób niepełnosprawnych; dostosowanie sieci połączeń lokalnych do potrzeb turystyki; jednolite oznakowanie gminnych zabytków wartych zobaczenia; udział w targach turystycznych, organizacja wystaw promocyjnych, jarmarków, kiermaszy wspólnie lub na zlecenie wszystkich podmiotów działających w sferze turystyki; wsparcie dla ekspozycji prywatnych zbiorów muzealnych oraz tworzenia muzealnych izb regionalnych, tworzenie nowych oraz rozwój istniejących centrów wystawienniczych.

Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Gryfów Śląski 2020-2023 wpisuje się w działania określone w Strategii Rozwoju Gminy Gryfów Śląski 2014-2020, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji projektów związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego. Warto również zwrócić uwagę na ramy czasowe Strategii, której ewaluacja kończy się w 2020 r. Wszystkie przyszłe działania związane z problematyką ochrony i zachowania substancji zabytkowej, a zdefiniowane w Strategii, która będzie opracowana na kolejne lata, należy monitorować i uwzględnić ich ważność w kontekście funkcjonowania ram czasowych niniejszego Programu.

6.3. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gryfów Śląski.

Narzędziem planistycznym służącym do określenia polityki przestrzennej związanej m.in. z ochroną i opieką nad zabytkami jest *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta gminy Gryfów Śląski*. Dokument został przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski Nr XIII/105/2000 ze zm.¹² z dnia 24 lutego 2000 r. Obejmuje prawną ochroną: zabytkowe budowle, zabytkowe założenia parkowe, zabytkowe cmentarze z terenu miasta i gminy Gryfów Śląski.

¹¹ Zadanie związane z rewitalizacją płyt rynku wokół ratusza jest zakończone.

¹² Ostatnia zmiana studium została przyjęta Uchwałą Nr XXXVII/178/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 30 czerwca 2017 r.

Ochrona ich realizowana jest poprzez wpis do rejestru zabytków lub ewidencji „WKZ” oraz w drodze ustanawiania stref ochrony konserwatorskiej:

- stref „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej,
- stref „B” – ochrony podstawowych wartości kulturowych,
- stref „K” – ochrony krajobrazowych wartości kulturowych i szczególnie wartościowych wglądów widokowych.
- stref „W” – ochrony archeologicznej.
- Stref „OW” – obserwacji archeologicznej.

Na obszarach objętych strefami ochrony konserwatorskiej wszelkie działania inwestycyjne należy uzgodnić z odpowiednimi służbami ochrony konserwatorskiej. Dla terenu Miasta i Gminy Gryfów Śląski jednostką współpracującą jest Wojewódzki Urząd Konserwatora Zabytków - Delegatura w Jeleniej Górze.

W ramach uwarunkowań ograniczających lub utrudniających rozwój obszaru w odniesieniu do wartości zabytkowych wskazano, iż znaczna część obiektów zabytkowych charakteryzuje się złym stanem technicznym i wysokim stopniem dekapitalizacji, a prywatni właściciele lub ich zarządcy nie zawsze dysponują środkami finansowymi umożliwiającymi utrzymanie obiektów w należytym stanie. Ponadto remonty obiektów zabytkowych przeprowadza się na własną rękę, bez stosownych projektów, pozwoleń i zgłoszeń, naruszając trwale wartości przestrzenne i historyczne. Natomiast w otoczeniu obiektów zabytkowych oraz w historycznie ukształtowanych zespołach urbanistycznych obserwuje się implantację elementów dysharmonizujących, które trwale naruszają wartości krajobrazu kulturowego. Przykładem jest jedna z zabytkowych pierzei rynku, którą zastąpiono współczesną zabudową, kalecząc najcenniejsze historycznie i kulturowo miejsce.

W ramach kierunków rozwoju w Studium postuluje się m.in. : rozszerzenie ochrony zabytków poprzez wpis do rejestru kolejnych zidentyfikowanych obiektów, kontynuowanie prac nad pełnym rozpoznaniem zasobów kulturowych miasta i gminy i systematyczne uzupełnianie ewidencji WKZ. Dla szczególnie wartościowych obszarów, narażonych na znaczny ruch inwestycyjny, postuluje się opracowywanie planów miejscowych jako narzędzia dla prowadzenia właściwej gospodarki przestrzennej, zgodnej z uwarunkowaniami historyczno-kulturowymi. Plany winny określać także granice stref ochrony konserwatorskiej i wynikające z nich rygory. Proponowane przebiegi granic tych stref określa rysunek studium. Postuluje się również objęcie ochroną najcenniejsze wglądy widokowe oraz określenie warunków inwestowania (w tym zakazy zabudowy) na obszarach warunkujących zachowanie tych walorów. Ponadto postuluje się promowanie dobrych wzorców w renowacji zabytków oraz wartości kulturowych i historycznych obszaru.

6.4. Program Turystycznego Zagospodarowania Gminy Gryfów Śląski na lata 2015-2020.

Program Turystycznego Zagospodarowania Gminy Gryfów Śląski na lata 2015-2020 został przyjęty Uchwałą Nr VIII/41/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 23 czerwca 2015 r. Dokument określa działania prowadzące do dynamizacji ruchu turystycznego na terenie gminy oraz wskazuje na potrzebę zachowania i ochrony cennych pod względem kulturowym zabytków i promocji dziedzictwa kulturowego. W

ramach zadania - *Obiekty zabytkowe i parki*, określa się realizację m.in. następujących działań:

- Zagospodarowanie ruin zamku Podskale w Rzęsinach, które obejmuje: odkupienie działki pod drogę dojazdową do ruin zamku, stworzenie miejsc odpoczynku, umieszczenia koszy i balustrad. Termin realizacji 2015-2018. Zadanie niezrealizowane, planowane do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych.
- Rewitalizacja parku przy ul. Parkowej i Partyzantów, która obejmuje: budowę amfiteatru, renowację trawników, wykonanie oświetlenia, przywrócenie stawu, ułożenie chodników, rozmieszczenie ławeczek, nasadzenie zieleni. Termin realizacji 2016-2018. Zadanie niezrealizowane, planowane do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych.

W ramach zadania - *Turystyka*, określa się realizację m.in. następujących działań:

- Wyznaczenie w planie zagospodarowania przestrzennego szlaków turystycznych oraz ich tworzenie. W trakcie realizacji.
- Budowa ścieżki rowerowej po nieczynnym torze kolejowym (Oleszna Podgórska - Ubocze). Termin realizacji 2017-2020. Zadanie niezrealizowane, planowane do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych.
- Budowa pieszo-rowerowej ścieżki rekreacyjno-edukacyjnej wokół Jeziora Złotnickiego w Gryfowie Śląskim. Termin realizacji 2015-2020. Zadanie w trakcie realizacji.
- Budowa ścieżki Rowerem Wokół Gór Izerskich. Przygraniczna dostępność kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa wokół Gór Izerskich. Termin realizacji 2016-2020. Zadanie niezrealizowane, planowane do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych.
- Przywrócenie szlaku do krzyży pokutnych w Krzewiu Wielkim. Termin realizacji 2016-2020. Zadanie niezrealizowane, planowane do ujęcia w nowej perspektywie programów unijnych.

W ramach zadania - *Promocja turystyki*, określa się realizację m.in. następujących działań:

- Oznakowanie atrakcji turystycznych gminy. Termin realizacji 2016-2020. Zadanie w trakcie realizacji.
- Promocja na targach turystycznych i imprezach kulturalnych. Zadanie o charakterze stałym.
- Wydawanie folderów, przewodników, map oraz gadżetów promujących gminę. Zadanie o charakterze stałym.

Działania określone w ww. dokumencie odnoszące się do zachowania cennych obiektów zabytkowych oraz stworzenia infrastruktury turystycznej umożliwiającej promocję dziedzictwa kulturowego, a które z przyczyn obiektywnych nie zostały zrealizowane - wpisują się w założenia Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Gryfów Śląski 2020-2023.

6.5. Sołeckie Strategie Rozwoju.

Proces zarządzania gminą jest wsparty poprzez opracowanie Sołeckich Strategii Rozwoju, które stanowią wyraz potrzeb i wizji mieszkańców danej wsi. W dokumencie, oprócz zadań zmierzających do poprawy warunków życia mieszkańców, definiowane są zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Takie zapisy znajdują się w niniejszych strategiach:

Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Młyńsko 2017-2027 Gmina Gryfów Śląski, przyjęta Uchwałą Nr XXXIX/184/17 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 6 października 2017 r. Wyszczególnione zadania mają na celu kultywowanie tożsamości wsi i wartości życia wiejskiego m.in. poprzez: dbałość o zabytki i pamiątki, stworzenie charakterystycznego wizerunku wsi oraz kultywowanie rodzinnych tradycji. W ramach tego celu będą realizowane następujące projekty:

- Renowacja: pamiątek, miejsc historycznych (obelisk).
- Stworzenie lapidarium na cmentarzu.
- Stworzenie izby pamięci.
- Utworzenie kwitnących wiejskich skwerów.
- Organizacja uroczystości okolicznościowych.

Sołecka Strategia Rozwoju Wsi Proszówka 2009-2015, przyjęta Uchwałą Nr XXXIII/236/09 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 29 września 2009 r.¹³. Dokument został opracowany w ramach projektu „Sołeckie strategie ożywienia obywatelskiego wsi”, realizowanego przez Fundację Ekologiczną „Zielona Akcja”. W ramach działań planowanych w okresie 2015-2025, dotyczących ochrony i zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego, zdefiniowano następujące projekty:

- Remont zabytków na terenie wsi (kaplica, zamek, domy zabytkowe, krzyże itp.). Termin realizacji 2017-2025.
- Renowacja parku przyzamkowego. Termin realizacji: 2017-2025.
 - Utworzenie miejsca odpoczynku przy Kapliczce Leopolda (ławy, stoły, wiata, itp.). Termin realizacji 2018-2025.

7. LOKALIZACJA ORAZ ANALIZA HISTORYCZNA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.

7.1. Położenie Gminy Gryfów Śląski.

Gmina Gryfów Śląski położona jest w zachodniej części województwa dolnośląskiego, w powiecie lwóweckim - w bliskim sąsiedztwie Republiki Federalnej Niemiec (do przejścia granicznego w Jędrzychowicach jest 36 km) i Republiki Czeskiej (przejście graniczne w Jakuszytach 50 km). Gmina oddalona jest od stolicy powiatu - Lwówka Śląskiego - 18 km. Do Jeleniej Góry jest 30 km, a do stolicy województwa, Wrocławia, jest 134 km. Najważniejsze drogi komunikacyjne, krzyżujące się na terenie gminy, to droga krajowa nr 30 Jelenia Góra – Zgorzelec i drogi wojewódzkie: nr 360 Gryfów Śląski - Świecie, nr 361 Radoniów – Świeradów-Zdrój, nr 364 Gryfów Śląski - Legnica oraz droga kolejowa Jelenie Góra - Węglińiec. W skład gminy wchodzi następujące sołectwa: Krzewie Wielkie, Młyńsko, Proszówka, Rząsiny, Ubocze, Wieża, Wolbromów.

Geograficznie Gmina Gryfów Śląski zlokalizowana jest w makroregionie Sudety Zachodnie, na Pogórzu Izerskim. Obszar ten złożony jest z mikroregionów, tj.: Wzniesienia Radoniowskie, Obniżenie Lubomierza, Wzgórza Radomickie, Dolina Kwisy, Dolina Oldzy. Najwyższe szczyty obszaru w części północno-wschodniej to: Łoszak (427 m n.p.m.), Wiatraczna (437 m n.p.m.), Podskale (422 m n.p.m.), Modrak (399 m n.p.m.), a w części południowej gminy to: Góra Zamkowa (447 m n.p.m.), Leopoldówka (427 m n.p.m.). Przez teren gminy przepływa rzeka Kwisa, w której

¹³ <https://docplayer.pl/17103617-Solecka-strategia-rozwoju-wsi-proszowka-w-gminie-gryfow-slaski.html>

górnym biegu, między Leśną a Gryfowem, znajdują się zbiorniki zaporowe, na terenie gminy - Jezioro Złotnickie.

Gmina Gryfów Śląski

7.2. Herb i nazwa Miasta Gryfów Śląski.

Herb miasta zmieniał swój wizerunek na przestrzeni wieków. W XVI w. był nim sam Gryf, a już w XVII w. zyskał postać rycerza. Inni badacze tematyki heraldycznej¹⁴ podają, iż był to Gryf stojący na górze, a od XVI w. Gryf ze zmarłym rycerzem w szponach na czerwonym tle. Jednakże trudno ustalić, czy był to martwy rycerz, gdyż nie spotyka się tego typu przedstawień z martwym rycerzem w XV i XVI w. Poza tym jedna z legend mówi o tym, iż samotny rycerz pokonał Gryfa. Różne przedstawienia herbu znajdujemy również w samym mieście. Na sklepieniu nawy głównej kościoła parafialnego widoczny jest herb z 1551 r. Przedstawia on Gryfa z rozwianymi piórami. Następny wyżłobiony jest na lichtarzu z 1608 r., stojącym w kaplicy Schaffgotschów, gdzie Gryf niemal dwukrotnie przewyższa rycerza. Kolejny wizerunek Gryfa znajduje się na płaskorzeźbie z 1621 r. umieszczonej nad starym wejściem do ratusza; tam znów rycerz dominuje nad Gryfem. Herb ozdabia także kolumnę fontanny z 1909 r. na Rynku Starego Miasta, gdzie rycerz ma prawie te same rozmiary co Gryf, ręce oparte na biodrach, przyłbicę podniesioną, a miecz schowany w tyle, w pochwie. Warto również zwrócić uwagę, iż motyw herbowy jest niemal identyczny jak w rodowym herbie rodu von Schafgotsch, związanym z Gryfowem, który pojawia się na gryfowskich zabytkach. Obecnie Herb Gryfowa Śląskiego przedstawia żółtego/złotego Gryfa na białej tarczy herbowej skierowanego heraldycznie w prawą stronę, trzymającego w szponach błękitną zbroję rycerską/rycerza z mieczem.

¹⁴ Olczak Mariusz, Gryfów Śląski i Gryf, Warszawa 2001, s. 29.

Herb Miasta Gryfów Śląski

Nazwa miasta może wiązać się z wizerunkiem Gryfa lub z lokalizacją twierdzy. Jedną z legend związanych z powstaniem miasta głosi, iż na górze miał swoje gniazdo Gryf pokonany przez rycerza. W XIII w. pojawia się nazwa *Greiffenberg* co oznacza Góra Gryfa lub *Greifenstein* Kamień/Skała Gryfa, następnie *Griphenberch* (1297), *Greifenberge* (1353, 1447), *Creffenberg* (1376). Po 1945 r. przez krótki okres czasu posługiwano się niemiecką nazwą. Po kilku miesiącach wprowadzono formy *Gryfogóra*, *Gryfiogóra*, by ostatecznie przyjąć nazwę Gryfów Śląski.

7.3. Historia Miasta Gryfów Śląski.

Dokładna data powstania miasta jest trudna do ustalenia przez historyków. Niektórzy kronikarze szukają początków Gryfowa już w X w. Natomiast tradycja wiąże założenie miasta z księciem Bolesławem Wysokim (1163-1201), który był fundatorem pobliskiego Wlenia. Inna hipoteza wskazuje, iż miasto powstało podczas kolonizacji zachodniej wspieranej przez księcia Henryka Brodatego, później przez jego potomków. Niektórzy lokalni kronikarze (Silber, Knörich) rozpoczynają genezę historyczną miasta od daty 1241 r., kiedy miała miejsce bitwa pod Legnicą. Natomiast w XIX-wiecznym opracowaniu występuje data 1242 r., kiedy Bolesław Rogatka nadał prawa miejskie na wzór zachodni.¹⁵ Więcej wzmianek na temat miasta pojawia się na początku XIV w. W dokumencie z 1303 r.¹⁶ nadmienia się o istnieniu Gryfowa, podobnie w dokumencie 1335 r.¹⁷ oraz w dokumentach księcia Bolka II Świdnicko-Jaworskiego z 1352 r. i 1353 r., Jednym z ważniejszych dokumentów jest dokument z 1354 r., w którym miasto otrzymało przywileje na wzór prawa lwóweckiego m.in.: prawo cotygodniowego targu w soboty, prawo wolnego targu solnego oraz prawo jarmarku w dniu świętego patrona kościoła, prawo wyboru burmistrza, radnych i ławników przez mieszczan, prawo warzenia piwa, wolność jurysdykcji w sprawach kryminalnych, prawo mili, prawo łowienia ryb w Kwisie i wypasu bydła nad

¹⁵ Olczak Mariusz, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 26.

¹⁶ Pismo wystawione w Bolesławcu 2 lutego 1303 r., w którym rycerz z Lubomierza czynił nadania dla sióstr Magdalenek z Nowogrodźca, mowa jest tam o wsi Olszyna koło Gryfowa. [w:] M. Olczak, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 26.

¹⁷ Dokument z 23 czerwca 1335 r., wystawiony we Lwówku, w którym występował jako świadek ławnik miejski z Gryfowa. [w:] M. Olczak, tamże, s. 29.

strumieniem Olza, etc. Prawa miejskie w zasadniczy sposób podniosły rangę Gryfowa i przyczyniły się do szybkiego wzrostu zamożności i znaczenia miasta

Osada/miasto rozplanowana była na nieregularnym kształcie zbliżonym do koła z prostopadłymi ulicami i rynkiem w środku. Najprawdopodobniej w I połowie XIV w. miasto zostało zaopatrzone przez księcia Bolka I w mury wraz z bramami. Pierwsze bramy to: Żytawska, Jeleniogórska, Lubańska. System obronny był sukcesywnie rozwijany przez kolejnego władcę tych ziem Bolka II. Mury zostały wykonane z miejscowego kamienia. Niezależnie od fortyfikacji miejskich został umocniony również zamek.

Proces wzmocnienia obronnego miasta związany był z polityką jaką prowadził książę Bolko I. Przeciwstawiał się zaborczej polityce Czech. Ugruntowanie swojej władzy opierał na poparciu Władysława Łokietka w jego zmaganiach z księciem Wacławem, czego wyrazem było wznoszenie nowych zamków, fortyfikowanie miast¹⁸.

Ze śmiercią wdowy po Bolku II - Agnieszki zmarłej w 1392 r., księstwo świdnicko-jaworskie wraz z Gryfowem przechodzi pod zwierzchność lenną króla Czech, by w 1392 wejść w skład bezpośrednio poddanych mu ziem dziedzicznych. Początek XV w. jak i całe stulecie okazało się niekorzystne dla Gryfowa. W 1412 r., w mieście szalała zaraza, 20 lat później spustoszeń dokonała wielka powódź. W latach 1427-1431 w mieście miały miejsce rozruchy wywołane ideami husyckimi. Biedota niszczyła dobytek patrycjuszy i budowle sakralne. Następnie mieszczanie ucierpieli w latach 1431, 1469, 1496 z powodu powodzi, a w 1472 r. wielki pożar niemal zniszczył całe miasto. W 1492 r. z kolei zaraza zebrała swoje żniwo pustosząc miasto i okoliczne wsie.

Kolejne stulecie to okres dynamicznego rozwoju miasta, głównie dzięki rodzinie Schaffgotschów oraz produkcji i handlu płótnem lnianym. Byli oni właścicielami Gryfowa i okolicznych miejscowości.

W tym okresie miejscowa ludność przyjmuje idee Marcina Lutera. Od 1525 r. w mieście odbywały się nabożeństwa ewangelickie. Pierwszym kaznodzieją protestanckim był od 1530 r. Jakub Steinbrecher¹⁹.

Do prosperity miasta walnie przyczynił się w 1537 r. cesarz Ferdynand I, który przyznał miastu prawo dorocznego targu oraz zapoczątkowany przez burmistrza Rothe handel płótnem. Ten ostatni zawarł porozumienie z Holandią i miastami północnoniemieckimi w sprawie dostaw sukna i wyrobów lnianych, w wyniku czego rzemiosło tkackie zdominowało inne dziedziny gospodarki i przyczyniło się do wzrostu zamożności sfer kupieckich. Z drugiej strony doprowadziło to do rozwarstwienia społecznego na widoczną klasę bogatych kupców i ubogich tkaczy. Z tego też powodu dochodziło do licznych, ostrych konfliktów, pojawiających się zwłaszcza w czasie klęsk żywiołowych.

Od XVI wieku Gryfów Śląski staje się głównym ośrodkiem tkactwa dla Pogórza Izerskiego. Znaczenie utracił po wojnie trzydziestoletniej. Tak dynamiczny rozwój gospodarczy wymógł na mieszczanach konieczność rozbudowy miasta. W 1512 r. ukończono budowę kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Jadwigi i plebanii. Obok wzniesiono szkołę, a cmentarz przeniesiono za Bramę Lubańską. W 1524 r. wyburzono stary ratusz, a w rok później wybudowano nowy. W jego piwnicach umieszczono winiarnię, dwa kramy solne oraz wagę miejską²⁰. Powstawały także nowe kamienice oraz przedmieścia przed nową Bramą Kościelną. Pierwszy młyn powstał w 1544 r. z nakazu Hansa Schaffgotscha. Rok 1562 to zawieszenie dzwonu

¹⁸ J. Bachmiński, *Gryfów, Lubomierz*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 10.

¹⁹ J. Bachmiński, jak wyżej, s. 14.

²⁰ W. Bena, A. Paczos, *Z biegiem Kwisy. Przyroda i Człowiek*, Lubań 2009, s. 82.

odlanego przez lwóweckich ludwisarzy, a w 1581 r. gryfowski ratusz zyskał jedno piętro więcej. W 1587 r. wybudowano szkołę katolicką, a w 1589 r. aptekę. Pod koniec XVI w. powstało Przedmieście Lubańskie.

Warto również zwrócić uwagę, iż w 1553 r. w Gryfowie przychodzi na świat znakomity uczonej doby renesansu Kaspar Schwenckfeldt, który przeszedł do historii jako geograf, botanik i naukowiec.

Pod koniec XVI w. Gryfów i okoliczne wioski zostały dotknięte klęskami losowymi (burza w 1580 r., susza, głód i zaraza w 1857 r.) jednakże nie przerwały one prosperity miasta. Dopiero pożar w 1603 r. przyhamował dynamiczny rozwój. Miasto dźwignęło się z impasu dzięki zwolnieniu go przez cesarza z podatków oraz dzięki pomocy okolicznych miast. Również zamek gryfowski ucierpiał z powodu pożaru. Dalszy ciąg nieszczęść spowodowały powodzie i huragan w latach 1608-1613 oraz zarazy 1612-1613 (zmarło 100 osób), 1625 r. (188 osób), 1633 r. (112 osób), 1634 (170 osób). Kolejnymi nieszczęściami, które nawiedziły miasto, były pożary w 1624 r. i 1634 r. kiedy niemal całe miasto zostało przypadkowo spalone podczas walk ze Szwedami - spalony został ratusz, kościoły, szkoła, browar i 107 domów mieszkalnych.

Wojna trzydziestoletnia²¹ również nie oszczędziła Gryfowa. Liczne przemarsze wojsk, kontrybucje żywnościowe i finansowe były odczuwalne dla mieszkańców regionu. Ponadto podczas wojny trzydziestoletniej sprawa wyznania przyczyniła się do licznych prześladowań na tle religijnym. Kiedy stacjonowały wojska szwedzkie wprowadzano obrządek protestancki, natomiast przedstawiciele administracji cesarskiej ścigali duchownych ewangelickich, przekazując świątynie jezuitom. W 1654 r., po przywróceniu władzy Habsburgów, wszystkie kościoły protestanckie zostały zamknięte bądź przekazane katolikom. Wskutek zakazu budowy świątyń protestanckich mieszkańcy miasta zmuszeni zostali do uczęszczania na nabożeństwa do kościoła granicznego w Wieży Dolnej, położonej po drugiej stronie Kwisy, już na obszarze Łużyc Górnych, należących do państwa saksońskiego. Realizatorzy pomysłu: burmistrz oraz rajcy musieli uciekać z Gryfowa, ścigani przez sądy cesarskie wyrokiem za łamanie prawa przeciw reformacji²². Mieszkańcy uczęszczający na nabożeństwo do Wieży ukarani zostali natomiast specjalnym podatkiem.

Po zajęciu Śląska przez Prusy w 1742 r. wprowadzona została w mieście tolerancja religijna - powstała szkoła ewangelicka. W czasie wojny siedmioletniej miasto zostało złupione przez wojska austriackie. Negatywnie na rozwój gospodarczy wpłynął pobór rekruta stosowany przez przemierzające region wojska austriackie.

Kontakty handlowe, które zapoczątkował gryfowski burmistrz Hans Rothe zapewniły na długi czas dobrobyt miastu, dzięki wymianie handlowej m.in. z Holandią, Augsburgiem i Lipskiem. W 1755 r. Gryfów przystąpił do Stowarzyszenia Kupców Lnianych z Kamiennej, Jeleniej Góry i Kowar. Związek umożliwiał łatwiejszy zbytny i ustalanie korzystnych cen. W 1764 r. gryfowskie zakłady uruchomiły produkcję adamaszku lnianego i tkanin. Kryzys handlem płótnem nastąpił po wojnach śląskich. Buntury były krwawo tłumione. Ciosem dla miasta był w 1783 r. pożar. Spłonęły słodownia, browar, budynki parafialne i ponad 120 kamienic miejskich. Okres wojen napoleońskich i Wiosny Ludów nie zniszczył wojnami miasta, lecz mieszkańcy odczuwali trudności związane z kwaterunkiem i wyżywieniem wojsk. W 1816 r. w

²¹ Wojna trzydziestoletnia - wojna toczona w latach 1618-1648 pomiędzy habsburskimi cesarzami i katolickimi książętami Rzeszy, skupionymi w tzw. Lidze Katolickiej, których popierały Hiszpania, Niderlandy i okresowo Dania, a obozem protestanckim, tzw. Unią Protestancką oraz jego sprzymierzeńcami: Francją, Szwecją, Holandią, Sabaudią i Danią.

²² J. Bachmiński, op. cit., s. 17.

mieście obchodzono koniec wojny. Wiosna Ludów to kres głodu, który nawiedził mieszkańców. Rozruchy zostały stłumione za pomocą wojska.

Warto nadmienić, iż Gryfów podejmował znamienitych gości: w 1790 r. Johanna Wolfganga Goethego, w 1838 r. królową Elżbietę pruską jak również cara Mikołaja I z cesarzową Fiedorowną. W 1840 r., wizytę w Gryfowie złożył król Wilhelm IV i królowa Elżbieta (w 1851 r. król ponownie zawitał do Gryfowa).

Druga połowa XIX w. była niezwykle ważna dla rozwoju przemysłu i wzrostu gospodarczego Gryfowa. W 1864 r. Gryfów uzyskał połączenie kolejowe ze Zgorzelcem, następnie z Jelenią Górą, później z Lwówkiem Śląskim i Mirskiem. Miasto zostało zaopatrzone również w linię telegraficzną firmy Siemens.

Okres dwóch wojen światowych nie przyniósł dużych strat. W czasie hiperinflacji od 1919 r. do 1924 r. Miejska Kasa Oszczędności emitowała gryfowskie monety i banknoty zastępcze. W 1929 r. pożar strawił wieżę ratuszową, która została odbudowana jako konstrukcja żelbetowa.

W 1945 r. NSDAP zrzuciło ewakuację mieszkańców na rozkaz burmistrza Bartelsa. Po kapitulacji wojsk niemieckich miasto zostało zajęte przez wojska radzieckie i przekazane Polsce. W latach 1946-1947 nastąpiło wysiedlenie ludności niemieckiej do różnych stref okupacyjnych podzielonych Niemiec. W ramach rekwizycji majątku niemieckiego przez wojska radzieckie rozebraniu uległa m.in. trakcja elektryczna na linii Jelenia Góra – Gryfów – Lubań. Zlikwidowano wówczas także połączenie kolejowe między Gryfowem a Czechami. Powojenny okres to głównie rozwój przemysłu odzieżowego, chemicznego i drzewnego. W latach 1975–1998 miasto administracyjnie należało do woj. jeleniogórskiego. W 1986 r. przywrócona została trakcja elektryczna na linii Jelenia Góra – Gryfów – Lubań. W 1994 r. zlikwidowano linię kolejową do Lwówka Śląskiego, a później do Świeradowa-Zdroju. Od 1999 r. wydawany jest „Kurier Gryfowski”, a od 1979 r. organizowane są tzw. „Kwisonalia”.

7.4. Historia sołectw.

Krzewie Wielkie

Sołectwo zlokalizowane jest pośród Wzniesień Radoniowskich na wysokości 330-360 m n.p.m. w niewielkiej dolinie bezimiennego potoku uchodzącego w zachodniej części wsi do Młyńskiej Strugi. Obszar wioski obejmuje 467 ha.

Data powstania Krzewia Wielkiego jest trudna do ustalenia. Prawdopodobnie osada powstała w XIII w. W 1369 r. Rada Miejska Lwówka Śląskiego kupiła połowę wsi od Hansa Renkera. W 1402 r. klasztor w Lubomierzu wszedł w posiadanie łąk opodal Krzewia Wielkiego. W 1468 r. nazwę wsi zapisywano jako Stakchin. Być może jej pierwotna, słowiańska nazwa brzmiała Stasin? Później nazwa wsi utrwaliła się jako *Groß Stöckigt*. W 1686 r. dotychczasowy właściciel, Christian Ehrenfried von Kiaw zbył wieś na rzecz klasztoru w Lubomierzu. W jego rękach Krzewie Wielkie pozostało do sekularyzacji dóbr klasztornych w 1810 r. Na przełomie XVIII i XIX w. na północ od wsi powstał przysiółek nazywany obecnie Górnica czy też Górniki. Inny przysiółek należący do Krzewia Wielkiego powstał na skrzyżowaniu dróg z Jeleniej Góry do Gryfowa Śląskiego i Mirska wokół gospody zwanej „*Kreuzschenke*” (Gospoda pod krzyżem). W czasie wojen napoleońskich, na czas zawieszenia broni, w 1813 r. pomiędzy Krzewiem Wielkim, Oleszną Podgórska a Radoniowem powstał duży obóz wojskowy, którego utrzymanie spoczywało na barkach ludności z okolicznych wsi. Do XIX w. większość mieszkańców wsi zajmowała się tkactwem. W II połowie XIX

w. opodal wsi przeprowadzono linie kolejowe z Jeleniej Góry do Gryfowa Śl. i Mirska (Świeradowa-Zdroju). W latach 1945 – 47 wieś nosiła nazwę Kijewo lub Krzewie Lubomierskie. Mieszkańcy Krzewia zajmują się przede wszystkim rolnictwem, ale też różnymi usługami, m.in. stolarstwem, krawiectwem, ogrodnictwem. W miejscowości znajduje się także galeria obrazów Emila Adamowicza²³.

Młyńsko

Młyńsko (niem. *Mühlseüffen*, do 1945 r. *Mühlseiffen*) to niewielka wieś o nieokreślonym układzie przestrzennym położona na Pogórzu Izerskim, w północno-wschodniej części Kotliny Mirskiej, nad górnym biegiem Młyńskiej Strugi, na wysokości około 355-410 m n.p.m. Oddalona jest ok. 5 km na południowy-zachód od Gryfowa Śląskiego. Grunty wsi zajmują 753 ha.

Powstanie Młyńska wiąże się z wybudowaniem w 1351 r. folwarku, którego właścicielem był burgraf na zamku Gryf, Hans von Reideburg. Najstarsza wzmianka dotycząca Młyńska pochodzi z 1529 r. Wieś musiała zapłacić wtedy 379 talarów na wojnę z Turkami. Od 1629 r. mieszkańcy Młyńska mieli obowiązek zaopatrywać się w sól nie w Gryfowie Śl. a w Mirsku²⁴. Nazwa wsi pochodzi od młyna wodnego wybudowanego w 1709 r. na Długim Potoku. W 1765 r. mieszkało tu 12 kmieci, 5 zagrodników, aż 105 chałupników i 13 rzemieślników, była to więc wtedy duża i ludna osada. W 1745 r. w czasie pierwszej wojny śląskiej Młyńsko przyjęło wielu rannych, których znaczna część tutaj zmarła. W I połowie XIX w. we wsi był młyn wodny i cegielnia. Podstawowymi zajęciami ludności były jednak tkactwo i rolnictwo.

W 1825 r. było tu 146 domów, 2 folwarki, szkoła ewangelicka z nauczycielem, młyn wodny i cegielnia, poza tym we wsi pracowało 21 warsztatów Iniańskich. W 1865 r. przez Młyńsko poprowadzono linię kolejową z Jeleniej Góry do Gryfowa Śl. W październiku 1876 r. szalał we wsi wielki pożar. Stacja kolejowa powstała w 1898 r. W latach 1945-47 wieś nosiła nazwę Młyńsk. Podawana jest też nazwa Niwka. Po 1945 r. Młyńsko pozostało wsią rolniczą. W 1898 r. było tu 48 indywidualnych gospodarstw rolnych, a w 1925 r. już 117 domów mieszkalnych. W latach 90. XX wieku mieszkańcy miejscowości wybudowali kaplicę św. Józefa Robotnika.

Proszówka

Wieś położona jest na Pogórzu Izerskim, na południowo-zachodnim skraju Wzniesień Radoniowskich, nad Kotliną Mirską, na podrzędnym dziale wodnym, oddzielającym Kwisę od Młyńskiej Strugi. Proszówka to typowa wieś łańcuchowa ciągnąca się na przestrzeni 3 km. Charakterystyczne punkty widokowe, jak również zabytkowe, to położony na wzniesieniu Zamek Gryf oraz zlokalizowana na wzgórzu Kaplica Leopolda. Zabudowania wsi znajdują się na wysokości 330-400 m n.p.m. Do 1954 r. do Proszówki należał przysiółek Sadek, obecnie stanowiący część Gryfowa, w którym ze względu na występowanie źródeł mineralnych istniało dawniej niewielkie uzdrowisko.

Historia powstania wsi wiąże się bezpośrednio z historią zamku Gryf i rodem Schaffgotschów. Wzmianka na temat wsi znajduje się w najstarszym dokumencie z ok. 1305 r., w którym wymieniona jest wieś „*nova villa Wolwram*” (nowa wieś [założona przez] Wolframa). Późniejsze formy nazwy wsi to *Nevendorf*, *Neundorf* –

²³ W. Bena, A. Paczos, *Z biegiem...*, s. 85.

²⁴ W. Bena, A. Paczos, *Z biegiem...*, s. 85.

Greiffenstein. Ostatecznie utrwaliła się nazwa *Gräfflich Neundorf*. W 1527 r. wieś zapłaciła 522 talary na wojnę z Turkami. W 1599 r. na zarazę zmarli prawie wszyscy mieszkańcy Proszówki. Z kolei w 1612 r. zabrała ona „tylko” 12 osób. Już na początku XVII w. wykorzystywano w celach leczniczych wodę ze źródła bijącego na północ od Proszówki. Od 1629 r. mieszkańcy Proszówki zaopatrywali się w sól w Mirsku. Okres wojen trzydziestoletnich dla wsi był okresem wielu niepokojów. Wojsko interesowało się pobliskim zamkiem Gryf. Wieś była rabowana i plądrowana. W 1640 r. Szwedzi spalili połowę wsi. W 1745 r. w Proszówce i okolicznych miejscowościach przyjmowano zranionych podczas działań wojennych. Natomiast w czasie wojen napoleońskich stacjonowały tu oddziały francuskie. W I połowie XIX w. ludność oprócz rolnictwa zajmowała się głównie tkactwem chałupniczym. Czynny był tu browar, dwa młyny wodne i 4 gospody. W położonym przy drodze do Gryfowa Śl. przysiółku Sadek na miejscu spalonego domu zdrojowego w oparciu o tamtejsze źródło szczawy powstało sanatorium „*Birkenhof*”. Dało ono początek dzisiejszemu szpitalowi. W 1884 r. przez Proszówkę poprowadzono linię kolejową z Gryfowa Śląskiego do Mirska (Świeradowa-Zdroju) i w związku z tym wybudowano stację kolejową. Wieś liczyła w 1925 r. 98 domów mieszkalnych. Krótco po wojnie Proszówka nosiła nazwę Nowa Wieś, co było tłumaczeniem części niemieckiej nazwy miejscowości. Tutejsza stacja kolejowa nazywała się w owym czasie Nowa Wieś Gryfińska. Przysiółek Sadek włączony został w granice Gryfowa „na raty” w 1954 i 1973 r. Proszówka liczyła 291 mieszkańców. Obecnie rolnictwo traci w Proszówce na znaczeniu na korzyść usług²⁵. W Proszówce funkcjonuje m.in. zakład mięsny „Niebieszczańscy”. Istotnym elementem tworzącym zabudowę Proszówki jest położony u stóp zamku późnobarokowy-klasycystyczny pałac wzniesiony w 1798 r. oraz położone nieopodal zabudowania folwarku. We wsi na uwagę zasługują zachowane domy o konstrukcji szachulcowej.

Rząsiny

Rząsiny to duża wieś o długości około 4 km, leżąca na Pogórzu Izerskim, w środkowej części Wzgórz Radomickich, nad potokiem Wilka, prawym dopływem Olszówki. Położona jest na wysokości około 280-420 m n.p.m. w odległości ok. 7 km od Gryfowa Śląskiego. Jest to typowa wieś łańcuchowa. Jej grunty obejmują powierzchnię 2.042 ha, z czego niemal połowa to lasy. Do Rząsin należą przysiółki: Pusta w dolnej części wsi oraz Tłoki położone w górnej części, przy drodze z Gryfowa Śląskiego do Lwówka Śląskiego.

Powstanie wsi związane jest zapewne z górującym nad nią zamkiem Podskale (niem. *Talkenstein*), którego początków niektórzy szukają nawet w XIII w. Najstarsza wzmianka dotycząca Rząsin pochodzi z ok. 1305 r. Ówczesne formy zapisu nazwy wsi: *villa Wolfkeri* (1325), *Wolfkersdorf*, *Wolkersdorf* (wieś [założona przez] Wolfgera, Wolfkera). Ostatecznie utrwaliła się nazwa *Welkersdorf*.

Zamek należał od 1360 r. do rodu von Talkenberg, został następnie zniszczony przez mieszkańców sąsiedzkich miast, gdyż przez wiele lat był siedzibą rabusiów napadających na okolicznych kupców. Po zburzeniu zamku Talkenbergowie budują w 1500 r. pałac w Rząsinach, który w XVII w. przechodzi w ręce rodu von Hohberg.

W czasie wojen napoleońskich w pobliżu Rząsin obozowały wojska francuskie. W XIX w. miały miejsce częste zmiany właścicieli majątku. Przez pewien czas ich właścicielem był znany w Polsce z tłumienia powstania listopadowego rosyjski

²⁵ W. Bena, A. Paczos, *Z biegiem...*, s. 86; <https://gryfow.pl/proszowka/>.

feldmarszałek, ks. Iwan Dybicz Zabałkański (właściwie Hans Karl Friedrich Anton von Diebitsch). Przebudował on dwór i otaczający go park, a także zabezpieczył ruiny zamku Podskale.

W XIX w. Rząsiny były dużą wsią liczącą blisko 250 domów. Mieszkańcy wsi zajmowali się prócz rolnictwa tkactwem chałupniczym. Pracowały tu dwa młyny wodne i jeden do mielenia kory dębowej, kamieniołom wapieni i wapiennik, browar, wiatrak i aż 9 gospód. Wraz z upadkiem tkactwa wieś trochę się wyludniła.

W 1931 r. Rząsiny liczyły 218 domów mieszkalnych i blisko 1100 mieszkańców. W latach 1945-47 wieś nosiła nazwę Wilcza Góra. Istniał tu PGR, a w dawnym dworze ośrodek kolonijny. We wsi zachowało się wiele starych budynków mieszkalnych o konstrukcji szachulcowej, pochodzących przeważnie z XIX w. Najstarsze z nich wzniesiono w II połowie XVIII w. Ciekawostką jest, że tutejsza szkoła podstawowa od 2005 r. nosi imię Alojśa Andrickiego, serbołużyckiego księdza katolickiego, zamordowanego przez Niemców w obozie koncentracyjnym w Dachau. Architekturę wsi wzbogaca kościół parafialny pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej z XVIII w., ruiny dawnego kościoła katolickiego z I poł. XVI w. oraz pałac z XVI w.

Ubocze

Ubocze to duża wieś łańcuchowa o długości około 4,5 km, leżąca na Pogórzu Izerskim, na północno-zachodnim krańcu Obniżenia Lubomierskiego, na wysokości około 270-350 m n.p.m. w odległości 3 km od Gryfowa Śląskiego. Do Ubocza należą zabudowania Koloni (przysiółek zwany również: Kotleń, Podzamczem, Pasiecznikiem, niem. *Kessel-Schosdorf, Spiller*). Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi z ok. 1305 r. Ubocze wymieniane jest w niej jako *Safysdorf*.

W późniejszych dokumentach nazwę wsi zapisywano jako *Schoffdorf, Schoßdorf*, by w końcu pozostało *Schosdorf*. Niewykluczone, że nazwa wsi pochodzi od nazwiska rodu Schoff, jakie nosił żyjący w XIV/XV w. Gotsche Schoff, protoplasta rodu Schaffgotschów. Od 1371 r. Ubocze było w posiadaniu rodu von Spiller. Już wtedy wieś była zapewne duża, skoro istnieją przypuszczenia, że podzielona była na dwie części, a z czasem na cztery z oddzielnym majątkiem w każdej z nich (Ubocze Dolne, Środkowe, Górne i Kolonia). Główną posiadłością, przynajmniej od XVII w., była tzw. Kolonia (Pasiecznik) nazywana Kessel od nazwiska ówczesnego jego właściciela. Przynależność poszczególnych majątków w Uboczcu zmieniała się bardzo często. W 1549 r. miejscowy kościół stał się świątynią protestancką aż do roku 1654, kiedy go im odebrano w wyniku tzw. redukcji kościołów protestanckich, co było jedną z konsekwencji pokoju westfalskiego, kończącego wojnę trzydziestoletnią.

W pierwszej połowie XVIII stulecia wsią zainteresował się przedstawiciel jednego z najzamożniejszych rodów na Śląsku, hrabia Hans Anton von Schaffgotsch. Niestety, syn hrabiego Karl Gotthard był innego zdania i w 1743 r. sprzedał Górne Ubocze radcy handlowemu Johanowi Karolowi Prenzelowi. Mimo sporych możliwości finansowych ówczesni właściciele nie zdecydowali się na większe inwestycje we wsi. W efekcie w połowie XVIII w. w Górnym Uboczcu, poza kilkudziesięcioma miejscowymi chłopami, w majątku zatrudniano zaledwie paru rzemieślników. Po najbogatszym kupcu gryfowskim majątek odziedziczyła córka, Euphrosine Agnette. Większe zmiany nastąpiły po zawarciu związku małżeńskiego właścicielki wsi z Carlem Ludwigiem Hoffmannem w 1792 r. Nowy dziedzic zaczął zmieniać powoli charakter swego dominium. W Dolnym i Górnym Uboczcu zaczęto coraz więcej inwestować. Efektem tych działań było funkcjonowanie w 1840 r.: wapiennika, cegielni, 3 młynów wodnych, browaru i 9 zajazdów. Ponadto z powodzeniem działały 23 warsztaty płóciennicze, gdzie zatrudniono 33 rzemieślników.

Po zajęciu Śląska przez Prusy protestanci w 1743 r. wzniesli swoją świątynię, która istniała do 1981 r. W 1848 r. również staroluteranie wzniesli swój dom modlitwy²⁶.

Warto zaznaczyć, iż wioska nie ucierpiała z powodu wojen napoleońskich tak jak inne wioski, natomiast odczuwalna w skutkach była powódź, która nawiedziła mieszkańców w 1804 r. Czynnikiem dynamizującym rozwój wsi było uruchomienie w 1865 r. linii kolejowej z Węglińca do Jeleniej Góry biegnącej m.in. przez Ubocze. Kolejnym ważnym wydarzeniem mającym bardzo korzystne oddziaływanie w sferze gospodarczej było uruchomienie linii kolejowej z Gryfowa Śląskiego do Lwówka, które w walnie przyczyniło się do powstania we wsi zakładów przemysłowych.

W 1870 r. właścicielem dworu z folwarkiem oraz pozostałych zabudowań w Górnym Uboczu stał się drezdeński bankier Robert Thöde. Na miejscu prac doglądał jego zarządca, Zobel. Dwa lata później majątek kupił Wilhelm Rössler, który zbudował kilkaset metrów od folwarku tkalnię mechaniczną. Do fabryki należały domy mieszkalne wybudowane dla pracowników oraz dwie wille. W jednej z nich od 1890 r. mieszkał współwłaściciel fabryki Karl Köthen, zięć Rösslera, potem wprowadził się starosta Breithaupt, mąż córki z drugiej generacji Rösslerów. Po Wilhelmie fabryką kierował jego syn Gustaw Rössler. Po śmierci tego ostatniego w 1911 r., rodzinny zakład przejęła córka Charlotte wraz z mężem mjr. Breithauptem²⁷. Podczas II wojny światowej firma „Argus Werke” z Berlina produkowała w fabryce części do rakiet V2 oraz inną broń.

W Uboczu funkcjonowały również zakłady chemiczne. Poprzednikiem był niewielki tartak, na miejscu którego w 1867 r. wybudowano młyn parowy i wkrótce fabrykę produkującą kwas siarkowy, mączkę kostną i przeróżnego rodzaju kleje. W 1886 r., fabrykę przejął Karl Koethen - właściciel kilku fabryk w Niemczech. Podobny zakład we Freiburgu (Saksonia) zamknął i pod koniec XIX w. uruchomił produkcję nawozów fosforowych.²⁸ Fabryka swoją działalność kontynuowała po wojnie, zanieczyszczając poważnie środowisko. Zakład został zlikwidowany w 2013 r. Przed wojną wieś liczyła sobie 347 domów, mieszkało 2500 osób. Na terenie wsi podczas wojny pracowali jeńcy ze Stalagu VIII A ze Zgorzelca. Wieś została przejęta w 1945 r. przez żołnierzy Armii Czerwonej. W latach powojennych nosiła nazwę Owczyn lub Ubocz. Na terenach wsi osiedliła się ludność pochodząca przeważnie z Kresów Wschodnich.

Wieża

Wieś położona w zakolu rzeki Kwisy w bezpośrednim sąsiedztwie Gryfowa, o rozproszonej strukturze przestrzennej, na wysokości 315-330 m n.p.m. Najprawdopodobniej została założona w II poł. XIII w. W kronice łacińskiej *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis* (pol. *Księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego*) spisanej za czasów biskupa Henryka z Wierzbna w latach 1295–1305 miejscowość wymieniona jest w zlatynizowanej formie *Wes*. Późniejsza nazwa miejscowości to *Wiesa*.

²⁶ W. Bena, A. Paczos, *Z biegiem...*, s. 87.

²⁷ <https://menway.interia.pl/historia/news-tajemnicza-fabryka-w-uboczu,nld,450757>.

²⁸ „Surowcem były apatyty z Północnej Ameryki, kamień siarki sprowadzano z Hiszpanii i Grecji. Fabryka była położona na obszarze 33 mórg, jedną trzecią zajmowała zabudowa mieszkalna. W latach 1910-14 nastąpiła gruntowna modernizacja zakładu, w wyniku czego rok później fabryka wyprodukowała 30 000 ton superfosfatu i 15 000 ton kwasu siarkowego. Wcześniej, bo w 1913 roku zakład przeszedł w ręce Koks i Chemiczne Zakłady Berlin AG. W latach 30-tych firma zatrudniała blisko 300 pracowników, jej ostatnim dyrektorem do końca wojny był dr Lohr.” na: https://polska-org.pl/553355,Ubocze,Fabryka_Nawozow_Fosforowych_nieistniejaca.html.

Wieś od początków swojego istnienia związana była z zamkiem Czocha i jego właścicielami. W XIV i XV w. należała do rodu von Dohna, Henryka Renkera i rodu von Klüx. W 1451 r. Czocha wraz z Wieżą przeszła na własność Kacpra von Nostitz i należała do tego rodu przez 252 lata. Kolejnym właścicielem od 1703 r. był Jan Hartwig von Üchtritz, który wykupił majątek. Następnie przekazał Wieżę jako posag swojej córce Joannie, która poślubiła Zygfryda von Üchtritz. W połowie XIX w. miejscowość należała do rodziny L'Estocq. Podczas I wojny światowej właścicielem Wieży był Jerzy Beyer, a ostatnim przed 1945 r. Walter Simon²⁹.

Wieś nawiedzana była przez kataklizmy losowe. W 1497 r. niemalże przestała istnieć z powodu szalejącej zarazy. Ponadto wielokrotnie cierpiała z powodu licznych wylewów Kwisy. W 1702 r. miała miejsce powódź zwana „śląskim potopem” (kolejne powodzie miały miejsce w latach 1803-1804, 1858, 1888 i 1897). Również pożary nie oszczędziły wsi. W 1844 r. wybuchł pożar, który zniszczył sołectwo, bielnik i 14 stodół. Drugi groźny pożar miał miejsce w 1851 r. Dzięki ofiarności gryfowskiej straży pożarnej i mieszczan ocalono kościół, szkołę i stojące w sąsiedztwie budynki³⁰.

Szczególnie ciężkim okresem dla miejscowości była wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Bliskie sąsiedztwo z Gryfowem Śląskim sprawiało, iż wieś była narażona na ciągłe kontrybucje na rzecz wielonarodowych wojsk, które stacjonowały w pobliżu, a były to wojska: austriackie, saskie, brandenburskie, ale także szwedzkie, węgierskie, chorwackie, bośniackie, a za sprawą lisowczyków - również polskie.

W 1651 r. rozpoczął się wieloletni konflikt pomiędzy chłopami a panem na zamku Czocha. Chłopi sprzeciwili się zwiększaniu wymiaru pańszczyzny. Konflikt skończył się niepomyślnie dla mieszkańców. Zostali obciążeni wysokimi karami pieniężnymi, których nie mogli spłacić. Dług został uiszczony przez miejscowy kościół, a chłopci stali się jego dłużnikami na całe stulecie. W 1816 r. zobowiązanie wynosiło jeszcze 460 talarów.

Po wojnie trzydziestoletniej Wieża należała do Saksonii, w przeciwieństwie do Gryfowa Śląskiego. W II poł. XVII w., na jej terenie osiedlili się egzulanci czescy³¹ jak również śląscy. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej do wsi w jej starszej części, tj. Górnej Wieży, zaczęli masowo przybywać protestanci z okolic i z Jeleniej Góry. Z tego powodu w 1668-1669 z polecenia elektora saskiego Jana Jerzego II wybudowano drugą świątynię, która przez ponad 70 lat służyła protestantom z 8 miast i 87 wsi księstwa świdnicko-jaworskiego. Kościół ten powstał głównie dzięki inicjatywie gryfowian. Jednak w 1672 r. swoje niezadowolenie okazali Schaffgotschowie i starosta świdnicko-jaworski, nakładając kary pieniężne za przekroczenie granicy. Jak również sami pomysłodawcy zostali obciążeni sankcjami. Warto również wspomnieć, iż Dolna Wieża była ośrodkiem pietyzmu³². Jego głównym przedstawicielem był pastor Johann Christoph Schwedler. Niestety, oba kościoły zostały zniszczone. Kościół w Górnej Wieży w 1946 r., a kościół tzw. przygraniczny - w 1949 r.

²⁹ W. Bena Waldemar, *Polskie Górne Łużyce*, Zgorzelec 2003, s. 458-459.

³⁰ Tamże, s. 461.

³¹ Z języka łacińskiego słowo „*exsul, exsulis*” oznacza wygnaniec, a słowo „*exsulo*” – być wygnanym, żyć na wygnaniu. Z tego łacińskiego słowa wzięta się nazwa „egzulant”, lub „eksulant”, oznaczający osobę będącą wygnaną lub żyjącą na wygnaniu. Można się spotkać jeszcze w literaturze z błędnym określeniem „eskulant”. Dawniej egzulantem nazywano wygnańca, banitę. W opracowaniu jest mowa o czeskich protestantach, którzy uciekając przed prześladowaniami religijnymi we własnym kraju, schronili się po śląskiej stronie Karkonoszy. Przep. autora.

³² Pietyzm jest nurtem religijnym w luteranizmie z XVII i XVIII wieku, kładącym nacisk na intensywną modlitwę, studiowanie Biblii, udział w pobożnych zgromadzeniach religijnych (godziny biblijne), surową moralność oraz działalność charytatywną. Szybko rozwinął się w Halle, Wirtembergii (Szwabii) i Prusach w XVII wieku. Wg: <http://marcin-luter-book.blogspot.com/2019/02/poczatki-pietyzmu.html>.

Podczas wojen napoleońskich i śląskich wieś nękana była licznymi kwaterunkami i przemarszami wojsk.

W I poł. XIX w. we wsi czynny był browar i 7 szynków. Niedaleko Kwisy położony był bielnik do bielienia płótna Inianego. Przed II wojną światową wieś znana była z hodowli wołów roboczych rasy śląskiej i bawarskiej. Do 1815 r. Wieża należała do Okręgu Budziszyskiego, a w 1817 r. - po zagarnięciu Łużyc Wschodnich przez Prusy - wieś należała do powiatu lubańskiego. Dopiero w 1973 r. została przyłączona do powiatu lwóweckiego.

Wolbromów

Wolbromów to niewielka wieś położona na wysokości 280-305 m n.p.m. pomiędzy Wzgórzami Radoniowskimi od strony północno zachodniej, a Wzniesieniami Gradowskimi, w górnym biegu Sowinki, ok 10 km od Gryfowa Śląskiego. Do miejscowości należą przysiółki: Mielnica (*Mühlhäuser, Mühlhaus*) oraz Przegrodza (*Fridrichshöh*). Najstarsza wzmianka na temat wsi pochodzi z 1372 r. Stosowano wówczas nazwę *Neuwendorff*, później *Klein-Neuwendorff*.

Wieś została splądrowana przez husytów w 1427 r. Kolejna wzmianka dotycząca wsi pochodzi z 1628 r. i dotyczy pożaru, który zniszczył wiele zabudowań. W 1632 r. wieś została dotknięta zarazą. Wówczas liczba mieszkańców zmalała o połowę. Zniszczenia spowodowali również słynący z okrucieństwa dragoni Lichtensteina, którzy pojawili się we wsi dwa lata później. Warto wspomnieć, iż w 1746 r. w Wolbromowie przebywał Fryderyk Wielki. W tym miejscu powstał w 1786 r. przysiółek nazwany Friedrichshöh (po wojnie zwany Przegrodza).

W XIX w. w miejscowości funkcjonował młyn wodny, cegielnia oraz 4 gospody. Miejscowa ludność utrzymywała się głównie z rolnictwa. W II poł. XIX w. Benno von Polenz, właściciel Wolbromowa, wybudował pałac wraz z folwarkiem i parkiem. Po wojnie budynki gospodarcze były wykorzystywane przez PGR. Miejscowość w latach 1945-1947 nazywano Małą Wsią.

8. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO, PRZYRODNICZEGO I KRAJOBRAZOWEGO GMINY GRYFÓW ŚLĄSKI ORAZ STAN ICH ZACHOWANIA.

Niepowtarzalny i jedyny w swoim rodzaju charakter gmina posiada m.in. dzięki zachowanym zasobom dziedzictwa kulturowego. Jego integralną częścią są zabytki tworzące układy przestrzenne, nadające dynamikę oraz wyznaczające osie widokowe. Niespotykane tak często na Dolnym Śląsku kamienice z podcieniami, zlokalizowane na gryfowskim rynku, nawiązujące swoją stylistyką do włoskiego renesansu, neobaroku - przyciągają uwagę historyków, badaczy, turystów. Ponadto zachowana i odnowiona zabudowa stanowi walor decydujący o wyjątkowej, historycznej estetyce rynku wraz z jego dominantą w postaci Ratusza.

Na terenie gminy, w poszczególnych sołectwach, zlokalizowane są zespoły folwarczne z przykładami architektury rezydencjonalnej: dwory, pałace wraz z przylegającymi parkami. Obiekty te znajdują się w większości w rękach prywatnych. Ich stan zachowania zatem uzależniony jest od przedsięwzięć podejmowanych przez ich właścicieli. W niniejszym Programie przedstawione są ewentualne możliwości dot.

prac renowacyjnych, budowlanych czy adaptacyjnych przy obiektach jak również źródła finansowania, które stanowią - oprócz zaangażowania właścicieli - najważniejszy aspekt związany z zachowaniem zabytków.

8.1. Zabytki architektury sakralnej.

GRYFÓW ŚLĄSKI

Kościół parafialny pw. św. Jadwigi

Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1252 r. Został wzniesiony za pozwoleniem ks. Henryka III lecz strawił go pożar. Nowa świątynia pw. Wniebowzięcia NP Marii została konsekrowana przez biskupa wrocławskiego w 1408 r. Kościół został spalony w 1427 r. podczas wojen husyckich. W 1512 r. ukończono odbudowę kościoła. Data widoczna jest na jednym ze zwrotników nawy północnej. Ze starszego XIV-wiecznego okresu pochodzą wsporniki sklepienia. Ołtarz powstał w 1513 r. Niestety, został spalony w 1613 r. W 1542 r. nadbudowano ośmioboczną część wieży oraz kaplicę grobową Schaffgotschów wraz z kryptą. Sklepienie w nawie głównej zostało wymienione w 1551 r. i otrzymało bogaty wystrój sgraffito³³. W 1563 r. powstały pierwsze organy mieszczące się za zakrystią. Podczas pożaru w 1603 r. kościół po raz kolejny uległ zniszczeniu. Spalony został pierwotny, gotycki i renesansowy wystrój kościoła, wieża z dwoma dzwonami oraz okazałe organy. W latach 1604-1606 świątynia została odbudowana i wyposażona w nowy ołtarz. Kolejne pożary w 1621 r. i 1624 r. zniszczyły wieżbę dachową oraz wieżę. Odbudowa nastąpiła w 1630 r. Niestety kolejny pożar wybuchł w 1635 r. Tym razem pomoc oferowali mieszkańcy okolicznych wsi. W 1654 r. kościół przejęli ponownie katolicy nadając mu nowe wezwanie św. Jadwigi. W 1693 r. ze względu na zły stan konstrukcji dachu i wieży przeprowadzono remont, niestety podczas burzy hełm wraz z całą konstrukcją został zerwany. Odbudowano go dopiero w 1697 r., a połączoną kulę z chorągiewką umieszczono dopiero w 1725 r. W 1734 r. Jan Schaffgotsch ufundował

³³ Technika sgraffita ściennego polegała na nakładaniu kolejnych, kolorowych warstw tynku lub kolorowych glin i na zeszkrobывaniu fragmentów warstw wierzchnich w czasie, kiedy jeszcze one nie zaschły (nie utwardziły się). Poprzez odsłanianie warstw wcześniej nałożonych powstaje dwu- lub wielobarwny wzór.

posąg św. Floriana. W 1783 r. potężny pożar uszkodził elewację. W 1841 r. rozebrano mury cmentarza, a w 1843 r. zbudowano portyk południowy kościoła. W latach 1925-26 podczas remontu kościoła odkryto sgraffito³⁴.

Kościół to orientowana bryła wybudowana z kamienia, częściowo z rumoszu ceglanego na spoiwie wapiennym. Z piaskowca wykonano: żebra, wsporniki, maswerki, okienne portale, częściowo posadzkę. Dach okryto dachówką, a kopułę wieży ocynkowaną blachą. Trzynawową świątynię z pięciobocznym prezbiterium przykryto siodłowym dachem ceramicznym. Od strony wschodniej wkomponowano wieżę, czworoboczną od dołu, na wyższych kondygnacjach oktagonalną. Od strony zachodniej przylega kruchta założona na planie prostokąta. W świątyni wyróżniamy różnego rodzaju sklepienia. Sklepienie krzyżowe w prezbiterium, sieciowe w nawach bocznych, sklepienie kolebkowe z lunetami w nawie środkowej, kaplicy Schaffgotschów oraz w znajdującej się ponad nią emporze. Sklepienie nawy pokrywa bogata dekoracja sgraffitowa/figuralna z motywami wiciowymi i akantowymi wkomponowana w podziały geometryczne wyznaczone ramą i podziałami stiukowymi. Na sklepieniu widnieje inskrypcja z datą 1551 r. Sklepienie kaplicy Schaffgotschów posiada bogatą dekorację sztukateryjną w podzielonych geometrycznie polach wyznaczonych kymationem³⁵ i astragalem³⁶ pośrodku półrozety³⁷. Jej wykonawcami byli Hans Dalbor i Dominik Dipar. Podobną dekorację posiada kruchta południowa. Kaplica Schaffgotschów oraz empora otwiera się do jednego przęsła prezbiterium arkadami. W południowo-zachodnim narożniku kaplicy mieści się cylindryczna klatka schodowa prowadząca na emporę oraz wcześniej do krypty pod kaplicą. Dwukondygnacyjna zakrystia znajduje się od strony południowo-wschodniej. W krypcie grobowej, zamurowanej po włamaniu w 1822 r., znajdują się XVII-wieczne trumny ze szczątkami rodziny Schaffgotschów. Pierwotnie było ich 17, a po 1924 r. - 12³⁸. Warto nadmienić, iż przed świątynią pierwotnie znajdował się cmentarz parafialny obwiedziony kamiennym murem. Na cmentarzu chowano mieszkańców miasta. Nekropolia w II poł. XVII w. przestała spełniać swoje funkcje. Gdy przestrzeń cmentarna została w pełni wykorzystana, ówczesny burmistrz przeniósł nekropolię przed Bramę Lubańską. Ostatecznie cmentarz został zamknięty na przełomie XVII i XVIII w.

Na uwagę w wystroju wnętrza zasługują:

- kamienne, renesansowe, wielopostaciowe epitafium Schaffgotschów

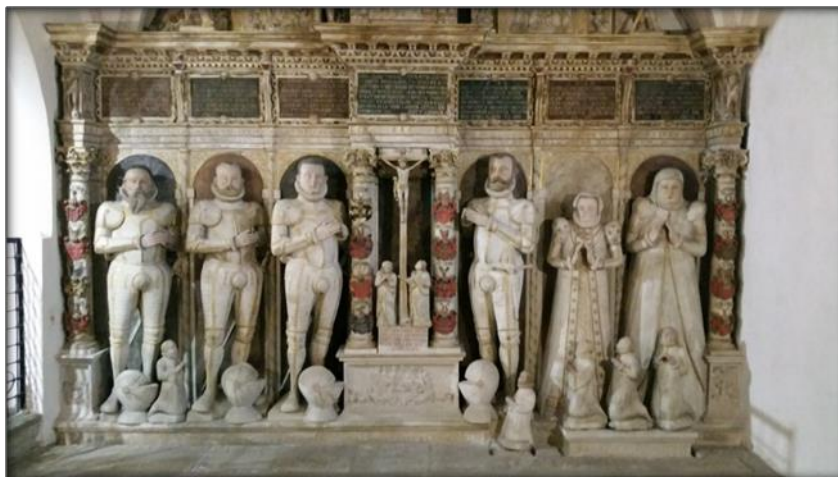
³⁴ J. Wysopal, *Przewodnik po tajemnicach Gryfowskiego Sgraffito*, Towarzystwo Miłośników Gryfowa Śląskiego

³⁵ *Kymation, kimation* - Inaczej kyma lub krajnik. Jest to ciągły, rzeźbiony (rzadziej malowany) ornament wywodzący się z ozdób umieszczanych na budowlach, jednak zaadaptowany także dla zdobienia reliefów, malowideł i przedmiotów użytkowych. *Kimation dorycki* to ornament ciągły malowany, składający się z szerokich, czworobocznych, stylizowanych liści. *Kimation joński* to ornament ciągły rzeźbiarski, składający się ze stylizowanych liści na przemian szerszych, jajowatych i wąskich, lancetowatych.

³⁶ *Astragal* - [gr. astrágalos], ornament ciągły w formie półwypukłego rzędu pałeczek ułożonych na przemian z perełkami lub krążkami; również profil, często dekorowany, oddzielający w kolumnie trzon od głowicy; występuje od starożytności w architekturze, rzeźbie i wyrobach rzemiosła artystycznego.

³⁷ Karta Biała Obiektu. Dokumentacja w posiadaniu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

³⁸ J. Bachmiński, *Gryfów, Gryf, Lubomierz*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 51.

Epitafium zostało wykonane przez Hansa Klintscha z Pirny. Nagrobek wykonany z piaskowca przedstawia całopostaciowe figury zmarłych naturalnej wielkości. Wykonany w latach 1585-1589. Przedstawia sześciu dorosłych członków rodziny oraz pięcioro dzieci. Fundatorami kaplicy byli Hans (zmarł w 1584 r.) i Magdalena (zmarła w 1585 r.) Schaffgotsch ich synowie Hans Ulrich (zmarł w 1589 r.), Gothard (zmarł w 1576 r.) ich zięć Christoph (zmarł w 1601 r.) oraz jego żona Magdalena (zmarła 1587 r.). Figury dziecięce przedstawiają zmarłe potomstwo Hansa i Magdaleny oraz ich córki i zięcia.

- *manierystyczny ołtarz główny, ołtarze boczne*

Ołtarz wykonał Paul Mayner w 1606 r. Fundatorką ołtarza była hrabina Eleonora von Schaffgotsch. Wykonany jest z drewna na kształt monstrancji. Podzielony jest poprzecznie na trzy główne części, zwężające się ku górze. Nawiązuje do tzw. ołtarzy szafiastych. Głównym tematem ołtarza jest męka i śmierć Jezusa Chrystusa. Skrzydła boczne, które na święta Bożego Narodzenia są zamykane, przedstawiają m.in. dwie sceny figuralne, po dwa

teksty biblijne na krańcach oraz personifikację cnót: Cierpliwość, Miłość (Szacunek), Roztropność, Nadzieja-Wierność, Sprawiedliwość, Męstwo Miłosierdzie.

Na skraju prezbiterium znajdują się niemal dwa identyczne ołtarze boczne. Po lewej stronie ołtarz Maryjny ufundowany przez Fryderyka von Reibnitz. Obraz główny przedstawia Matkę Boską Dobrej Rady. Po drugiej stronie ołtarz pw. św. Stajpina - biskupa Carcassone, ufundowany przez hrabię von Schaffgotsch w 1686 r.

Zwieńczeniem nawy północnej jest ołtarz św. Jana Nepomucena i św. Antoniego. Został on ufundowany przez Jana Antoniego von Schaffgotsch, Główny patron ołtarza to kanonik praski (1350-1393), kanonizowany w 1729 r., zginął śmiercią męczeńską.

Nawę południową zwieńcza ołtarz św. Krzyża. Kolejne trzy ołtarze boczne dostawione są do nawy głównej: ołtarz św. Jadwigi ufundowany przez proboszcza Baltazara Knöricha, a najbliżej zachodniego wyjścia umieszczono ołtarz św. Bartłomieja ufundowany w 1686 r. przez miejscowego proboszcza Bartłomieja Gregera i znajdujący się po drugiej stronie świątyni ołtarz św. Anny ufundowany przez tutejszego kantora w 1924 r. Ryszarda Gebela.

- *ambona z 1729 r.*

Ambonę wykonał miejscowy rzeźbiarz Gustaw Liewald, pomalował i przyozdobił Jan Kacper Wilcke z Wrocławia.

-*epitafia*

Dwa kamienne, barokowe epitafia umieszczono przy łuku tęczowym, poświęcone pamięci proboszczów Bartłomieja Gregera i Baltazara Antoniego Knöricha. Kolejne płyty nagrobne zostały wmurowane w kolumny za wejściem głównym. Poświęcone zostały Franciszkowi von Kottwitz oraz Jerzemu i Urszuli Schramme³⁹.

-*chrzcielnica*

Renesansowa chrzcielnica została wykuta w piaskowcu. Wykonana została w 1578 r. Jej fundatorem był Melchior Sachsen.

-*organy*

Pierwsze organy pochodzą z 1563 r., i były przez wieki odnawiane i remontowane: (1574 r., 1606 r., 1633 r., 1833 r.). Dzisiejsze organy pochodzą z fundacji Shaffgotschów, zostały umieszczone w XVII w. na wzniesionym chórze organowym. Kolejny raz remontowane w 1929 r.

Stan zachowania: Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym, sukcesywnie przeprowadzane są prace remontowo-budowlane jak i konserwacyjne wewnątrz kościoła. Kolejne prace związane z konserwacją oraz ewentualną restauracją będą dotyczyły wyposażenia kościoła.

Plebania

Plebania znajduje się w obrębie starego miasta, w kompleksie zabudowań historycznych i funkcjonalnie była związana z Kościołem pw. św. Jadwigi. Obecnie zlokalizowana jest na ul. Plac Kościelny nr 9. Renesansowy budynek plebanii powstał w 1531 r. Został odbudowany po pożarze 1603 r. Gruntowne remonty miały miejsce w latach 1874 i 1883 oraz w

okresie powojennym. Dwukondygnacyjny budynek z użytkowym poddaszem został

³⁹ M. Olczak, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 150-151.

wybudowany na planie litery "L", podpiwniczony, przykryty dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa przedstawia sześćoosiową rytmikę. Wejście znajduje się w portalu głównym, po bokach umieszczono pilastry zwieńczone kapitelem kompozytowym, dźwigającym proste belkowanie z lekko wysuniętym gzymsem. Otwory okienne wkomponowane w tynkowane proste opaski z prostokątnymi nadokiennikami na pierwszej kondygnacji.

Stan zachowania: Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym. Wykonano remont dachu oraz izolację pionową i poziomą budynku. Natomiast pokrycie elewacji budynku wymaga kapitalnego remontu. Widoczne ubytki farby. W niektórych miejscach obserwuje się popękany tynk.

Zalecenia: Wykonanie całkowitego remontu elewacji zewnętrznych obiektu.

Kościół cmentarny pw. św. Wawrzyńca. (Kaplica)

Świątynia została wybudowana w 1560 r. Jej powstanie związane było z przeniesieniem nekropoli w nowe miejsce. Po pożarze w 1603 r. odbudował ją burmistrz Mateusz Rothe. Kościół wielokrotnie niszczony był przez pożary i odbudowany: 1624 r., 1635 r. W 1637 r. w okresie kontrreformacji z kościoła korzystali

katolicy, ale już w 1639 r. po zajęciu miasta przez Szwedów oddano go w użytkowanie protestantom. Sytuacja ta powtarzała się wielokrotnie w zależności jakiego w mieście stacjonowały wojska. W XVIII w. prace renowacyjne odbywały się dość sukcesywnie w: 1740 r., 1761 r., 1771 r. W czasie wojen napoleońskich w latach 1813-1815 urządzono w świątyni magazyn, dewastując tym samym jej wnętrze. W 1855 r. po kolejnym pożarze nastąpiła odbudowa świątyni, finansowana m.in. przez Schaffgotschów. Obecnie jest to orientowana budowla osadzona na planie prostokąta, od strony prezbiterium zamknięta dziesięciobokiem, nakryta dwuspadowym dachem krytym dachówką. We wnętrzu znajduje się ołtarz z obrazem z 1690 r. przedstawiającym "Męczeństwo św. Wawrzyńca" oraz inne obrazy datowane na XV w. Przy ścianie zachodniej znajduje się pomnik wzniesiony ku czci 63 Rosjan poległych w 1813 r., podczas walk z Francuzami. Obecnie kościół pełni rolę kaplicy przedpogrzebowej. Wzdłuż elewacji znajdują się ustawione epitafia.

Stan zachowania: Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym.

Cmentarz św. Wawrzyńca

Cmentarz powstał w 1550 r. przede wszystkim z powodu braku miejsca na cmentarzu parafialnym oraz z powodu zabezpieczenia mieszkańców przed ewentualnymi zagrożeniami, wynikającymi z położonego w centrum miasta cmentarza parafialnego. W 1855 r. cmentarz ucierpiał z powodu szalejącego w mieście pożaru. Uszkodzony został grobowiec rodziny Lehmann, blaszany dach kaplicy, popękaly piaskowe kamienie na gzymsach oraz drewniane elementy na cmentarzu: krzyże i barierki. W 1860 r. cmentarz naprawiono. Aleje zostały wysadzone drzewami

i utwardzone, groby odnowiono i obmurowano ogrodzenie cmentarza. W tej formie i w tym układzie przestrzennym cmentarz przetrwał do naszych czasów. Stanowi niezwykle bogate źródło informacji na temat mieszkańców Gryfowa Śląskiego, ale też na jego terenie znajdują się zabytkowe grobowce, kaplice, epitafia. Do nich zaliczyć można najstarsze epitafium poświęcone Baltzarowi Hubirowi - mieszczaninowi i cieśli, barokowe epitafium Jana Gottloba Herbsta - burmistrz Gryfowa, epitafium Krystiana Melchiora Güntera. Na uwagę zasługują zachowane elementy XVII-wiecznej kamieniarki, stanowiącej detal wielu nagrobków. Na cmentarzu znajdują się 5 kaplic: rodu Prentzlerów, Johana Gotlieba Grabsa, rodu Durruie, rodu Prentzel, Wigand i jeszcze jedna kaplica.

Kaplica rodu Durruie

Obiekt pochodzi z 2 poł. XIX w. Jest to neoklasycyńska budowla z wyróżniającymi się doryckimi kolumnami.

Stan zachowania: kaplica znajduje się w bardzo złym stanie technicznym, widoczne są ubytki poszycia dachowego, krokwie dachowe zniszczone, brak tynków na elewacjach zewnętrznych. Deski na wysokości dachu

niebezpiecznie wiszą pod dużym kątem, grożąc w każdej chwili obsunięciem, stanowią zagrożenie dla zdrowia i życia mieszkańców/dzieci odwiedzających cmentarz. Kaplica posadowiona jest przy jednej z głównych uczęszczanych alei. Nad wejściem do kaplicy znajduje się kamienny niezabezpieczony detal w formie wazy/urny. Niestabilność murów może spowodować ich runięcie.

Zalecenia: Należy w pierwszej kolejności zabezpieczyć obiekt oraz przejście przy kaplicy. Konieczny jest remont dachu jak i elewacji obiektu. Pozostawiony bez zabezpieczenia stanowi zagrożenie dla zdrowia i życia mieszkańców. Należy wziąć pod uwagę ewentualne zmiany meteorologiczne w postaci silnego wiatru, burzy, śniegu, etc., które mogą przyczynić się do nagłego osunięcia desek lub kamiennego detalu. Obiekt pod wpływem ww. czynników będzie ulegał dalszej degradacji i niszczeniu.

Kaplica rodu Prentzel i Wiggert.

Kaplica powstała w 1829 r. Pochowano w niej członków wielopokoleniowej rodziny Prentzlerów, jako ostatni zostali pochowani Emilia Rebeka Wiggert oraz Karol Ferdynand Wiggert-Prentzel.

Stan zachowania: Kaplica znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Nie posiada zadaszenia, pozostałe mury ulegają sukcesywnej degradacji w wyniku oddziaływania czynników środowiska. Widoczne są liczne ubytki w tkance muru oraz samosiejki na szczytach murów. Niezabezpieczony obiekt będzie ulegał

stałej degradacji, co doprowadzi do całkowitego zniszczenia

Zalecenia: Przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych. Odtworzenie zadaszenia obiektu. Uporządkowanie wnętrza kaplicy od zalegającego gruzu.

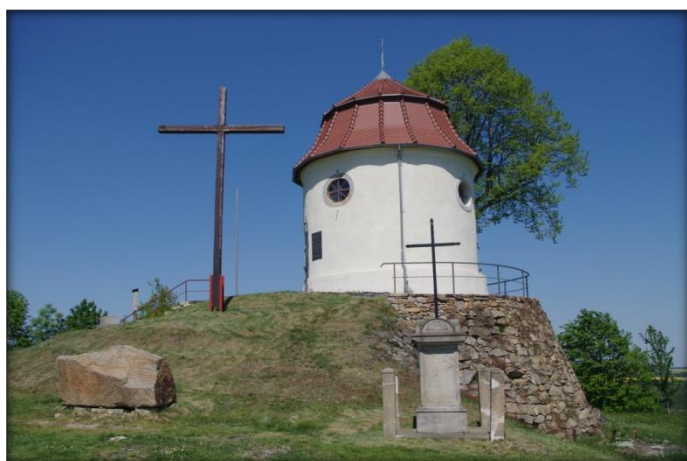
Kaplica grobowa znajdująca się w południowo-zachodnim rogu cmentarza, k. XIX w.

Niebezpiecznym elementem w pobliżu kaplicy, lecz nie na terenie cmentarza (teren prywatny dz. nr. 279/1 i 279/2), jest wystający, niezabezpieczony fragment ściany dawnego budynku, którego fragmenty - cegłówki mogą w wyniku czynników atmosferycznych lub innych spadać na stronę posesji lub na stronę cmentarza.

Zalecenia: Należy ścianę zabezpieczyć, ewentualnie rozebrać.

PROSZÓWKA

Kaplica wotywna św. Leopolda

Na wzgórzu 423 m n.p.m., z którego roztaczają się przepiękne widoki na panoramę Gór Izerskich, Karkonoszy, Gryfowa oraz okolicznych wsi wybudowano prawdopodobnie w 1666 r. kaplicę. Została ona ufundowana przez hrabiego Christopa Leopolda von Schaffgotsch. Według legendy, jego żona Agnieszka zgubiła tu swój ślubny pierścień, który w niezwykłych okolicznościach odnalazł się po roku. Górę wcześniej zwano Górą Straceń oraz Kruczą Górą. Już w XVII w. kaplica była wybudowana z ciosanego kamienia, niewiele wiadomo na temat wystroju wnętrza. W 1779 r. spłonął dach budowli. Dzięki inicjatywie Jana Nepomucena von Schaffgotsch w 1781 r. kaplicę odbudowano. W 1786 r. kaplica została wyświęcona. We wnętrzu znajdowała się 140-centymetrowa metalowa, malowana figura św. Leopolda, którą skradziono⁴⁰. W 1840 r. kaplicy groziło zawalenie z powodu bliskiego sąsiedztwa kamieniołomu bazaltu. W 1849 r. z inicjatywy Schaffgotschów wzmocniono fundamenty i wyremontowano dach,

⁴⁰ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

a na szczycie umieszczono krzyż. Po wojnie kaplica została zrujnowana. W latach 70-tych XX w. ponownym urządzeniem kaplicy zajął się gryfowski proboszcz ks. Rudolf Ujda oraz ks. Józef Fryc. Kaplica została wyremontowana. Obok kaplicy umieszczono krzyż milenijny.

Obecnie kaplica to niewielka, centralna budowla wolnostojąca, nakryta dachem namiotowym, łamanym, wielopołaciowym, zwieńczona krzyżem łacińskim, posadowiona na wysokim murze. Kształt elewacji owalny. Wejście znajduje się od strony południowej o wykroju prostokątnym, zamknięte łukiem koszowym. W elewacji umieszczono: cztery okna o kształcie leżącej elipsy, dwa okna flankujące wejście w prostym kamiennym obramieniu. Otwory są rozglifone do wewnątrz, a światło podzielone jest krzyżowo na cztery pola. Wewnątrz pole sklepienia udekorowano polichromią przedstawiającą nieboskłon ze złoto-żółtymi gwiazdami. Naprzeciw wejścia znajduje się arkadowa nisza, a w niej ustawiona współczesna figura św. Anny. Patrząc na prawo od niszy fragment ściany z wyrytymi inskrypcjami z XVIII w.

Stan zachowania. Dobry.

R Z A S I N Y

Kościół pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej

Kościół został wybudowany w latach 1751-1753 w stylu barokowym. W czasie II wojny światowej obiekt wykorzystywany był jako skład amunicji. Po wojnie został przekształcony w kościół katolicki. W 1959 r. powstała parafia pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej i w tym czasie również dobudowano sygnaturkę w południowej części dachu. W 1972 r. po pożarze starszego kościoła katolickiego przeniesiono do kościoła część uratowanego wyposażenia, m.in. trzy gotyckie tryptyki ołtarzowe, renesansową, kamienną chrzcielnicę. Najstarszy i największy tryptyk pochodzi z ok. 1410 r. Przedstawia Madonę w otoczeniu czterech świętych dziewic: Katarzyny, Barbary, Doroty i Małgorzaty. Na jego skrzydłach umieszczono dwunastu apostołów, a na rewersie scenę zwiastowania. Drugi pochodzi z 1470 r. Przedstawia NMP z Dzieciątkiem, św. Katarzynę, św. Barbarę. Na dwudzielnych skrzydłach namalowano sceny Nawiedzenia, Pokłonu Trzech Króli i Zwiastowania, rewersy ukazują dwóch świętych: Mikołaja (Walentego?) i Antoniego. Trzeci powstał na początku XVI w. Jest to tryptyk św. Anny Samotrzec. Na rewersie skrzydeł umieszczono świętych: Sebastiana, Antoniego, Fabiana, Mikołaja, a na stronach odwrotnych Aleksego i Jakuba Większego. We wnętrzu kościoła znajduje się również: ambona z XVI w.,

drewniane epitafia z pocz. XVII w. oraz organy z XVIII w. Wyposażenie kościoła wpisane jest do rejestru zabytków.

Kościół jest typowym przykładem architektury protestanckiej czasu baroku, który charakteryzuje funkcjonalizm form, prostota i redukcja detalu architektonicznego. Zwarta, jednorodna stylowo budowla została założona na planie zbliżonym do wydłużonego prostokąta ze ściętymi narożami. Składa się z masywnego, korpusu i przylegającej do niego zakrysti. Dwukondygnacyjny korpus posadowiony jest na cokole z niższą, dolną, niepodpiwniczoną kondygnacją. Przykryty jest masywnym dachem mansardowym. W północnej części dachu umieszczona jest sygnatura na planie kwadratu, nakryta ośmioboczną iglicą. Zakrystia przykryta jest dachem wielospadowym. Wnętrze korpusu podzielone jest na część nawową z jedną kondygnacją empor wzdłuż ścian i wydzieloną partię kruchty, ze schodami na empory.

Stan zachowania: Dobry. Więźba dachowa w stanie dostatecznym. Stan tynków zewnętrznych i wewnętrznych dobry. W latach 2005-2007 przeprowadzono w nim m.in.: konserwację zabytków ruchomych, malowanie ścian, empor oraz wymianę poszycia sufitu.

Zalecenia: Remont dachu, drewnianej sygnaturki wraz z iglicą oraz elewacji zewnętrznych. Wzmocnienie i impregnacja wszystkich drewnianych elementów więźby dachowej. Wykonanie odwodnienia kościoła.

Ruiny dawnego kościoła katolickiego

Najstarsza wzmianka o kościele Najświętszej Marii Panny pochodzi z 1305 r. Jego istnienie potwierdzone jest także w 1376 r. W obecnej postaci w stylu późnogotycko - renesansowym powstał prawdopodobnie w 1 poł. XIV w. W 1530 r. stał się kościołem protestanckim, a następnie w 1654 r. został zabrany

protestantom. Odrestaurowany w 1832 r. Spalony w 1972 r. Cenne wyposażenie przeniesiono do kościoła pod wezwaniem Matki Boskiej Ostrobramskiej w Rzęsinach w 1950 r. Obecnie występuje w formie stałej ruiny.

U B O C Z E

Kościół pw. Nawiedzenia NMP

Kościół po raz pierwszy wzmiankowany był w 1305 r. Obecny został wzniesiony w II poł. XVI w. Świątynia jest budowlą orientowaną, jednonawową z kwadratowym prezbiterium, nakrytym dachem kolebkowym. Ściany wykonano z kamienia łamanego, a sklepienia, stropy i wiązania dachowe z drewna. Dach nakryto gontem z łupkiem. W centrum kościoła znajduje się rzeźbiony, renesansowy ołtarz z figurą Zmartwychwstałego. Do zabytkowego wnętrza należy ambona z 1589 r.,

późnogotycka Madonna i obrazy św. Rodziny oraz św. Antoniego z 2 poł. XIX w. W sygnaturce z 1615 r. zachował się spiżowy dzwon z 1634 r. W elewacji zewnętrznej kościoła umieszczono epitafia z XVIII i XIX w. Kościół remontowano jeszcze w 1811 r.

Pierwotnie służył ewangelikom i katolikom, aby po kilku dziesięcioleciach powrócić na zawsze do Kościoła rzymsko-katolickiego. Otoczenie budowli to mur okalający plac wraz z cmentarzem, kaplicą grobową i bramą, powstała po 1773 r. Pierwsze wezwanie kościoła nie jest znane. Po przejęciu go z rąk ewangelickich w 1645 r. został na nowo poświęcony i przez prawie kolejne trzy wieki nosił imię Najświętszej Marii Panny.

Dziś jest dedykowany Nawiedzeniu Najświętszej Marii Panny. Kościół z zewnątrz na przestrzeni ostatnich 400 lat przechodził niewiele zmian. W latach 2004-2013, podczas ostatniego remontu, z elewacji kościoła, bramy, kapliczki i domku parafialnego usunięto tynki, dzięki czemu widoczna jest pierwotna struktura murów z kamienia. Przebudowano także stalową empore z lat siedemdziesiątych, zmieniono sufit, położono nową posadzkę z marmuru w miejsce starych, zniszczonych płytek betonowych, pomalowano ściany oraz wykonano konserwację zabytków ruchomych.

Stan zachowania: Dobry.

W I E Ż A

Pastorówka.

W tzw. Wieży Dolnej (ob. Wieża) zlokalizowana jest Pastorówka. Budynek został wybudowany w 1780 r. Inskrypcja z datą widnieje nad kamiennym portalem wejściowym. Po drugiej stronie na niegdyśszym placu stał kościół protestancki, który nie zachował się do naszych czasów.

Dwukondygnacyjny, podpiwniczony budynek z użytkowym poddaszem osadzony został na planie prostokąta i przykryty dachem mansardowym, łamanym, czterospadowym. Bryła wzbogacona została detalem architektonicznym w postaci bocznego boniowania, pilastrów, płycin i uszowatych opasek dookołookiennych. Ściany wykonano z cegły i kamienia, sklepienia z cegły, stropy i wiązania dachu z drewna, a sam dach pokryty jest dachówką. Obecnie znajduje się w rękach prywatnych i pełni funkcję domu mieszkalnego.

Stan zachowania: Dobry.

Zalecenia: Zgodne ze wskazówkami WKZ dotyczącymi zachowania obiektu pod względem istniejącej bryły obiektu oraz użytych materiałów (obiekt wpisany do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków nr: A/866/1503 z dnia 25.01.1966 r.)

W O L B R O M Ó W

Kościół filialny pw. św. Jana Nepomucena

Pierwszy kościół powstał już w miejscowości prawdopodobnie w XVI w., być może z wykorzystaniem wcześniejszych murów. W związku z bliskim sąsiedztwem zespołu pałacowo-folwarcznego pełnił pierwotnie rolę kościoła dworskiego z mauzoleum rodu, na co wskazują renesansowe płyty nagrobne przylegające obecnie do elewacji zewnętrznej

ściany. Przebudowany w 1814 r.

Obecnie jest to budowla salowa, orientowana posadowiona na sztucznie usypanym tarasie. Bryła nie rozczłonkowana, przykryta dachem siodłowym z kulminacją w postaci ośmobocznej sygnaturki w połowie kalenicy, zwieńczonej ostrosłupowym daszkiem z iglicą, kulą i krzyżem. Od północnego wschodu do korpusu przylega prostokątna zakrystia nakryta dachem pulpitem. Kościół jest świątynią jednonawową, z prezbiterium wyodrębnionym w przestrzeni wewnętrznej tylko nieco wyższym poziomem. Od zachodu w nawę wbudowana jest prosta empora, zajmująca całą ścianę oraz połowę długości ściany północnej. Na emporę prowadzą drewniane schody umieszczone w narożniku⁴¹. We wnętrzu zachowała się kamienna, renesansowa chrzcielnica z XVI w. i skromny barokowy ołtarz. Obraz i skramentarium pochodzą z XVIII w.

⁴¹ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Stan zachowania. Kościół znajduje się w bardzo dobrym stanie technicznym. Rewitalizacja dachu, drewnianej sygnaturki, elewacji zewnętrznych miała miejsce w 2018 r.⁴².

8.2. Zamki.

Wiodącym zabytkiem - zamkiem na terenie gminy Gryfów Śląski jest zamek Gryf w Proszówce. Jednakże warto, analizując dziedzictwo kulturowe gminy, wspomnieć o już nie istniejącym zamku w samym Gryfowie Śląskim. Najprawdopodobniej zamek już istniał w momencie założenia miasta/osady. Nie jest znana jego wielkość ani wygląd. Należał zapewne do książąt. Tradycja przypisuje budowę zamku Bolkowi I Świdnickiemu, który wzniósł zamek jako warownię na urwistym i stosunkowo wysokim brzegu Kwisy jako część umocnień miasta. W późniejszym czasie znalazł się w rękach prywatnych. Winkler podaje, że w XVI w. należał do Bernarda von Reder, który odsprzedał zamek rodzinie Schaffgotschów⁴³. Po pożarze w 1603 r. zamku już nie odbudowano. Pusty plac jako ziemię miejską Schaffgotsch przekazał sekretarzowi Gottwaldowi. Dzisiaj po dawnym zamku pozostały fragmenty kamiennych umocnień, widocznych od strony ul. Rzecznej. Obecnie teren ten znajduje się w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej, wszelkie badania archeologiczne wymagają pozwolenia WKZ oraz nadzoru archeologicznego.

P R O S Z Ó W K A

Zamek Gryf

U podnóża Gór Izerskich, na bazaltowym, wulkanicznym wniesieniu na wysokości 462 m n.p.m. usytuowany był zamek. Obecnie po budowli we wsi Proszówka pozostały ruiny. Istnieją różne hipotezy, kto był założycielem zamku. Według Bergmanna zamek został założony w 1101 r. przez rycerza rodu von Greiff. Jedna z kronik dotycząca Bolesławca mówi, iż zamek mógł wznieść nawet król polski Bolesław Chrobry lub Bolesław Wysoki, uważany w tradycji za założyciela Gryfowa⁴⁴, a rozbudowany przez Henryka Brodatego. Podawana jest także wersja o budowie warowni przez Bolesława Rogatkę w latach 1244–1276. Z samym zamkiem Gryf związana jest również legenda głęboko zakorzeniona w tradycji regionu, mówiąca o odnalezieniu gryfięgo gniazda w miejscu budowy zamku. Wówczas książę Bolesław Wysoki, dowiedziawszy się o tym znalezisku, nakazał nadać zamkowi nazwę Gryfia Skala⁴⁵. Inna hipoteza jest związana z semantyką słowa „*greifen*” co oznacza „chwycić, łapać, napadać”. W tym przypadku słowo to miałyby się odnosić do funkcji zamku zlokalizowanego na historycznej, polsko-czeskiej granicy z czasów Piastów⁴⁶. Kolejna hipoteza mówi o istnieniu w tym miejscu w najodleglejszych czasach kopalni zwanej „gryfią”.

Pierwsza wzmianka źródłowa pochodzi z 1243 r., w której jest mowa o kasztelanie zamku „*comes Stanislaus castellanus in Gryffinstein*”, a w 1258 r. jest mowa o Peczce (Piotrze) von Dony. W XIII i XIV w. urząd kasztelana przechodził w różne ręce⁴⁷.

W 1254 r. pojawia się na dokumentach Wittigo von Griphenstein, prawdopodobnie właściciel dóbr. W połowie XIII w. zamek należał do Bolesława Rogatki, następnie do jego brata Konrada II Rogatki, który zapisał w dożywocie Gryfów i Gryf swojej żonie Brygidzie. Brygida (1273-1276) wydzierżawiła zamek arcybiskupowi magdeburskiemu, ten Henrykowi IV Probusowi, który przekazał zamek Bolesławowi Łysemu. Po jego śmierci Gryf przypadł Bolkowi I, później Henrykowi I (1314-1346), a następnie należał do księcia świdnicko-jaworskiego Bolka II, który zmarł w 1368 r. Jednak przed swoją śmiercią, w 1354 r. książę sprzedał zamek z dożywotnim prawem lennym Zygfydowi de Raußendorf i jego synom Wincentemu oraz Zygfydowi. Zastrzegł sobie jednak prawo wykupu warowni przez swoich następców.

W 1391 r. zmarł cesarz Karol IV, a w 1392 r. księżna Agnieszka i tym samym księstwo świdnicko-jaworskie przestało należeć do Piastów. Gryf, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, przeszedł w ręce króla czeskiego Wacława IV. Natomiast król, będąc w tarapatach finansowych, zastawił zamek, miasto Gryfów za 900 kop praskich groszy Beneszowi Chotienitz. W 1395 r. za dodatkowe 1000 kop praskich groszy Wacław IV Luksemburski zatwierdził nadanie zamku Gryf wraz z przyległościami (miasta Gryf i Mirsk z sądownictwem, cłem, targiem solnym, lennami kościelnymi, podatkami, daninami i okolicznymi wsiami) na własność staroście świdnickiemu Beneszowi z Chotienitz (Chuśnikowi). Posiadając liczne obowiązki

⁴⁴ Tamże, s. 90

⁴⁵ <http://lwo7.pbox.pl/pl/5376/drukuj-artykul.html>

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Kolejnymi kasztelanami byli: 1273 r. Gunther von Wiesenburg, 1281 r. Heinzke von Oslew, 1283 r. Thimo von Kesel, 1319 r. Hans von Reder, 1327 r. Heinze von Waldau, 1339 r. Heinze von Dony, 1351 r. Hans von Reideburg, 1360 r. Ulryk Schof, 1362 r. Hans Wilrich von Landskron, 1372 r. Fritsche von Rohnau, 1379 r. Wilrich von Landskrone, 1381 r. Albrecht von Postwitz, 1383 r. Albrecht von Frobürg, 1387 r. Gunther von Rohnau.

Benesz ustanowił zarządcę Gryfowa Wolfa von Rompke. Niestety, nowy zarządca traktował posiadłość jako swoją własność, kradnąc i rabując. Został ujęty przez mieszczan gryfowskich i powieszony w 1399 r. Kolejnym dzierżawcą zamku został rycerz Gotsche II von Schoff dziedzic na Starej Kamienicy i Chojniku. Umowa zawarta z właścicielem umożliwiała Beneszowi, ale też potomkom prawo odkupu Gryfowa ze wszystkimi przyległościami i miastami Gryfem oraz Mirskiem. Kupno całej posiadłości zostało zatwierdzone przez króla na rzecz Gotsche II von Schoff w 1400 r. za sumę 3400 kop groszy praskich bez prawa dziedziczenia. Po jego śmierci miała ona przejść pod zastaw Konrada von Nymand, Konrada Spilnera, Ulryka von Liebenthal i Hansa von Nimptsch. W 1418 r. o posiadłość upomniał się, za pośrednictwem cesarza, syn Benesza-Janko von Chotienitz z Księża. W tym samym roku król czeski w dokumencie zwrócił mu dobra. Niemniej doszło do ugody, gdyż ostatecznie prawowitym właścicielem zamku został Gotsche II von Schoff, co potwierdza dokument z 1419 r. Będąc już prawowitym właścicielem Gotsche II von Schoff rozpoczął umacnianie zamku. Zmarł w 1419 r. lub 1420 r. Jego prace kontynuował jego syn - Gothard Gotsche Schoof⁴⁸, który był znany z procederu rabunkowego oraz z częstych konfliktów z okolicznymi właścicielami dóbr i mieszczanami⁴⁹. Zamek pozostawał w rękach Schaffgotschów z małą przerwą do 1945 r.⁵⁰

W obawie przed rabusiami, ale też odwetem ze strony nękanych przez właściciela zamku zgorzeleckich, jeleniogórskich, a nawet gryfowskich mieszczan na początku XVI w. zamek był rozbudowywany i przebudowywany. Zmiany dotyczyły najprawdopodobniej południowo-zachodniej części zabudowań w górnym zamku oraz rozpoczętej trzykondygnacyjnej wieży mieszkalnej, która została połączona z obejściem zamkowym. Od wschodu została zwieńczona dwoma szczytami. Wieżę ukończono w II ćw. XVI w. Dalsza rozbudowa przypada na 1546 r. Podczas wojny trzydziestoletniej zamek znacznie ucierpiał. Najgroźniejsze oblężenia miały miejsce w 1639 r. i 1645 r. Podczas ostatniego warownia dostała się w ręce szwedzkie. Ze względu na znaczne zniszczenia szwedzki komendant zamku rozpoczął jego odbudowę. Wówczas zostały zniszczone mury, brama zachodnia oraz wschodnia. W rok później miało miejsce kolejne oblężenie zamku przez wojska cesarskie. W

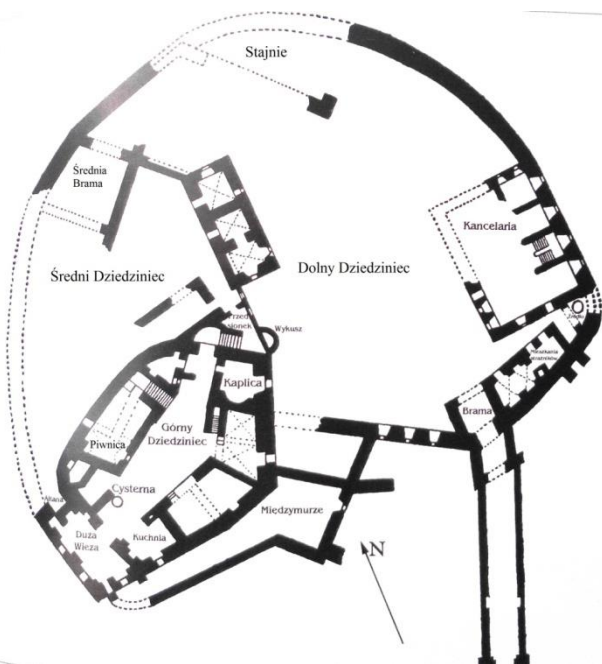
⁴⁸ Różnica w pisowni nazwiska rodu początkowo "von Schoff" później "von Schaffgotsc" wyniknęła z połączenia imienia - Gotsche (Gothard) z nazwiskiem protoplasty rodu "von Schoff". Oddając cześć protoplaście rodu połączono dwa człony w jeden "von Schaffgotsch". [w:] M. Olczak, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 9.

⁴⁹ Przywilej pobierania czynszu, uzyskany od króla Zygmunta, tzw. solnego z Gryfowa oraz ceł drogowych i mostowych na trasie Jelenia Góra-Zgorzelec był tylko pozorem do regularnych rozbojów. Przykładem takiego konfliktu był spór z miastem pogranicza śląsko-łużyckiego Zgorzelcem, z którym doszło do krwawych potyczek. Zawieszenie broni nastąpiło w 1426 r. Następnie zaczął nękać miasto Budziszyn i tu zareagował sam cesarz Zygmunt w 1434 r., nakazując mu zaprzestać swojego procederu. W latach 1444-1445 powrócił znów do grabieży, o czym świadczy pismo, w którym zobowiązywał się rajcom Budziszyna, Zgorzelca i innych miast nie grabić kupców.

⁵⁰ Po bezpotomnej śmierci Ulryka i Gotharda nowym właścicielem zostaje Jan Schoff, w 1485 r. majątek obejmuje jego kuzyn Ulryk von Schaffgotsch, w 1543 właścicielem został jego młodszy syn Hans von Schaffgotsch, w 1584 r. Hans Ulryk I von Schaffgotsch, następnie Krzysztof von Schaffgotsch, w 1613 r. Hans Ulryk II von Schaffgotsch. W wyniku prowadzonej polityki Wallensteina, do której dołączył się Schaffgotsch i po podpisaniu przez niego deklaracji wierności został uznany przez cesarza za zdrajcę, następnie osądzony i stracony, a dobra - w tym zamek Gryf - zostały skonfiskowane. Został skazany za zdradę. W 1638 r. na mocy postanowienia cesarza Ferdynanda III majątek, m.in. zamek Gryf został zwrócony dzieciom Hansa Ulryka II von Schaffgotsch. Właścicielem został Krzysztof Leopold von Schaffgotsch, w 1703 majątek przejmuje jego syn Hans Antoni Gothard von Schaffgotsch, w 1742 funkcje administratora majątku przejął Filip Gothard von Schaffgotsch, następnie po śmierci jego brata Karol Gothard von Schaffgotsch, w 1780 r. Jan Nepomucen von Schaffgotsch.

1650 r. na mocy pokoju westfalskiego Szwedzi opuścili zamek. Jedną z pamiętnych dat w historii zamku była data 21 czerwca 1670 r. kiedy zamek odwiedziła przyszła królowa polski Marysieńka Sobieska, z matką Jana III Sobieskiego. Wzięły one udział w uroczystościach związanych z chrzcinami córki Krzysztofa Leopolda von Schaffgotsch - Eleonory Katarzyny Babiany von Schaffgotsch. Z tej to okazji zamek poddany był renowacji.

W okresie II wojny śląskiej (1744-1745) i wojny siedmioletniej (1756-1763) warownię na zmianę zajmowały wojska pruskie i austriackie. W 1778 r. stacjonował na terenie zamku garnizon, który doprowadził do dewastacji obiektu. W 1798 r. ze względu na zły stan zamku rozpoczęto rozbiórkę zabudowań. Jednak już w 1799 r. podniosły się protesty miłośników starożytności, co spowodowało przerwanie rozbiórki. Na początku lat 60. XIX w. podjęto prace remontowe ruiny.

Założenie przestrzenne zamku

Zamek składa się z trzech części wybudowanych chronologicznie. Najstarszą i najwyższą częścią założenia jest zamek górny/zamek wysoki, następnie zamek średni, wreszcie zamek dolny.

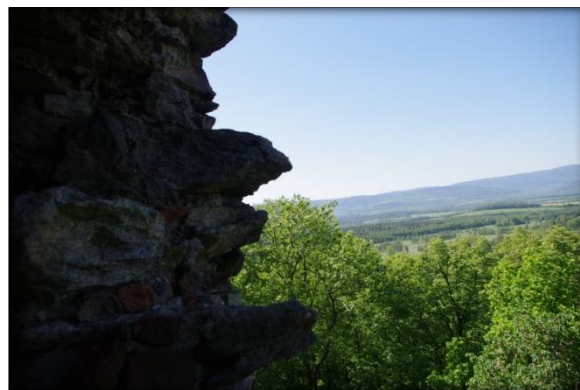
Do wejścia - bramy głównej od wschodniej strony prowadzi jedyny w swoim rodzaju "rękaw" (kamienny mur ok 2 m po obu stronach) gdzie w połowie jego długości usytuowane są tzw. wnęki komunikacyjne. Na końcu znajdowała się brama główna złożona z dwóch części przedzielona trzema wrotami. W dwukondygnacyjnym budynku z poddaszem usytuowanym nad

bramami oraz po prawej stronie znajdowały się m.in. mieszkania dla strażników, kuchnia, sale, pomieszczenia dla masztalerzy i rusznikarzy. W budynku wartowniczym po prawej stronie znajdowały się obszerne piwnice. Z mieszkań strażnicy swobodnie przemieszczali się na swoje stanowiska oraz do pomieszczeń bezpośrednio nad bramą, w których znajdowały się mechanizmy otwierające wrota. Z pomieszczeń drugiego piętra prowadziła komunikacja do dwukondygnacyjnego budynku kancelarii wzniesionego w 1654 r. Na zamku dolnym znajdowała się m.in.: kuźnia z mieszkaniem kowala oraz zakładem płatnerskim, zastąpiona w XVII w. wozownią z przeniesionym warsztatem płatnerskim⁵¹, stajnie, zbrojownia, studnia. Do zamku średniego prowadziła wspinająca się pod górę droga oraz kolejna brama usytuowana w wieży. Ta część zamku powstała najprawdopodobniej w 1258 r. Na dziedzińcu zamku średniego po lewej stronie znajdował się budynek (obecnie ruina), którego funkcja jest nieznana. Mogły odbywać się w nim się ucztę i biesiady oraz znajdować mieszkania załogi zamku średniego oraz górnego. Od budynku do skraju urwiska ciągnie się mur z wysuniętym okrągłym przejściem, pełniącym rolę tarasu i sięgający murów górnego

⁵¹ M. Olczak, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 129.

zamku. Do zamku górnego prowadziło półkoliste obejście zbudowaną prawdopodobnie wieżą.

Zamek górny osadzony jest na planie nieregularnego pięcioboku. Wzdłuż podwórza widoczne są fragmenty dwukondygnacyjnych budynków o charakterze mieszkalnym i pomocniczym. Po lewej stronie znajdowała się kaplica wyposażona w ołtarz, duży krzyż, na ścianach wymalowany był okazały gryf. W pobliżu kaplicy stała niezbyt wysoka wieża z zegarem i dzwonem. Następnie, pomieszczenia mieszkalne, kuchnia, magiel. Z dachu pokrytego gontem wystawał komin, który przez ówczesnych kronikarzy był uważany za cud techniki⁵². Wybudowany w XVI w. z cegły ujęty w stalowe klamry i ustabilizowany łańcuchami do murów tak, aby żadne wiatry go nie przewróciły. Ponadto obracał się we wszystkich kierunkach co miało ułatwić wentylację⁵³. Rozebrany w 1779 r. Po przeciwnej stronie znajdowały się budynki dwukondygnacyjne - mieszkalne. Strona południowa zamknięta była trzykondygnacyjnym budynkiem wieżowym. Na najwyższym piętrze znajdowały się pokoje, niżej ogromna sala sklepiona kolebkowo, z lunetami, posiadająca cztery okna, wyjście na taras będący częścią wieżyczki. Najniższa kondygnacja, sklepiona również kolebkowo, posiadała dwa pomieszczenia. Pełniła ona również funkcje klatki schodowej, oświetlona jednym oknem, w ścianie umieszczono stalowe drzwi. Na podwórzu była druga studnia. Przy niej znajdowały się żelazne drzwi prowadzące do płasko sklepionego więzienia, zwanego Dalke. W jego środku znajdował się okrągły otwór prowadzący do głębokiego lochu wykutego w litej, bazaltowej skale. Ciekawostką jest fakt, iż z pomieszczenia więziennego prowadził korytarz, którym można było dostać się do dolnego zamku. Zamek otaczały mury.

Górny zamek

Stan zachowania: Zamek znajduje się w stanie stałej ruiny. Od 1993 r. w rękach prywatnych. Właściciel przeprowadził wówczas prace pielęgnacyjne wokół zamku - odchwaszczanie, wycinka drzew. Zezwolono na postawienie przenośnego budynku sanitarnego. W 2007 r. przeprowadzono kontrolę i wydano zalecenia pokontrolne polegające na usunięciu samosiewów z murów i terenu, zabezpieczeniu studni i wyrw w murach, zabezpieczeniu i częściowej odbudowie budynku bramnego, wzmocnieniu murów, zabezpieczeniu sklepień piwnic, wykonaniu inwentaryzacji i projektu repolaryzacji zamku⁵⁴. W sierpniu 2012 r. zamek został przez prywatnego

⁵² J. Bachmiński, *Gryfów, Gryf, Lubomierz*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 115.

⁵³ M. Olczak, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001, s. 130.

⁵⁴ <https://www.eluban.pl/wiadomosci/11503,zamek-gryf-dokonuje-zywota>

właściciela wydzierżawiony na 10 lat Fundacji, która zdobywała środki na swoją działalność m.in. ze sprzedaży biletów wejściowych na zamek. W 2014 r. przeprowadzono kolejną kontrolę zamku i wydano zalecenia m.in. usunięcia postawionych nielegalnie obiektów drewnianych z terenu zamku, pozostawiając obiekt biurowy na terenie i przy bramie wejściowej. Rozpoczęto również postępowanie w sprawie zamontowania nielegalnie anten satelitarnych, ale po interwencji anteny zdemontowano. Brak jakichkolwiek robót zabezpieczających spowodował zamknięcie dostępu do zamku. Fundacja opuściła zamek nie wykonując zaleceń. Po śmierci właściciela, od 2015 r. kolejnym zarządzającym został jego młodszy syn. W 2018 r. miała miejsce kolejna kontrola, ustalenia pokontrolne wskazują, iż stan zamku i jego otoczenia jest zły⁵⁵. Obecnie zamek został ogrodzony, zamknięty, oznaczony jako teren prywatny.

Zalecenia: Zgodne z wymogami i decyzjami WKZ Delegatura w Jeleniej Górze.

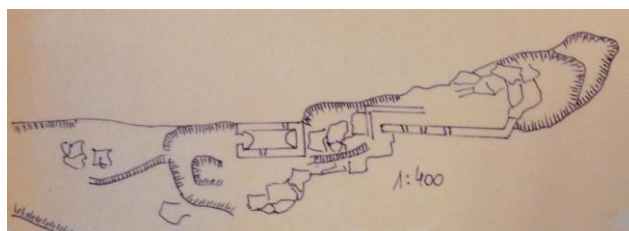
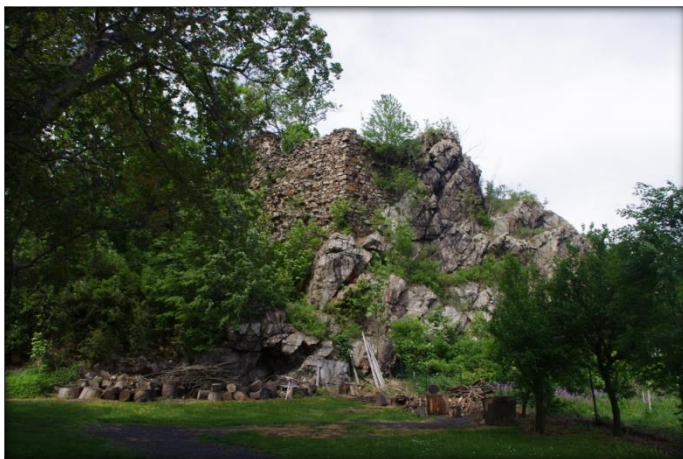
⁵⁵ "Zamek usytuowany jest na wzgórzu i dzieli się funkcjonalnie na zamek górny, średni i dolny oraz przedzamcze. Przedzamcze położone przy drodze zostało ogrodzone parkiem drewnianym przez poprzedniego właściciela, które uległo zniszczeniu i częściowemu zawaleniu, co oszpeca całe założenie. Przy wejściu postawiono kontener jako biuro oraz drewniany domek i toaletę drewnianą. Całość jest zarośnięta, z zalegającymi drewnianymi odpadami. Suche drzewa stwarzają zagrożenie. Wewnętrzne ogrodzenie z siatki i desek wzdłuż ścieżki prowadzącej na zamek zdewastowane i zawalone. Na zamek dolny wybudowany w XVI w. przechodzi się wzdłuż murów przez bramę. Mury są częściowo zawalone, zalegają kamienne detale archeologiczne a brama zastawiona prowizorycznym zdewastowanym ogrodzeniem. Wewnątrz bramy istniał drewniany strop z podporami i zastrzałami, który uległ zawaleniu, pozostały tylko fragmenty tej współczesnej konstrukcji. Konstrukcja łukowa bramy wykonana z cegły i kamienia uległa częściowemu zawaleniu a pozostałość zagraża bezpieczeństwu ludzi. Korona murów obrośnięta samosiejkami jest spękana i grozi spadającymi kamieniami. Dziedziniec o funkcjach gospodarczych z ruinami trzy kondygnacyjnej wieży mieszkalnej. Na dziedzińcu leży powalone z korzeniami drzewo, cały dziedziniec i mury okalające dziedziniec są porośnięte samosiejkami, stwarzają zagrożenie zawaleniem, są spękane z wieloma wyrwami. Na terenie dziedzińca postawiono dwa drewniane domki, które obecnie są zdewastowane oraz wybudowano drewnianą palisadę, która uległa częściowemu zawaleniu. Na zamek średni wchodzi się kamiennymi terenowymi schodami wzdłuż kamiennego muru i palisady drewnianej, która uległa częściowemu zawaleniu. Na słupku ogrodzenia zamontowane są gniazdko elektryczne z prowizorycznym okablowaniem, nie wiadomo czy podłączone do prądu – jeżeli tak, to stwarzają zagrożenie bezpieczeństwa. Mury porośnięte samosiejkami. W części górnej zamku średniego poprzedni właściciel na istniejących piwnicach wybudował drewniany domek, toaletę i budę dla psa. W części piwnicznej zalegają różne pozostałości, deski, stoły, krzesła, itp. Istniejące studnie nie są zabezpieczone. Otwory w murach oraz przejścia częściowo prowizorycznie zabezpieczone deskami i bramami wykonanymi z desek. Całość zdewastowana. Pomieszczenie sklepione zamykane deskowymi drzwiami jest zaśmiecone, otwory prowizorycznie zabezpieczone. Ruiny zamku górnego porośnięte samosiejkami. Na dziedzińcu wybudowano drewniany domek i toaletę – obiekty zdewastowane. Teren częściowo wydzielony drewnianą uszkodzoną palisadą. Przy murach od wewnątrz pomieszczenia pozostałości konstrukcji drewnianej - prawdopodobnie rusztowań lub pomostów – stan konstrukcji zły. Mury wokół spękane z licznymi ubytkami porośnięte samosiejkami. Otwory okienne i wejścia do pozostałości po okrągłej klatce prowizorycznie zabezpieczone odpadami, deskami. cyt. [za:] <https://www.eluban.pl/wiadomosci/11503,zamek-gryf-dokonuje-zywota>.

Brama główna

RZAŚINY

Zamek Podskale

Zamek Podskale. Rzut. Karta obiektu WKZ Delegatura

w Jeleniej Górze

Zamek położony był na szczycie wzniesienia 422 m. n.p.m., na skale wznoszącej się 25 m powyżej poziomu terenu. Składał się z dwóch części: zamek górny, zamek dolny. Na szczycie znajduje się plateau o szer. ok. 7 m, gdzie zachował się fragment muru obwodowego i budynku. Na terenie dolnego zamku zachowały się relikty sklepionej piwnicy. Zamek wzniesiony został z łamanego kamienia.

Istnieje kilka hipotez dotyczących powstania zamku. Według jednej z nich zamek został wybudowany z przeznaczeniem na gniazdo zbójce przez bliżej nieokreślonych rycerzy raubritterów. Natomiast według tradycji warownię wznosił w 1207 r. piastowski książę Henryk Brodaty dla obrony granicy od strony Czech. Inna hipoteza dotyczy rodu von Talkenberg. W momencie inkorporacji księstwa świdnicko-jaworskiego do Korony czeskiej w 1368 r., mieli oni wejść w posiadanie zamku przez zasiedzenie. Kolejna wersja podaje, że Talkenbergowie zbudowali zamek w XIV w. i przenieśli się do niego z pobliskiej warowni w Gradówku. Jeden z przedstawicieli rodu Bernard von Talkenberg trudnił się rozbojem, z tego też powodu warownię oblegały, a później zdobyły w 1476 r. wojska króla Czech i Węgier Macieja Korwina pod dowództwem wojewody śląskiego Jerzego Steina oraz mieszczan z Lwówka Śląskiego i z sześciu miast łużyckich. Po czym został wysadzony przez górników z Kowar i rozebrany przez murarzy z Jeleniej Góry i Lwówka. Według innej wersji zamek miał być oblężony i zdobyty w 1478 r. przez Jana Zelenego w trakcie karnej ekspedycji wojsk węgierskich przeciwko zbuntowanemu zamkom na południu Śląska. W 1479 r. Maciej Korwin obdarował miasto Lwówek wsią Rzasiny i ruinami zamku. Zniszczony zamek częściowo odbudował i zasiedlił u schyłku XV w. Krzysztof von Talkenberg, siedziba została jednak opuszczona przez jego syna Rampholda, który przeniósł się do Płakowic. Od tego momentu zamek opustoszał, a sama warownia ulegała powolnej destrukcji. Na przestrzeni kolejnych stuleci należała ona między innymi do rodów von Lest, von Poser i von Schmettau. W 1818 r. relikty zamku zostały częściowo rozebrane i użyte przy budowie drogi. W 1830 r. ruinę kupił marszałek polny Iwan Diebitsch-Sabalkański, który uporządkował i zabezpieczył pozostałości średniowiecznych murów zamku. W okresie późniejszym relikty znajdowały się w rękach Augusta von Braufe, następnie Elli Pritwitz und Gaffron, zaś ostatnim ich przedwojennym właścicielem był Hintz aus dem Winckel⁵⁶. Do czasów współczesnych zachowały się relikty muru obronnego oraz resztki budynku mieszkalnego zamku górnego, znajdujące się na szczycie skalistego wzgórza. Natomiast na terenie dolnego zamku zachowały się relikty sklepionej piwnicy.

Stan zachowania: Zamek w stałej ruinie.

Zalecenia: Zgodne z wymogami i decyzjami WKZ Delegatura w Jeleniej Górze. Modernizacja drogi prowadzącej na Zamek Podskale oraz terenu będącego w bezpośrednim sąsiedztwie zamku (wydzielenie miejsc odpoczynku), celem lepszej organizacji ruchu turystycznego.

8.3. Architektura rezydencjonalna.

Na niepowtarzalny charakter krajobrazu przestrzennego gminy Gryfów Śląski wpływ ma nie tylko położenie gminy w jednym z przepięknych pod względem walorów krajobrazów miejscu lecz także występowanie licznych założeń dworsko-pałacowo-folwarcznych. Analizując architekturę rezydencjonalną został uwzględniony

⁵⁶ <http://www.zamkipolskie.com/rzasiny/rzasiny.html>; https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_Podskale

rys historyczny obiektów, ze szczególnym uwypukleniem wartości architektonicznych budynków, stanowiących siedziby mieszkalne ówczesnych rodów: pałace, dwory.

PROSZÓWKA

Zespół pałacowo-folwarczny w Proszówce został wybudowany przez ówczesnego właściciela Jana Nepomucena von Schaffgotsch w latach 1798-1800. Założenie folwarczne składa się z budynków gospodarczych obejmujących z trzech stron czworoboczny dziedziniec zamknięty od południowego zachodu murem kamiennym o wysokości 2 m. W jego narożach usytuowano baszty, a bramy na osi południowo-wschodniej oraz północno-wschodniej. Mur kamienny otacza również sad zlokalizowany w południowo-zachodniej części folwarku. W skład budynków gospodarczych wchodzi: oficyna mieszkalna (poł. XIX w.), oficyna mieszkalna (2 ćw. XIX w.), stajnia i obora (1798-1800), tuczarnia i oficyna mieszkalna (4 ćw. XIX w.), tuczarnia (k. XVIII w., 2 ćw. XIX w.). Obecnie budynki gospodarcze folwarku zostały zaadaptowane do pełnienia funkcji budynków przemysłowych Zakładu meblowego "FF Polmex".

Pałac wybudowano w stylu późnego baroku w latach 1798-1800 po tym jak rodowy zamek popadał sukcesywnie w ruinę. Podczas budowy wykorzystano materiały z rozbiórki pobliskiego zamku Gryf. Remontowany w XIX w. i na pocz. XX w.

Dwukondygnacyjna bryła budynku z użytkowym poddaszem mieszkalnym została osadzona na planie prostokąta, przykryta wysokim

mansardowym, łamanym dachem. Pierwotnie na kalenicy znajdowała się kwadratowa wieżyczka zwieńczona hełmem z prześwitem, usunięta w 2006 r. Elewacja frontowa wzbogacona została w portyk wsparty na czterech słupach dźwigający balkon, w płytki ryzalit w osi głównej, zwieńczony trójkątnym szczytem z oculusem po środku. Dynamikę fasady podkreślają pilastry, gzymsy, prostokątne okna, okna zamknięte półkoliście. Za pałacem, od strony północno-zachodniej, rozciągał się ogród ozdobny o regularnych tradycjach wraz z aleją lipową oddzielającą pałac od budynków gospodarczych. Obecnie pałac znajduje się w rękach prywatnych.

Stan zachowania: Budynki gospodarcze wyremontowane wraz z pałacem. Pałac sukcesywnie remontowany w latach 2006-2010.

RZĄSINY

Zespół pałacowo-folwarczny założony został na planie nieregularnego czworoboku, ogrodzony kamiennym murem. W południowej części usytuowano dwór i zabudowania gospodarcze. Od zachodu założenie graniczy ze starym wiejskim cmentarzem oraz z ruiną XV-wiecznego kościoła katolickiego. W północnej części zespołu zaadaptowano kompleks leśny na park. Zabudowania gospodarcze

wybudowano na zboczu schodzącym na sztucznie założone tarasy, wzmocnione murkiem oporowym, w układzie pawilonowo-blokowym w dwóch równoległych rzędach, skomunikowanych ze sobą drogami gospodarczymi. W części centralnej na osi wschód (dwór) - zachód (stodoła) znajduje się rozległy dziedziniec, przecięty drogą wjazdową w kierunku dworu. Obecne budynki gospodarcze, tworzące układ przestrzenny folwarku, były budowane od poł. XIX w. do 1 ćw. XX w., natomiast bryła dworu powstała już w XVI w. Folwark złożony jest z następujących budynków: chlewnia, stodoła (4 ćw. XIX w., 1 ćw. XX w.), stodoła (2 poł. XIX w.), obora (4 ćw. XIX w.), oficyna mieszkalna i budynek gospodarczy (4 ćw. XIX w.).

Dwór powstał w 1500 r. w miejscu wcześniejszej siedziby, zniszczonej przez pożar w 1476 r. Jego fundatorem był ówczesny właściciel Rzęsin - Ramphold von Talkenberg, natomiast budowniczymi była grupa łużyckich muratorów i kamieniarzy, specjalizujących się we włoskim renesansie. Powstał wówczas trzykondygnacyjny, trzytraktowy budynek założony na rzucie zbliżonym do kwadratu. Kolejnym

właścicielem Rzęsin, pod koniec XVI w. do 1626 r., był Heinrich von Hochberg. Od jego śmierci dobrami zarządzała Lukrecja von Hochberg, z domu von Schlick, od 1626 r. dobra wracają znów do rodu von Talkenberg. W połowie XVIII w. majątek należał do hrabiny von Lest, w 1661 r. i 1668 r. wymieniany jako właściciel został Henryk von Poser. W 3 ćw. XVII w. do 1 ćw. XVIII w. właścicielami byli von Schweinitz, od 1750 r. skoligaceni z rodem von Schmettau. Ich herby znajdują się na fasadzie budynku. W tym czasie tj. w XVIII w. przeprowadzono modernizację obiektu⁵⁷. Przed 1837 r. właścicielką Rzęsin była generałowa von Tiesenhausen, następnie marszałek polny von Diebitsch-Sabalkansky. Od 1845 r. dobra były w posiadaniu wrocławskiego bankiera Arnolda Luschwitz. Od 1905 r. do I. 30-tych XX w. Rzęsiny należały do Elli von Pritwitz und Graffron, a do końca II wojny światowej do Hintza Henninga aus dem Winkel. Na pocz. XX w. miał miejsce kolejny remont, w którym naruszono bryłę budynku⁵⁸. Istotnym wydarzeniem w historii dworu jest fakt, iż od 1944 r. na terenie pałacu w Rzęsinach przebywała grupa niemieckich naukowców, którzy pod kierownictwem pułkownika, prof. Hubertusa Strugholda prowadziła badania dotyczące

⁵⁷ Przebudowa w XVIII w. obejmuje: wymianę stropów na nowe z fasetami i sklepieniem zwierciadlanym na 1 piętrze, dekoracje sztukatorskie: na sklepieniu zwierciadlanym, na stropie z fasetami, na stropie 3 kondygnacji sieni, z tego okresu pochodzi kominek i część stolarki drzwiowej. [w:] Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

⁵⁸ Wówczas naruszono bryłę budynku poprzez dodanie: po stronie północno-wschodniej prostokątnego aneksu po stronie południowo-wschodniej aneksu założonego na planie pięcioboku. Ponadto nadbudowano klatkę schodową o jedną kondygnację, podniesiono środkową partię budynku całość nakryto dachem dwuspadowym. Przed fasadą wzniesiono portyk z zadaszonym balkonem. [w:] Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

sprawdzenia odporności żywego organizmu m.in. na podciśnienie i niedotlenienie⁵⁹. W piwnicach pałacu najprawdopodobniej zlokalizowana była komora podciśnienia. Założenie znajduje się w rękach prywatnych.

Pomieszczenie piwniczne

Obecnie dwór to zwarta, podpiwniczona, trzykondygnacyjna bryła, rozbudowana o aneksy, przykryta w części głównej czterospadowym dachem, przeciętym na osi wschodnio-zachodniej dwuspadowym dachem, z dużą facjatą zwieńczoną tympanonem w zachodniej połaci oraz kilkoma mniejszymi, nakrytymi pulpitowo. W fasadzie frontowej znajduje się czterokolumnowy portyk dźwigający balkon nakryty trzyspadowym dachem, pod którym znajduje się otwór głównego wejścia, ujęty w skromny portal z uszakami. Elewacje wzbogacone są w detal architektoniczny: pseudoboniowanie, gzymsy, lizeny. Prostokątne okna zostały opatrzone szerokimi opaskami, w tympanonie facjaty znajduje się okulus.

Ogród ozdobny założony został przed elewacją frontową w południowej części dziedzińca na planie nieregularnego prostokąta. Usytuowany na płasko formowanej platformie wzmocnionej od południowej strony murem oporowym. Prowadziły do niego kamienne schodki znajdujące się w narożu oraz w południowej stronie, w połowie wysokości muru oporowego.

Park romantyczny powstał w północno-wschodniej części założenia w latach 1910-1920. Przy kształtowaniu terenu wykorzystano zalesione wzgórze. Na jego obrzeżach poprowadzono promenadę spacerową. Do naturalnego drzewostanu (buki i lipy) wprowadzono nowe gatunki drzew. Elementami wzbogacającymi krajobraz parku był pomnik nagrobny Jeremiasza i Marii Rosiny Arnoldów, kamienna ława na wzgórzu, strumień płynący z północy na południe, ujęty po wschodniej stronie w okrągłą sadzawkę i ozdobny staw. Po zachodniej stronie powstały stawy gospodarcze⁶⁰.

Stan zachowania/Budynki gospodarcze znajdują się w złym stanie technicznym. Nie remontowane ulegają stałej degradacji w wyniku oddziaływania czynników zewnętrznych.

Zalecenie: Przeprowadzenie prac zabezpieczających budynki gospodarcze przed dalszą degradacją.

⁵⁹ S. Wrześniński, Tajne badania Luftwaffe na Dolnym Śląsku. Za kulisami eksperymentów Hubertusa Strugholda, Warszawa 2012, s. 65.

⁶⁰ Katalog Parków, Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Stan zachowania/Pałac: Obiekt znajduje się w złym stanie technicznym. Elewacje zewnętrzne budynku zawilgocone, z licznymi ubytkami w tkance tynku, pęknięciami.

Widoczne skutki stałego oddziaływania czynników środowiskowych, na elewacjach grzyb i pleśń. Połacie dachu wykazują niesymetryczne położenie. Dachówki niestabilne. Część stropów drewnianych zawilgocona i spróchniała. Brak izolacji poziomej i pionowej obiektu.

Zalecenia: Przeprowadzenie remontu elewacji zewnętrznych. Wykonanie izolacji pionowej i poziomej, remont dachu, wymiana i uzupełnienie otworów okiennych.

Stan zachowania/Park: Na terenie parku prowadzone są sukcesywnie prace związane z pielęgnacją drzewostanu zgodnie z zaleceniami WKZ.

U B O C Z E G Ó R N E / U B O C Z E Ś R O D K O W E⁶¹

We wsi Ubocze do II wojny światowej istniały cztery odrębne majątki: Ubocze Górne, Środkowe, Dolne i Kolonia, które należały na przestrzeni wieków do jednej rodziny von Spiller tj. do 1699 r. (w 1371 r. Hansche Copaa von Zeidlitz sprzedał górna i środkową część Piotrowi von Spiller), za wyjątkiem lat 1595-1605, kiedy część wsi była własnością braci Boraw. Ubocze Górne w 1652 r. zostaje sprzedane Antoniusowi Tannerowi, który posiadał je do 1668 r. Kolejnymi właścicielami folwarku byli: Balzer von Hein, Hans von Schoneu, Otton von Nostiz. W XVIII w. majątek należał do Augusta Wilhelma von Liebeneck, Hansa Antona von Schaffogotscha oraz do radcy handlowego Johnna Karla Prentzel'a. W 1866 r. właścicielem został bankier Robert

⁶¹ Zespół pałacowo-folwarczny na kartach WKZ został przyporządkowany do Ubocza Górnego, faktycznie jednak stanowi folwark należący do Ubocza tzw. Średniego.

von Thode, później Ulrich von Bosch. Od 1917 r. majątkiem zarządzała rodzina von Rotzlerów, której potomkowie dziedziczyli dobra do II wojny światowej⁶².

Zespół pałacowo-folwarczny wraz z parkiem założony został na nieregularnym obszarze uzależnionym od ukształtowania terenu. Na teren folwarku prowadziły cztery wjazdy. Pałac (rozebrany w latach 50-tych XX w. do fundamentów) oraz budynki gospodarcze zostały zgrupowane w mniejsze kompleksy wokół dziedzińca, z wydzielonymi podwórzami gospodarczymi w północnej i północno-zachodniej części założenia. Pałac stanowił integralną część założenia parkowego⁶³. Obecnie w skład założenia folwarcznego wchodzi budynki gospodarcze: oficyna pałacowa (3 ćw. XIX w., 2 poł. XIX w.), oficyna mieszkalna (k. XVIII w.), spichlerz oraz obora (1713 r., 4 ćw. XIX w.), stodoła (2 poł. XIX w.), stajnia-ruina (2 poł. XIX w.), chlewnia (2 poł. XIX w.).

Park został utworzony w północno-wschodniej i zachodniej części założenia w l. 20-tych XX w., o czym świadczą 160-letnie lipy. Jego integralną częścią był pałac oddzielony od dziedzińca gospodarczego ogrodzeniem. Na południe od pałacowej polany znajdował się staw otoczony wysoką groblą. Pomiedzy stawem a rezydencją znajdował się płaski teren, zapewne adaptowany na ogród ozdobny. Południowy fragment założenia parkowego stanowił zwarty drzewostan. Teren parku przecinała z południa na północny-wschód aleja kasztanowa, której towarzyszył po jej północno-wschodniej stronie potok Olszówka.

Stan zachowania/Obiekty gospodarcze oraz mieszkalne znajdują się w złym stanie technicznym. Spichlerz oraz obora ze stajnią prezentują stan stałej ruiny. Z budynku stodoły pozostał jej zadaszony fragment, z pozostałej części tylko ściany. Budynki gospodarcze ulegają stałej degradacji prowadzącej do zawalenia obiektów.

Oficyna pałacowa, ob. nr 170 - obserwuje się znaczne zawilgocenie ścian obiektu. Ingerencja czynników środowiskowych w tkankę murów powodują rozwój grzyba i pleśni. Brak izolacji pionowej i poziomej. Uszkodzenia w poszyciu dachu (połowa budynku wraz z dachem będąca w rękach prywatnych została wyremontowana).

Oficyna folwarczna, ob. nr 172 - widoczne znaczne zawilgocenie i uszkodzenia: pęknięcia i braki w tynku elewacji zewnętrznej (w budynku przeprowadzono prace remontowo-budowlane: wyremontowano dach, założono izolację poziomą 2018-2019).

Zalecenia. Zabezpieczenie budynków gospodarczych przed zawaleniem. Wykonanie remontu elewacji zewnętrznych oficyny pałacowej, ob. nr 171, założenie izolacji pionowej i poziomej, wykonanie remontu dachu.

Wykonanie remontu elewacji zewnętrznych oficyny folwarcznej nr 172.

Stan zachowania/Park. Park zaniedbany, dziko rosnący, porośnięty samosiewami, olchami i chwastami. Staw pozbawiony wody.

⁶² Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

⁶³ Pałac po II wojnie światowej został zajęty przez Rosjan, którzy przebywali w nim do 1947 r. Następnie stał opuszczony do 1952 r. Później był użytkowany przez Zarząd Spółdzielni Produkcyjnej, aż do jej rozwiązania w 1956 r. Od tego czasu budowla ponownie stała niezabezpieczona i była sukcesywnie niszczona. Ostatecznie podjęto decyzję o jej rozbiórce. Budynek rozebrano do fundamentów. Obecnie nie zachowały się żadne ślady.

Zalecenia: Uporządkowanie terenu parkowego, umocnienie brzegów stawu, wycięcie chwastów i samosiewów.

Oficyna pałacowa, ob. nr 170

Oficyna folwarczna, ob. nr 172

U B O C Z E G Ó R N E

Po śmierci Roberta von Thode w 1883 r. wieś uległa podziałowi. Górną jego część nabył Adolf Borman, który przekazał ją Hermanowi Stolzenbergowi wzmiankowanym w 1917 r. i w 1922 r. Ostatnim właścicielem był fabrykant z Żytawy - Albert Wagner⁶⁴. Pałac nie istnieje, został rozebrany, a wyposażenie wywiezione w latach 1945 - 1950. Zespół pałacowo-folwarczny na kartach WKZ został przyporządkowany do Ubozca Górnego. Całość założenia pałacowo-folwarcznego oparta jest na planie nieregularnego czworoboku podzielonego na trzy części, park i łąki, czworoboczny dziedziniec gospodarczy z zabudowaniami w części środkowej, łąka z wydzielonym ogrodem warzywnym od strony południowej. Budynki gospodarcze w układzie pawilonowo-blokowym, skomunikowane są ze sobą drogami gospodarczymi, tworzą zwartą geometryczną bryłę. Obecnie folwark tworzą następujące obiekty datowane na ok. pocz. XX w.: oficyna mieszkalna, dom mieszkalny, dom mieszkalno-gospodarczy, obora-stajnia-bukaciarnia, obora, studnia głębinowa.

⁶⁴ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Park typu naturalistycznego założono w 2 poł. XIX w. na płaskim terenie pierwotnie użytkowanych łąk i pastwisk. Park ograniczają cztery drogi wjazdowe będące alejami parku. W północno-zachodniej i zachodniej części wydłużona polana, ograniczona od wschodu rzędem 100-letnich drzew.

Stan zachowania/folwark. Budynki gospodarcze znajdują się w należyтым stanie technicznym. Budynek domu mieszkalnego, ob. nr 264 oraz stajni, obory, bukaciarni stojący w jednym ciągu (północna część dziedzica gospodarczego) posiada niewłaściwe odprowadzenie wody - brak fragmentów orywnowania co prowadzi do podciągu wody w tkanke murów, następnie do zawilgocenia i rozwoju pleśni i grzybów.

Dom mieszkalny, ob. nr 264

Stan zachowania/park nieuporządkowany drzewostan, samosiejki niezachowany układ wewnętrznych ścieżek.

Zalecenia/folwark: należy zabezpieczyć ww. budynki folwarku - wykonać właściwy odpływ wody z połaci dachowych.

Zalecenia/park: przeprowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych na terenie parku.

U B O C Z E D O L N E

Historia majątku w Uboczu Dolnym i jego właścicieli jest paralelna do historii Ubocza Górnego. Do roku 1711 r. majątek w Uboczu Dolnym należał do rodu von Spiller. Następnie został sprzedany przez spadkobiercę Caspara Hartwiga von Spiller - Marelisabeth von Grenzsstein, która w 1715 r. zamieniła dobra z Hansem von Tschirnhaus. W 1745 r. Ubocze Dolne kupił radca handlowy Prenzel. Wówczas w jego rękach znajdowały się wszystkie cztery folwarki. W 1851 r. kolejny właściciel sprzedał folwark rotmistrzowi von Krach. Kolejni właściciele folwarku w Uboczu Dolnym to: von Ganzert, von Gaunitz. W 1865 r. wzmiankowany jest Wilhelm Niydorf, który sprzedał dobra Robertowi Thode jednoczącemu ponownie wieś. Po jego śmierci dobra odziedziczyła Emma żona Aleksandra von Lohen.

Założenie pałacowo-folwarczne położone jest wśród lekko pofałdowanych ornych pól. Geometryczny układ budynków zorganizowany został wokół czterobocznego dziedzińca. Do folwarku prowadzą dwie drogi dojazdowe. W południowo-zachodniej części założenia zlokalizowane zostały stawy, następnie park z ruinami. Na wschód od pałacu założono sad, a na południe ogród warzywny. Obecnie w skład budynków

tworzących folwark należą ruiny obory i chlewni oraz zachowana stacja transformatorowa. Oficyna mieszkalna, która była przykładem konstrukcji architektury ryglowej nie istnieje, uległa zawaleniu.

Pałac występuje w stanie całkowitej ruiny.

Stan zachowania. Ruiny budynków są niezabezpieczone. Brak tablic informujących o zakazie wstępu na teren ruin.

Wskazania. Odgrodzić teren siatką. Zamieścić tablice - WSTĘP WZBRONIONY.

UBOCZE KOLONIA

Ubocze Kolonia stanowiła część majątku pozostającego w latach 1371-1699 w rękach rodu von Spiller. W 1 poł. XVIII w. Kolonię wkupił Karl Leopold von Laden, który polecił rozebrać starą siedzibę i wybudować pałac. W tym okresie powstał również najprawdopodobniej park. W 1866 r. wieś zjednoczył Robert Thode. Kolejnymi właścicielami majątku byli wzmiankowany w 1905 r. - Ulrich von Losch, w 1917 r. - Fritz Moenich, w 1922 r. - Katarzyna Moenich. Ostatnim właścicielem był Fritz Schade⁶⁵.

⁶⁵ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Zespół pałacowo-parkowy zajmuje obszar zbliżony do prostokąta, podzielony na dwie części kompozycyjne: pałacowo-parkową oraz folwarczną. Dwa kompleksy dzieli droga. Na terenie folwarku znajduje się dziedziniec, od wschodu i zachodu ograniczony budynkami. W północno-zachodniej części założenia usytuowany był niewielki sad owocowy. Obecnie do budynków folwarku należą: oficyna mieszkalna ob. nr 67 (3 ćw. XVIII w.), dom mieszkalno-gospodarczy ob. nr 66 (4 ćw. XIX w.), obora-stajnia-spichlerz (2 poł. XIX w.) stodoła-magazyny (2 poł. XIX w.).

Pałac został wybudowany w 1850 r. w stylu angielskiego gotyku: murowany z cegły, kamienia z dwiema wieżami. Zgodnie z zachowaną litografią był to budynek dwukondygnacyjny, w partii ryzalitu trzykondygnacyjny, ściany zwieńczone karnelazem. Na narożach znajdowały się okrągłe wieże. Obecnie występuje w stanie całkowitej ruiny.

Park został założony najprawdopodobniej w poł. XIX w. gdy zagospodarowywano teren wokół pałacu, tworząc na miejscu dawnej łąki dworskiej centralną polanę parkową. Przed pałacem na polanie od strony północnej założono małą kamienną sadzawkę.

Stan zachowania/folwark: budynki gospodarcze w złym stanie, szczególnie obora-stajnia-spichlerz; braki w poszyciu dachowym, więźba dachowa uszkodzona, brak stolarki okiennej. Obiekt ulega powolnej degradacji. Wymagany kapitalny remont obiektów. Budynki mieszkalne w dostatecznym stanie.

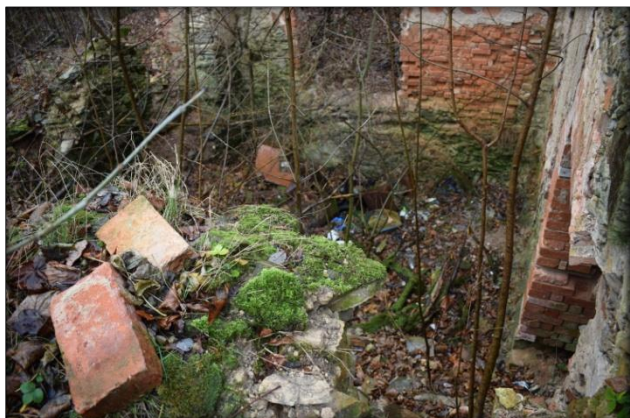
Zalecenia: Zabezpieczyć budynek przed działaniem czynników środowiska.

Stan zachowania/park. Teren nieuporządkowany. Obserwuje się niekontrolowany wzrost samosiewów, chwastów. Układ alejek w parku nieczytelny. Brak wody w sadzawce.

Zalecenia: Uporządkować park przeprowadzić prace pielęgnacyjne.

Stan zachowania/pałac: Obiekt w stanie całkowitej ruiny. Ściany obiektu niezabezpieczone. Brak ogrodzenia wokół pałacu umożliwia swobodną eksplorację osób postronnych. Ruina niestabilna, szczególnie w wysokich partiach (wieże, ściany zachowane do 2 kondygnacji). Ruchome fragmenty murów, niestabilne ceglówki, fragmenty przegnitych desek stropów pod wpływem czynników atmosferycznych mogą runąć. Wnętrza ruin, pozostałości wież wykorzystywane są jako składowisko śmieci. Na murach graffiti. Ponadto w przestrzeni wewnętrznej ruin odsłonięty grunt w postaci licznych niezabezpieczonych dziur wypełnionych gruzem, szkłem, odpadkami plastikowymi. Całość zagraża zdrowiu i bezpieczeństwu.

Zalecenia: Odgrodzić teren siatką. Zamieścić tablice - WSTĘP WZBRONIONY.

W O L B R O M Ó W

Wolbromów przed 1600 r. stanowił część wsi Borów/Borau. W 1770 r. właścicielką dóbr została wdowa von Busch z domu Possel, która wyszła ponownie za mąż za majora Mandelslawa. Po jej śmierci do niego należał majątek. W 1786 r. wzmiankowana jest rodzina von Fink, a w 1786 r. Bruno von Polenz. Z jego inicjatywy został wybudowany pałac. W 1905 r. kolejnym właścicielem został Georg Barth. Po jego śmierci do czasów II wojny światowej majątkiem zarządzała jego żona Doris Barth z domu Guner. Po 1945 r. majątek należał do PGR-Niwnice. Obecnie znajduje się w rękach prywatnych.

Zespół pałacowo-folwarczny składa się z dwóch integralnie ze sobą związanych części. Działka otoczona budynkami oraz parku zlokalizowanego w południowo-zachodniej części założenia. Działka gospodarcza położona jest na planie regularnego czworoboku, z trzech stron otoczona budynkami gospodarczymi. W skład zabudowań gospodarczych obecnie wchodzi: wozownia (1860 r., 3 ćw. XIX w.), stajnia (1860 r., 3 ćw. XIX w.), stodoła (3 ćw. XIX w., 1 ćw. XX w.), chlewnia (XIX/XX w.), obora (3 ćw. XIX w., 1 ćw. XX w.), oficyna mieszkalna (3 ćw. XIX w.).

Pałac/willa został wybudowany w stylu neorenesansu francuskiego. Budynek został osadzony na rzucie prostokąta. Od strony południowej dwukondygnacyjny, podwyższony o kondygnację piwnic.

Bryła budynku rozczłonkowana ryzalitami. W narożu umieszczono trzykondygnacyjną, okrągłą wieżę. Budynek główny przykryto wysokim, czterospadowym dachem, który połączono z czterospadowymi dachami ryzalitów. Na dachu

umieszczono lukarny okryte daszkami wielospadowymi. Wieżę przykryto stożkowym dachem, zwieńczonym ażurową sygnaturką z cebulastym hełmem i iglicą. Na szczycie fasady frontowej, pomiędzy wieżą a ścianą budynku, umieszczono ganek dźwigający balkon. Pod nim znajduje się wejście do budynku. Elewację wzbogaca detal architektoniczny: gzymsy, otwory okienne zamknięte łukowo czy też okna prostokątne. Elewacje nie zostały pokryte tynkiem lecz cegłą klinkierową w partiach wieży o różnej barwie, ułożone wzdłuż gzymsów we wzór o geometrycznym charakterze.

Stan zachowania zespołu. Obecnie założenie znajduje się w rękach prywatnych. Stan zachowania budynków gospodarczych oraz pałacu dobry. Pałac jest na stałe użytkowany, stanowi siedzibę mieszkalną. Właściciel na bieżąco wykonuje prace remontowo-budowlane wszystkich obiektów.

W I E Ż A

Inicjatorem budowy pałacu w Wieży był najprawdopodobniej, wymieniany w 1906 r., Carl Georg Brener. Później właścicielką została małoletnia Eleonora Hubner, a majątkiem zarządzał Walter Reichelm, który został kolejnym właścicielem dóbr. Od 1937 r. majątek należał do Waltera Simona.

Pałac został wybudowany na planie regularnego prostokąta. Bryła budynku: dwukondygnacyjna, podpiwniczona z trzema wykuszami w fasadzie. W północnym narożu usytuowano wieżę. Część centralną budynku przykryto dachem czterosпадowym asymetrycznie przeciętym prostopadłym do niego dachem dwuspadowym, jednostronnie naczółkowym. Wieża, lukarny, wykusze okryto osobnymi dachami. W elewacji frontowej - na osi głównej - umieszczono wysunięty przed lico

ściany wykusz podparty kolumnami, nakryty zadaszonym balkonem. W podcieniu wykusza znajduje się wejście do obiektu. Na uwagę zasługują duże, półokrągłe zwieńczone okna pierwszej kondygnacji, partia poddasza w konstrukcji ryglowej została wzbogacona dekoracyjnym układem belek.

Stan zachowania obiektu. Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym. W roku 2018-2019 został przeprowadzony remont dachu, wykonano remont korytarza oraz izolację pionową i poziomą obiektu.

Zalecenia: Renowacja elewacji zewnętrznych.

8.4. Architektura mieszczańska - kamienice.

Integralną częścią kompozycji przestrzennej miasta jest jego punkt centralny - Rynek, wokół którego zorganizowano miejską zabudowę oraz system komunikacyjny. Stanowił także ośrodek życia politycznego i społecznego. Funkcja obiektów zazwyczaj dostosowana była do potrzeb rozwijającego się miasta. Przeważnie kamienice służyły rodowi jako siedziba mieszkalna, niektóre pomieszczenia wynajmowano, a parter pełnił funkcje usługowe. W wyniku przemian gospodarczych w XIX w. związanych z rozwojem przemysłu oraz rosnącym zapotrzebowaniem na lokale mieszkalne, kamienica z czasem przekształcała się w czynszową, wielorodzinną.

Atutem Gryfowa Śląskiego są niepowtarzalne, mieszczańskie kamienice zlokalizowane wokół Rynku oraz w jego pierzejach. Rynek posiada kształt prostokąta o wymiarach 86x64 m, orientowany dłuższą osią w kierunku północ-południe. Do Rynku prowadzi 10 ulic, po dwie w narożnikach, pierzeję wschodnią i zachodnią przecinają pośrodku pojedyncze trakty. Architektoniczny styl gryfowskich kamienic wykształcił się w XVI w. jako typ - przeważnie trzykondygnacyjnych z użytkowym poddaszem oraz dwukondygnacyjnych (pierzeja zachodnia) budynków, zwróconych szczytem do ulicy z charakterystycznymi podcieniami⁶⁶. Podcienia służyły jako trakty komunikacyjne, miejsce handlu. W swoim pierwotnym stanie przetrwały do 1 poł. XIX w, kiedy rozpoczęto je zabudowywać⁶⁷. Niepowetowaną stratą dla układu przestrzennego miasta było wyburzenie północnej pierzei Rynku w l. 60-tych XX w. i zastąpienie jej rzędem budynków z płyty. Warto nadmienić, iż istnieją koncepcje dotyczące rekonstrukcji podcieni w Gryfowie Śląskim⁶⁸.

Poniższe zestawienie nie obejmuje wszystkich zabytkowych kamienic, wraz z ich rysem historycznym, lecz kamienice wpisane do rejestru zabytków, których stan zachowania wskazuje na konieczność przeprowadzenia prac remontowo-budowlanych. Pozostałe kamienice znajdują się w dobrym lub zadawalającym stanie. Rynek w przestrzeni miejskiej to także swoista wizytówka miasta świadcząca o jego estetyce. Wydaje się zatem zasadne, aby dołożyć wszelkich wysiłków, zmierzających do dbania i renowacji istniejącej substancji zabytkowej tak, aby mieszkańcy miasta oraz turyści mogli poczuć swoistą atmosferę jednego z piękniejszych miast Dolnego Śląska.

- Kamienica, ul. Felczerska 12., Wpis do rejestru zabytków: A/826/2093 z 24.10.73r. Własność: Wspólnota mieszkaniowa

Budynek został wzniesiony w I poł. XVIII w. Z tego okresu pochodzi zachowana bryła budynku, mury oraz późnobarokowy portal wejściowy⁶⁹.

Stan zachowania: Budynek w złym stanie technicznym. Ubytki w tynku elewacji. Zabytkowe drzwi zamalowane farbą olejną.

Zalecenia: Przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych. Remont elewacji. Remont dachu.

⁶⁶ Podcienia posiadały wszystkie kamienice rynku, z wyjątkiem nr: 22, 32, 116, 138, 139, 140, 141, 142

⁶⁷ W 1843 r. zakryto podcienie "Gospody pod Złotym Gryfem" - nr 70, potem domów - nr: 71, 72, 73, w 1844 r. - nr 117, w 1846 - nr 6, 28, 118, w 1848 - nr 27.

⁶⁸ J. Pudelko, *Czy warto przywrócić podcienia wokół rynku w Gryfowie Śląskim*, [w:] Gryfowski Hejnalista, nr 6, s. 10-13.

⁶⁹ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

- Kamienica, ul. Lubańska 9, Wpis do rejestru zabytków: A830/1020 z
14.01.64 r. Własność: Wspólnota mieszkaniowa

Budynek wzniesiony w 1 poł. XVI w., z tego okresu pochodzi zachowany układ przestrzenny, niektóre sklepienia, kamienne obramienia okien. Pierwotnie budynek o charakterze szczytowym. Kamienica była gruntownie przebudowana w okresie baroku (1698 r., 1710 r., 1737 r.). Ostatnia faza przebudowy nadała elewacji zewnętrznej bogaty późnobarokowy wystrój z dekoracją w wielkim porządku. Forma lukarn na dachu sugeruje, iż szczytową konstrukcję zmieniono na kalenicową. Budynek należał do kupca Prenztla. Po 1945 r. pozostawał w rękach prywatnych.

Stan zachowania: Budynek w złym stanie technicznym. Ubytki w tynku elewacji, łuszcząca się farba, niepełny detal architektoniczny-sztukateria, ubytki w gzymsach, niestabilne dachówki. Tynki zewnętrzne zawilgocone.

Zalecenia: Remont elewacji zewnętrznych. Remont dachu.

- Kamienica, ul. Lubańska 10, Wpis do rejestru zabytków: A/829/1181/J z 14.01.64 r. Własność: Wspólnota mieszkaniowa, Gmina Gryfów Śląski, osoby fizyczne.

Budynek wzniesiony w 1854 r., przez kupca Prenztla jako reprezentacyjna kamienica mieszczańska. Eklektyczna z elementami neorenesansowego włoskiego neobaroku i neogotyku. Na tyłach posesji znajdował się wielki ogród sięgający ul. Garncarskiej⁷⁰. Po 1945 r. budynek był użytkowany na mieszkania komunalne, prokuraturę, następnie WPHW i bank.

⁷⁰ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

San zachowania: Budynek w złym stanie technicznym. Ubytki w tynku elewacji, łuszcząca się farba, niepełny detal architektoniczny-sztukateria, ubytki w gzymsach. Tynki zewnętrzne zawilgocone. Wewnątrz zakłócona przestrzeń poprzez zamurowanie zabytkowych wejścia do mieszkania (właściciel prywatny, wyjechał). Drzwi zewnętrzne (elewacja od podwórza), skradzione zabytkowe płyciny. Mieszkania zawilgocone, pozbawione łazienek. Toalety w korytarzach.

Zalecenia: Remont elewacji zewnętrznych. Remont dachu. Kapitałny remont klatki schodowej.

- Kamienica, Rynek 2, Wpis do rejestru zabytków: A/833/1534 z 07.02.66 r. Własność: osoba fizyczna.

Parcela, na której zlokalizowana jest obecna kamienica, została wytyczona w okresie zakładania miasta. Swoją południową granicą sięgała murów obronnych. Kamienica została wybudowana w 4 ćw. XVI w. Z tego okresu pochodzi większość murów elewacji, kamienne obramienia okien oraz zarysy trójtraktowego rozplanowania, sklepienia piwnic, pomieszczenia parteru. Istniejący wówczas podcień posiadał prawdopodobnie trzy przęsła. W XIX w. w budynku mieścił się hotel "Pod zamkiem" oraz restauracja. W 1860 r. kamienica została przebudowana i otrzymała historyzujący szczyt z odniesieniami do gotyckiej architektury. W 1 ćw. XX w. kolejny remont miał na celu adaptację budynku na kino. Przebudowano wnętrza oraz zakryto całkowicie południową elewację. Trudno jednak ustalić kiedy dokładnie, podczas którego remontu, całkowicie zasłonięto podcienia⁷¹.

⁷¹ Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Stan zachowania: Budynek w złym stanie technicznym. Dolne partie budynku zawilgocone. Brak izolacji pionowej i poziomej. Ubytki w tynku elewacji, łuszcząca się farba. Na ścianach w sposób niekontrolowany zamieszczone reklamy, zakłócające estetykę rynku.

Zalecenia: Remont elewacji zewnętrznych. Osuszenie ścian budynku. Założenie izolacji pionowej i poziomej. Uporządkowanie reklam.

- Kamienica, Rynek 6, Wpis do rejestru zabytków: A/836/1125 z 12.09.64 r. Własność: osoby fizyczne/Gmina Gryfów Śląski.

Kamienica została wybudowana w 1593 r. Z tego okresu pochodzi bryła obiektu, sklepienia, większość elementów kamiennego wystroju, manierystyczny szczyt oraz podcienia. W XVIII w. wzniesiono w głębi parceli oficynę na rzucie elipsy, spiętą z kamienicą łącznikiem. W 1716 r. miała miejsce przebudowa kamienicy z inicjatywy ówczesnego właściciela Christiana Tschanera. Powstał wówczas świetlik klatki schodowej, część kamiennych obramowań drzwi oraz kute wrota z podcieniem do sieni. W 3 ćw. XIX w. w trakcie prac remontowych przekształcono elewację, wykonano tynkowe opaski wokół okien. Być może wówczas zamurowano wschodnie przęsło podcienia oraz nacięto kłińce arkad. W 1970 r. przeprowadzono kolejny remont, który doprowadził do niewspółmiernych szkód⁷². Wówczas przeprowadzono prace z nienależytą dbałością o substancję zabytkową.

Stan zachowania: Budynek zaniedbany. Dolne partie budynku zawilgocone wskutek kapilarnego podciągania wody. Szczególnie widoczny mech i wilgoć na schodach.

⁷² Przebudowano pomieszczenia dawnego kantoru w trzecim trakcie parteru - zniszczono wówczas kamienny portal, usunięto bez śladu kamienny skarbczyk z bogatą dekoracją, usunięto belkowy strop. zamurowano kolejny barokowy portal, etc... Natomiast w głębi działki rozebrano oficynę. [w:] Karta Biała. Dokumentacja w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Konserwatora Zabytków Delegatura w Jeleniej Górze.

Zalecenia: Remont elewacji zewnętrznych.

- Kamienica, Rynek 32, Wpis do rejestru zabytków: A/897/1537 z 07.02.66 r.
Własność: osoby fizyczne/Gmina Gryfów Śląski, przedsiębiorstwo handlowe-spółka jawna.

Budynek został wzniesiony na przełomie XV i XVI w. Z tego okresu pochodzą fragmenty murów i sklepienia piwnicy. Prace budowlane prowadzono w XVI w., lecz gruntowna przebudowa w stylu późnobarokowym miała miejsce w 1 poł. XVIII w. Zachowane ryciny z 1748 r. i 1750 r. pokazują istniejącą już podstawową bryłę budynku wraz z wystrojem elewacji. Z tamtego czasu pochodzi zewnętrzna forma oficyny tylnej oraz muru kurtynowego z bramą. Być może wybudowano wtedy oficynę boczną. Kolejne przekształcenia budynku dokonano w 3 ćw. XVIII w. Dach mansardowy zastąpiono siodłowym z facjatami, wymieniono uszate obramienia fasady, być może wtedy zlikwidowano trójkątny przyczółek wieńczący pseudoryzalit w elewacji południowej, przebudowano oficynę boczną. Trudno określić kiedy podcień zamieniono na sklep i zlikwidowano w nim sklepienie. Na fotografii z 1959 r. arkady podcienia wypełniały witryny z pocz. XX w.

Stan zachowania: Budynek zaniedbany. Dolne partie budynku zawilgocone wskutek kapilarnego podciągania wody. Łuszcząca się farba.

Zalecenia: Remont elewacji zewnętrznych.

- ❖ Ratusz, Rynek 1, Wpis do rejestru zabytków: A/832/1122 z 12.09.64 r.
Własność: Gmina Gryfów Śląski.

Budynkiem, który został ujęty w niniejszym zestawieniu ze względu na jego wyjątkowe wartości historyczne oraz architektoniczne, jest Ratusz. Obecnie znajduje się w bardzo dobrym stanie technicznym, sukcesywnie przeprowadzane są prace remontowo-budowlane. Obiekt w przestrzeni miejskiej pełni niezwykle istotną funkcję jako siedziba władz miejskich oraz stanowi dominantę architektoniczną zlokalizowaną w samym "sercu" rynku, czyli w jego centrum.

Prawdopodobnie budynek mógł już istnieć w 1267 r. Wówczas służył nie tylko celom administracyjnym, ale i handlowym⁷³. W 1524 r. po zburzeniu poprzedniego ratusza wzniesiono nowy budynek, mieszczący pomieszczenia administracyjne, dwa pomieszczenia na sól, winiarnię, izbę szynkową. W 1551 r. ratusz podniesiono o jedno piętro, w którym umieszczono dużą i małą salę posiedzeń Rady. W 1581 r. podwyższono ratusz o jeszcze jedną kondygnację. W 1603 r. wybuchł pożar, który nie oszczędził ratusza. Przystąpiono wówczas do jego odbudowy. Ratusz zyskał nowy dach, wieżę wraz z zegarem. W 1624 r. podjęto kolejne prace przy wieży ratuszowej, trwające niemalże 100 lat. Następne prace miały miejsce w latach: 1698, 1745, 1777, 1801, 1857. Przyczyną zazwyczaj były wypadki losowe oraz prace renowacyjne. W 1893 r. rozpisano konkurs na budowę nowych schodów do ratusza. Prace remontowe ukończono w 1913 r. W 1929 r. w wyniku remontu doszło do pożaru rusztowań drewnianych. Spłonęła wówczas ratuszowa wieża. Konkurs wgrała legnicka firma Heinricha Plüschkego, wg projektu wrocławskiego architekta Leo Ludwiga-Wolfa. Odbudowa zakończyła się po trzech miesiącach. Obecnie, po licznych przebudowach i remontach, z zabytkowego wystroju ratusza nie zachowało się wiele elementów. Przede wszystkim uwagę zwracają XVI w. kolebkowe sklepienia piwnic ratuszowych i krzyżowe sklepienia piwnic oraz XVII w. sklepienia na I piętrze. W południowym narożniku, gdzie znajduje się sala posiedzeń, można zaobserwować wystrój pochodzący z pocz. XX w. - sklepienia kolebkowe z lunetami, zachowaną boazerię drzwi, gazokominek z datą - 1914 r. W 2009 r. przeprowadzono remont elewacji.

Klasycystyczny, dwukondygnacyjny budynek wzniesiony został na rzucie prostokąta. Bryła wykazuje charakter kubiczny, murowany z kamienia i cegły, z niewielkim, półokrągłym ryzalitem od zachodu. Budynek okryto wysokim dachem mansardowym z lukarnami. Od północy dostawiono sześciokondygnacyjną wieżę na rzucie kwadratu, od trzeciej kondygnacji wzwyż z ażurowego ośmioboku, z ostrosłupowym zwieńczeniem. Elewacje ratusza otynkowano, natomiast kondygnacje rozdzielono wąskim gzymsem a przyziemie pokryto poziomymi pasami boni, jak również piętro na narożach. W zwieńczeniu zastosowano wąski gzymś koronujący. Dynamice fasadzie nadają otwory okienne: prostokątne, ujęte w profilowane tynkowe opaski i opatrzone fartuchami. Zachowano pojedyncze, kamienne, fasciowe obramienia okien z XVII w. Wnętrza piwnic, parter i większa część piętra sklepiona została kolebkami z lunetami i szwami oraz krzyżowo. Elementem wzbogacającym wizualną estetykę rynku jest usytuowana w sąsiedztwie Ratusza

⁷³ J. Bachmiński, *Gryfów, Gryf, Lubomierz*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 71.

wyremontowana kamienna fontanna z rzeźbą. Wykonano ją według projektu berlińskiego artysty Arnolda Kunne w 1908 r. - dla upamiętnienia faktu zaopatrzenia miasta w wodociągi. Fontanna ma kształt kolumny, u podstawy której stoją trzy gryfy - symbole miasta. Jej szczyt zakończony jest flankami muru obronnego, zaś poniżej jego wykonane z brązu: herb Gryfowa, Neptun. Przy kolumnie figury gryfowskich uczniów wykonane z brązu.

Analizując tematykę historyczną, a przede wszystkim stan zachowania zabytkowych kamienic w rynku, warto zwrócić uwagę na kolejny zasadniczy problem. Budynki ulegają sukcesywnej degradacji, w głównej mierze z powodu braku prac rewitalizacyjno-konserwatorskich, czyli prac remontowo-budowlanych. Jednakże wydaje się, iż istotnym zagadnieniem, mogącym mieć destrukcyjny wpływ na konstrukcję i fundamenty budynków, jest ruch drogowy pojazdów ciężkich o określonej masie tonażowej, które wjeżdżają w ścisłą strefę zabytkowej zabudowy. Jak również nieustanna emisja spalin, będąca pośrednim czynnikiem niszczącym elewację budynków. Należy przeprowadzić diagnostykę stanu zachowania fundamentów budynków, diagnostykę drgań⁷⁴ oraz określić zakres statystyczny przepływu ruchu pojazdów ciężkich (godziny szczytu, tonaże), zakres dopuszczalnych drgań, etc., oraz rozważyć możliwość przepuszczenia ruchu dla ciężkich pojazdów inną drogą, lub określić ograniczenia, zakazy wjazdu dla pojazdów o rzeczywistej masie tonażowej.

- Willa Fabrykanta, ul. Młyńska 8, Wpis do rejestru zabytków: A/5812 z 23.01.12 r. Własność: Gmina Gryfów Śląski.

Budynkiem o wyjątkowej wartości historycznej i artystycznej jest tzw. Willa Fabrykanta. Została wybudowana w 1888 r. przez ówczesnego właściciela Zakładów Odzieżowych i należała do rodziny Winklerów. Budynek usytuowany na działce o prostokątnym planie przekształconej w park. Willa prezentuje mieszankę stylów. Detal elewacji opracowany został w stylu renesansu

niderlandzkiego, natomiast wnętrza w stylu: neorenesansu, neobaroku i neomanieryzmu. Poprzez swój wewnętrzny układ z reprezentacyjnym holem, klatką schodową i rozmieszczeniem pomieszczeń nawiązuje do architektury pałacowej. Na uwagę zasługuje zachowany oryginalny, wystrój wnętrz: stolarka, boazerie, stropy, parkiety, malarstwo ścienne, obrazy w ramowej dekoracji, piece kaflowe, etc. oraz bogaty detal architektoniczny.

Rozczłonkowana, dwukondygnacyjna bryła budynku została posadowiona na masywnym cokole, przykryta czterospadowym dachem z lukarnami. Pomiędzy ryzalitami i pozostałą częścią ścian w elewacji wschodniej i zachodniej wbudowane zostały dwukondygnacyjne pseudowieżyczki, kryte osobnymi daszkami. Elewacja

⁷⁴ https://www.inzynieriasrodowiska.com.pl/images/pdf_encyklopedia/2018/Drgania-drogowe-i-obciazenia-cykliczne.pdf; J Kawecki - Przegląd Budowlany, 2015 - yadda.icm.edu.pl; http://www.map.piib.org.pl/uploads/pliki/materia%C5%82y%20szkoleniowe/2018/12Stypu%C5%82a%20K_Wp%C5%82yw%20drga%C5%84%20na%20budynki%20i%20ludzi%20w%20budynkach_popr.pdf.

północna oflankowana przez cylindryczne, trzykondygnacyjne wieże, kryte stożkowymi dachami z lukarnami. Budynek wzbogaca okazały portyk wejściowy.

Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym. W 2016 r. przeprowadzono prace konserwatorskie malowideł ściennych⁷⁵ o charakterze alegoryczno-mitologicznym, zdobiących wnętrze klatki schodowej dawnej.

8.5. Architektura przemysłowa, zabytki techniki.

Zakłady Przemysłu Odzieżowego "Gryfex". Własność: Skarb Państwa, użytkownik wieczysty: osoba fizyczna.

Fabrykę odzieżową założył około 1890 r. Breithaupt. Był to wówczas okazały i nowoczesny budynek okazały i nowoczesny budynek piętrowy wraz zapleczem, mieściły się w nim hale produkcyjne, biuro i warsztaty. Sprowadzano gotowe płótna lniane i bawełniane z innych zakładów (przędzalni),

a w zakładzie tym zajmowano się jedynie barwieniem i wykonywaniem wszelkich nadruków na materiale. Po obróbce szyto odzież roboczą i wiele innych asortymentów, takich jak obrusy, pościel, koszule, bieliznę itd.⁷⁶. Zakład prosperował aż do zakończenia I wojny światowej. Po jej zakończeniu nastąpił kryzys gospodarczy i galopująca inflacja, co doprowadziło do bankructwa pierwszego właściciela. Zakłady zostały zakupione przez Winklera. W celu ratowania produkcji Winkler sprowadził fachowców z Niemiec, a także innych regionów, w tym z Polski. Na początku l. 30-tych XX w. kolejny kryzys spowodował upadek wielu przedsiębiorstw, m.in. zbankrutowała wytwórnia czekolady w Gryfowie „Lela”. Wykupił ją Lenz & Lange, właściciel zakładu odzieżowego, i uruchomił w zabudowaniach szwalnię fartuchów⁷⁷. Po 1945 r. zakład

⁷⁵ Malowidła ściennie są autorstwa wybitnego malarza Josepha Langerera, który urodził się 25 marca 1865 r. w Ziębicach, a następnie uczył się w Królewskiej Szkole Sztuki i Rzemiosł Artystycznego we Wrocławiu. Na Dolnym Śląsku Joseph Langer najbardziej zasłynął jako konserwator sztuki. Konserwował dekoracje malarskie w Kościele Pokoju w Świdnicy oraz Aulę Leopoldyńską na Uniwersytecie Wrocławskim. Zabezpieczał i wzmacniał również freski w bibliotece Cystersów w Lubiążu. Prace restauratorskie są kolejnym etapem renowacji zabytkowego obiektu z 1888 r. - przyp. autora.

⁷⁶ <http://www.lubanski.eu/gryfowski-dzins/>; <https://www.facebook.com/tmggryfow/posts/898643956885997/>.

⁷⁷ Tamże.

nazywano Gryfowskimi Zakładami Przemysłu Odzieżowego (GZPO). Na ten okres przypada prosperity zakładu. Zatrudniano ponad tysiąc osób. Pracownicy dojeżdżali m.in. z Jeleniej Góry, Lubania i Zgorzelca. Zakład szył garnitury męskie w szerokim asortymencie, ubranka komunijne dla chłopców i wiele innej odzieży, sporo tej produkcji eksportowano za granicę. Zakład zaczął podupadać pod koniec lat osiemdziesiątych. Liczba zatrudnionych pracowników obejmowała niecałe 100 osób. Coraz większe problemy finansowe doprowadziły do przejęcia zakładu przez gminę za długi. Następnie wykupił go prywatny przedsiębiorca i uruchomił w halach szwalniczych zakład produkcji mebli.

Stan zachowania: Budynki w złym stanie technicznym, zaniedbane. Obecnie większość hal i pomieszczeń stoi niezagospodarowana i ulega powolnej destrukcji.

Zalecenia: Remont i adaptacja budynków na cele gospodarcze, użyteczności publicznej, etc.

Fabryka Odzieży i Tkanin Żaroodpornych "IZOTERM". Własność: Skarb Państwa, użytkownik wieczysty: państwowa osoba prawna.

Przed II wojną światową na terenie fabryki działała farbiarnia. W latach 1946-1954 był to oddział firmy z Łodzi. W 1954 roku powołano już samodzielne przedsiębiorstwo pod nazwą „Azbestolit”. Produkowano w nim odzież ochronną

i ogniotrwałą, koce azbestowe, sznury, tekturę azbestową oraz tkaniny z przędzy azbestowej. W okresie największego zatrudnienia pracowało tam ok. 400 osób. Produkcję wyrobów zawierających azbest zakończono w 1992 r. Po przekształceniach w I. 90-tych XX w. Fabryka Odzieży i Tkanin Żaroodpornych "Izo-Term" produkuje odzież ochronną na bazie włókien szklanych. Na terenie fabryki produkowane są także meble tapicerowane⁷⁸.

⁷⁸ <http://www.rowery.gryfow.pl/1469/skazani-na-azbest/>.

Wieża ciśnień. Własność: Skarb Państwa, użytkownik wieczysty: Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna-PKP.

Budynek powstał zapewne w 1905 r., podczas rozbudowy linii kolejowej do Szklarskiej Poręby i do Lwówka Śląskiego. Wieża ciśnień zasilala wodą żurawie kolejowe i budynki stacyjne. Architektura wieży nawiązuje do tzw. standardowego "grzybka". Stożkowe, ścięte trzony dźwigają mocno nadwieszono głowice przykryte stożkowymi dachami ze świetlikami. Wieża od 1990 r. wyłączona została z eksploatacji.

Wieża została posadowiona na rzucie koła o średnicy 5,7 m w podstawie i 4,3 m w koronie. Głowica cylindryczna o średnicy zewnętrznej 8,0 m. W przyziemiu usytuowano piec grzewczy (węglowy), skład opału oraz zawory rurociągów.

Dwukondygnacyjna bryła w kształcie ściętego stożka została podpiwniczona i okryta dachem z dużym okapem. Całość urozmaica detal architektoniczny wykonany z cegły: gzyms, fryz kordonowy oddzielający głowicę trzonu, gzyms cokołowy, portal z białej cegły, otwory okienne, etc.

Stan zachowania: Całość w dostatecznym stanie: fundamenty, mury nośne trzonu, pomosty robocze, zbiornik. W gorszym stanie niżeli trzon jest głowica oraz piwnice. Ściany wskazują na liczną korozję struktury betonowej - otuliny szkieletowej konstrukcji. Postępująca korozja i destrukcja stolarki okiennej. Zniszczony dach nad świetlikiem oraz pokrycie dachowe.

Zalecenia: Wykonanie dokumentacji technicznej stanu zachowania budynku przeprowadzenie remontu.

Stacja kolejowa w Gryfowie Śląskim. Własność: Skarb Państwa, użytkownik wieczysty: Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna-PKP.

Stacja powstała 20 września 1865 r., wraz z budową linii Śląskiej Kolei Górskiej Rybnica - Zgorzelec. Jest to dawna czterokierunkowa stacja węzłowa, położona na 164 kilometrze linii. W przeszłości przez stację,

oprócz dwutorowej linii z Jeleniej Góry do Zgorzelca (od 1945 roku jednotorowej), przechodziła także lokalna linia z Lwówka Śląskiego do Pobiednej, poprzez którą dojechać można było do Świeradowa-Zdroju. Obecnie pierwszy odcinek jest rozebrany, natomiast drugi - nieprzejezdny. Stacja posiada pięć torów głównych, z których cztery znajdują się przy peronach. Budynek dworcowy został w 2014 r. odrestaurowany. W przeszłości stacja posiadała nieco bardziej rozbudowany układ torowy, na który składała się niewielka lokomotywownia z obrotnicą. Obecnie większość torów bocznych jest już nieprzejezdna, bądź częściowo rozebrana.

8.6. Domy o konstrukcji szkieletowej.

Styl zabudowy wiejskiej wkomponowany w górzysty, leśny czy też polny krajobraz decyduje o charakterze przestrzennym wsi, tworząc jednocześnie jedyny w swoim rodzaju kulturowy zasób wiedzy. Przykładem wyjątkowych domostw wiejskich, prezentujących zabytkowe walory, są zachowane na terenie gminy Gryfów Śląski budynki prezentujące typ budownictwa szkieletowego. W tej technice elementy konstrukcyjne oddzielone są od wypełnienia wykonanego z mniej wytrzymałego materiału. W polach powstałych w wyniku skrzyżowania, zazwyczaj drewnianej konstrukcji ścian, zastosowano różne wypełnienia, np. w postaci trzciny lub słomy zmieszanej z gliną. Wówczas powstawały domy w konstrukcji szachulcowej. Natomiast jeśli wypełnieniem była cegła - to taką wersję nazywano murem pruskim. W praktyce, zwłaszcza w wypadku otynkowania ścian, nie można rozróżnić szachulca od pruskiego muru. Dlatego często potocznie używa się tych nazw zamiennie. Zachowane przykłady architektury szkieletowej można zaobserwować m.in. w Proszówce, Uboczu, Młyńsku, Rząsinach, we wsi Wolbromów. Architektura ta stopniowo jest wypierana przez współczesną zabudowę. Budynki o tym charakterze zazwyczaj są konserwowane przez pasjonatów, osoby mające świadomość niepowtarzalnego charakteru i atmosfery takich budynków. Jednak w większości bywają niedoinwestowane przez właścicieli, pozostawione do czasu osiągnięcia stanu kompletnej ruiny.

Biorąc pod uwagę nieuniknione procesy degradacji budynków wykonanych w konstrukcji szkieletowej, a istniejących jeszcze w przestrzeni wiejskiej, zasadnym wydaje się rozważyć stworzenie katalogu prezentującego ten typ architektury wraz z ich historią, tak aby ten zasób był dostępny dla kolejnych pokoleń i badaczy historii Gryfowa Śląskiego.

Ubocze nr 9

Ubocze nr 103

Młyńsko nr 31*Młyńsko nr 88**Proszówka nr 33**Rzęsiny nr 32**Rzęsiny nr 86***8.7. Parki.***Rzęsiny nr 133*

Większość parków zlokalizowanych na terenie gminy Gryfów Śląski to parki stanowiące integralną część założeń dworskich, pałacowych czy zamkowych. Stan ich zachowania oraz wskazania związane z ewentualnym przeprowadzeniem prac pielęgnacyjnych lub rewitalizacyjnych, zostały przedstawione wraz z analizą stanu zachowania zespołów. Parki dworskie znajdują się w:

- Proszówka, park na wzgórzu zamkowym,
- Rzęsiny, park w zespole pałacowo-folwarcznym,
- Ubocze Dolne 138, park w zespole dworskim,
- Ubocze Górne 264, park w zespole folwarcznym,
- Ubocze Górne 170, park w zespole pałacowo-folwarcznym,
- Ubocze Kolonia 166, park w zespole pałacowo-folwarcznym,
- Wolbromów, park w zespole pałacowo-folwarcznym,
- Park przy ul. Rzecznej 25 (Powiatowe Centrum Zdrowia).

Na terenie miasta Gryfów Śląski zlokalizowane są dwa parki miejskie: park miejski im. Adama Mickiewicza pomiędzy ul. Kolejową a ul. Młyńską, park przy ul. Parkowej. Ten ostatni znajduje się w bardzo złym stanie. Wymaga przeprowadzenia prac pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych.

8.8. Miejsca historyczne, pomniki, krzyże pokutne.

Mury miejskie. Dzięki księciu Bolkowi I Świdnickiemu, który lokował miasto na prawie niemieckim, zostało ono otoczone, ok. 1300 r. murami obronnymi, przy których powstał również zamek. W 1404 r. mury zostały podwyższone, w 1786 r. miasto było otoczone murem z 5 bramami: Lubańską, Lwówecką, Żytawską, Kościelną i Garncarską. Dwie ostatnie od 1756 r. były zamurwane. Ostatecznie po 1832 r. bramy rozebrano wraz z częścią murów. Do dzisiaj

zachowały się jedynie ich fragmenty. Do czasów obecnych zachowały się m.in. fragmenty obwarowań przy ulicach Parkowej i Rzecznej. W 2014 r. mury przeszły całkowitą renowację. Prace obejmowały m.in.: rozbiórkę pozostałości muru i obiektów przyległych w obrębie zawalanej części murów. Wykonano: żelbetową ścianę oporową, okładziny z kamienia; wzmocniono fragmenty ścian murów linkami stalowymi, zrobiono spoinowanie oraz przemurowano zagrożone zawaleniem fragmenty murów.

Pomnik ku czci 63 Rosjan

Pomnik wykonany z kamienia usytuowano na cmentarzu parafialnym, w pobliżu kościoła cmentarnego. Składa się z półkuli wtopionej w sześcian. Boki sześcianu pokrywają napisy, front mieści insygnia wojenne. Postawiony ku czci 63 Rosjan poległych w czasie walki o miasto z wojskami francuskimi w 1813 r. Ich ofiarność uratowała mieszkańców Gryfowa Śląskiego przed zaplanowanym przez wojska francuskie spalaniem miasta, o czym informują napisy na pomniku.

Stan zachowania: Pomnik znajduje się w dobrym stanie technicznym. Jest zawilgocony, na powierzchni obserwuje się rozwój mchów.

Zalecenia: Wykonanie prac pielęgnacyjnych. Oczyszczenie i zabezpieczenie pomnika przed rozwojem grzybów i mchów.

Krzyże pokutne w Krzewiu Wielkim

Do krzyży pokutnych⁷⁹ należy udać się ulicą Oldzańską do brzegu lasu, następnie żółtym szlakiem w kierunku Olesznej Podgórskiej. Krzyże zlokalizowane są na polu, na lekkim pagórku w kępie drzew (dz. nr 250/7).

Pierwszy krzyż jest postawiony, ma uszkodzone jedno ramię, wymiary 85 x 60 x 26 cm. Na głowie krzyża znajduje się wgłębienie na wosk o wymiarach 26 x 15 cm i głębokości 6 cm. Drugi krzyż ma częściowo oba ramiona obtłuczone. Jego wymiary to 163 x 43 x 36 cm. Posiada owalne wgłębienie na wosk o wymiarach 19 x 12 cm i głębokości 5 cm. Krzyże wykonano z żółtego piaskowca.

8.9. Niematerialne dziedzictwo kulturowe.

Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Gryfowie Śląskim.

M-GOK utworzony został na mocy uchwały nr XIV/113/2000 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 27 kwietnia 2000 r. Instytucja prowadzi działalność w zakresie inspirowania mieszkańców gminy, w szczególności dzieci i młodzieży, do rozwoju swoich talentów oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym. Ponadto organizuje wiele interdyscyplinarnych przedsięwzięć, w tym: imprezy kulturalne, wystawy, koncerty, plenery, itp." Od 1976 r. zespół „Rząsinianki” w Rząsinach, od 2008 r. zespół „Sołtysowe Gryfinki” w Proszówce, a od 35 lat aktywnie działa także Gryfowska Kapela Podwórkowa. Bardzo ważnym wydarzeniem w życiu kulturalnym miasta jest coroczna impreza „Święto Miasta - Kwisonalia". Jej głównym organizatorem jest M-GOK.

Biblioteka Publiczna.

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Gryfów Śląski została utworzona na mocy uchwały nr XIV/113/2000 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 27 kwietnia 2000 r. Działa jako samodzielna instytucja kultury, posiadająca osobowość prawną i własny statut, zatwierdzony ww. uchwałą. Terenem działania biblioteki jest miasto i gmina Gryfów Śląski. Biblioteka zapewnia obsługę biblioteczną mieszkańców gminy, służy rozwijaniu

⁷⁹ Krzyże "pokutne" to węższa grupa wśród zabytków. Raczej są to krzyże tzw. "pojednania", które zawierała rodzina zabitego ze sprawcą zbrodni. Dzięki takiej ugodzie unikano zemsty rodowej, a sprawca czynu - oprócz ufundowania krzyża lub kapliczki czasami z wyrytymi narzędziami zbrodni - musiał spełnić kilka warunków np. podjąć pielgrzymkę do miejsc świętych lub sfinansować ją innym, wypłacić pewną sumę rodzinie zabitego, opłacić koszty procesu itp. To nie pokuta, a akt przebaczenia i zgody leżał u podstaw postawienia krzyża. Zazwyczaj wykonywane były z ciosanego kamienia. Za początek ich wystawiania należy uważać wiek XIII, kiedy wraz z rozpoczęciem procesu kolonizacji na prawie niemieckim ziemie śląskie przejęły również i obce wzorce. Dotyczyło to relacji społecznych, kultury, jak i zwyczajowego prawa karnego.

i zaspokajaniu ich potrzeb czytelniczych i informacyjnych oraz upowszechnianiu wiedzy i rozwojowi kultury. Działania biblioteki:

- Gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych służących rozwijaniu czytelnictwa oraz zaspokajaniu potrzeb informacyjnych, edukacyjnych i samokształceniowych, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów dotyczących własnego regionu.
- Obsługa czytelników, przede wszystkim poprzez udostępnianie zbiorów na miejscu, wypożyczanie na zewnątrz, pośredniczenie w wymianie międzybibliotecznej.
- Popularyzacja książki i czytelnictwa.
- Gromadzenie i opracowywanie materiałów informacyjnych, zwłaszcza dokumentujących dorobek kulturalny i gospodarczy gminy.
- Organizowanie czytelnictwa i udostępnianie materiałów bibliotecznych osobom chorym i niepełnosprawnym.
- Tworzenie i udostępnianie własnych komputerowych baz danych: katalogowych, bibliograficznych i faktograficznych.
- Koordynacja działalności usługowej bibliotek (filii wiejskich) na terenie gminy.
- Udzielanie bibliotekom filialnym pomocy instrukcyjno-metodycznej i szkoleniowej oraz sprawowanie nadzoru nad prawidłowym realizowaniem przez nie zadań statutowych.
- Współdziałanie z bibliotekami innych sieci, instytucjami i organizacjami w zakresie czytelnictwa i zaspokajania potrzeb kulturalnych i oświatowych społeczności miasta i gminy.
- Prowadzenie form pracy z czytelnikiem służących popularyzacji sztuki, nauki oraz upowszechnianiu dorobku kulturalnego miasta i gminy.

Biblioteka podejmuje także inne zadania dla zaspokajania potrzeb czytelników i środowiska lokalnego m.in. prowadzi działalność wydawniczą. Przy bibliotece działa Grupa Literacka „Metafora” oraz Dyskusyjny Klub Książki „Nie-poczytalni”. Biblioteka obejmuje: Wypożyczalnię i czytelnię dla dorosłych, Oddział Dziecięco-Młodzieżowy, Redakcję Kuriera Gryfowskiego, Filie w Uboczu, Filie w Rzęsinach.

Kurier Gryfowski

Kurier Gryfowski powstała w 1991 r. Od 2007 r. wydawcą miesięcznika samorządu lokalnego *Kuriera Gryfowskiego* jest Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Gryfów Śląski. Kurier w swej tematyce porusza aktualne problemy, ważne dla mieszkańców miasta.

Towarzystwo Miłośników Gryfowa Śląskiego

Towarzystwo Miłośników Gryfowa jest stowarzyszeniem, które zbiera informacje, publikuje artykuły, zdjęcia związane z historią miasta. Posiada stronę internetową: www.facebook.com/tmgryfow/.

Gryfowski Hejnalista - Okazjonalny Magazyn Historyczny

Niepowtarzalnym i cennym źródłem informacji związanej m.in. z historią Gryfowa Śląskiego, dziedzictwem kulturowym, zabytkami, wydarzeniami, ciekawymi miejscami, jest *Gryfowski Hejnalista*, którego wydawcą jest Towarzystwo Miłośników Gryfowa.

8.10. Infrastruktura kulturowo - turystyczna.

Szlaki turystyczne:

Miasto Gryfów Śląski stanowi punkt węzłowy sześciu tras:

- Gryfów - Olszyna - Radostów - Uniegoszcz - Lubań (znaki niebieskie)
- Gryfów - Płóczki Górne - Lwówek Śląski (znaki zielone)
- Gryfów - Lubomierz (znaki żółte i zielone)
- Gryfów - zamek Gryf - Gierczyn – Świeradów-Zdrój (znaki zielone i niebieskie)
- Gryfów - Biedrzychowice - Leśna (znaki żółte, potem bez znaków)
- Gryfów - zamek Czocha - Leśna (znaki żółte)
- Szlak św. Jakuba - Via Regia. Szlak pielgrzymkowy. Brzeg - Zgorzelec - Wolbromów - przebiega przez Gryfów Śląski
- Via Cervimontana. Szlak pielgrzymkowy. Jelenia Góra - Lubań, przebiega przez centrum Gryfowa Śląskiego.

Szlaki rowerowe:

Przez Gryfów przebiega wiele ciekawych szlaków rowerowych:

- Magistrała: Lubomierz - Oleszna Podgórska - Gryfów Śląski - Proszówka - Mirsk (oznakowany kolorem czerwonym, na odcinku 16,5 km)
- Pętla: Gryfów Śląski (centrum) - Ubocze (kościół) - Rząsiny - Wolbromów - Gradówek - Rząsiny PKS (kol. Podskale) - Ubocze (skrzyżowanie) - Gryfów Śląski (oznakowany kolorem niebieskim, na odcinku 21,8 km)
- Rząsiny PKS (wieś) - kol. "Tłoki" - kol. "Gradówek" - Oleszna Podgórska (PKS) - (oznakowany kolorem żółtym, na odcinku 9 km)
- Łącznik: Ubocze (skrzyżowanie) - Nagórzański Las - kolonia "Gradówek" (oznakowany kolorem czarnym, na odcinku 3,4 km)
- Proszówka PKS - Młyńsko - Gajówka – Rębiszów? Dolny - Proszówka PKS (oznakowany kolorem zielonym, na odcinku 12 km)
- Młyńsko - Radoniów - Krzewie Wielkie - Gryfów Śląski (Las Gryfowski) (oznakowany kolorem żółtym, na odcinku 4,6 km)
- Łącznik: Proszówka - Krzewie Wielkie (oznakowany kolorem niebieskim, na odcinku 2,3 km)
- Gryfów Śląski - Radoniów - Proszówka (oznakowany kolorem czarnym, na odcinku 5,4 km)
- Gryfów Śląski - Wieża - Zacisze (oznakowany kolorem żółtym, na odcinku 5 km)
- Gryfów Śląski - Jezioro Złotnickie - Gryfów Śląski "Mała Pętla Gryfowska" (oznakowany kolorem zielonym, na odcinku 5,2 km)
- Ubocze-Oleszna Podgórska (oznakowany kolorem zielonym, na odcinku 4,4 km)
- Zielony rowerowy szlak Związku Gmin "Kwisa" Międzyrzeczna (Wolbromów, Rząsiny, Ubocze)
- Rowerowy szlak papieski - Radoniów - Proszówka - Mirsk.

Baza noclegowa

- Agroturystyka "Swojska chata", Rząsiny
- Agroturystyka "Ranczo u Bodzia", Rząsiny 122a
- Agroturystyka "Izerski Poranek", Wieża 2
- Agromurena, Nad Stawami 2, Gryfów Śląski
- Agroturystyka "Kasztanek" - Rząsiny 25
- Agroturystyka "Na Uboczu" - Ubocze 161

- Apartament Weronika, Jeleniogórska 24/1, Gryfów Śląski.
- Agroryb nad Stawami 1, Gryfów Śląski

Centrum Informacji Turystycznej i Promocji Pogórza Izerskiego

CIT mieści się w centrum miasta, na Rynku, w zabytkowej kamienicy nr 33 w rodu kupieckiego Kluge. Nad wejściem do kamienicy w zworniku portalu umieszczono tablicę informującą o kwaterowaniu w sierpniu 1875 r. generała-feldmarszałka wojska pruskiego Helmuta Karola Bernarda von Moltke (1800-1891) i jego sztabu. Wewnątrz na suficie znajduje się plafon przedstawiający alegorię Fortuny z 1758 r., który został namalowany przez włoskiego malarza Giovaniego Batistę Carbonaliego, kominek wykonany częściowo z marmuru częściowo ze sztukaterii oraz XVIII wieczne kryształowe lustro. W CIT można otrzymać mapy, foldery i przewodniki dotyczące regionu i okolic promujące zabytki, ciekawe miejsca historyczne, etc.

9. PRAWNE FORMY OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWO-PRZYRODNICZEGO.

9.1. Wojewódzki Rejestr Zabytków.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków jest wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków i wynikające z tego faktu obowiązki, regulowane odpowiednimi przepisami. Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru zabytków, a także jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna. Na terenie Gminy i Miasta Gryfów Śląski do wojewódzkiego rejestru zabytków jest wpisanych 68 obiektów.

LP	Miasto	Obiekt	Ulica	Nr	Funkcja	Rejestr zabytków	Data
1.	Gryfów Śląski	miasto			miasto	A/1806/381	25.11.56
2.	Gryfów Śląski	kościół parafialny pw. św. Jadwigi			kościół	A/827/65	25.01.49
3.	Gryfów Śląski	plebania	pl. Kościelny	9	plebania	A/849/1334/J	05.05.98
4.	Gryfów Śląski	szkoła parafialna, ob. dom mieszkalny	pl. Kościelny	8	publiczne	A/848/1333/J	05.05.98

5.	Gryfów Śląski	kościół cmentarny pw. św. Wawrzyńca			kościół	A/828/1521	31.01.96
6.	Gryfów Śląski	cmentarz katolicki przy kościele pw. św. Wawrzyńca			cmentarz	A/824/ 685/J	06.07.81
7.	Gryfów Śląski	cmentarz d. ewangelicki, ob. komunalny			cmentarz	A/823/686/J	06.07.82
8.	Gryfów Śląski	miejskie mury obronne			mury obronne	A/825/1539	07.02.66
9.	Gryfów Śląski	kamienica	Bankowa	6	dom mieszkalny	A/851/ 1130	12.09.64
10.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	1a	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
11.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	2	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
12.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	3	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
13.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	4	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
14.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	5	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
15.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	6	dom mieszkalny	A/826/2093	24.10.73
16.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	8	dom mieszkalny	A/898/2089	20.08.73
17.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	12	dom mieszkalny	A/826/2093	24.10.73
18.	Gryfów Śląski	kamienica	Felczerska	13	dom mieszkalny	A/826/2093	24.10.73
19.	Gryfów Śląski	budynek bractwa strzeleckiego, ob. dom mieszkalny	Jeleniogórska	7	inne	A/831/854	20.12.84
20.	Gryfów Śląski	kamienica	Lubańska	9	dom mieszkalny	A/830/ 1020	14.01.64
21.	Gryfów Śląski	kamienica	Lubańska	10	dom mieszkalny	A/829/ 1181/J	16.11.94
22.	Gryfów Śląski	willa fabrykanta, ob. przedszkole	Młyńska	8	dom mieszkalny	A/5812	23.01.12
23.	Gryfów Śląski	ratusz	Rynek	1	Ratusz	A/832/1122	12.09.64
24.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	2	dom mieszkalny	A/833/1534	07.02.66
25.	Gryfów Śląski	oficyna domu, tzw. Burghaus	Rynek	2	dom mieszkalny	A/833/1534	07.02.66
26.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	3	dom mieszkalny	A/833/1534	07.02.66
27.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	4	dom mieszkalny	A/834/ 1022	04.01.64
28.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	5	dom mieszkalny	A/835/855/J	20.12.84
29.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	6	dom mieszkalny	A/836/ 1125	12.09.64

30.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	10	dom mieszkalny	A/837/ 1126	12.09.64
31.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	11	dom mieszkalny	A/838/1535	07.02.66
32.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	12	dom mieszkalny	A/839/ 1023	14.01.64
33.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	13	dom mieszkalny	A/840/1127	12.09.64
34.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	14	dom mieszkalny	A/841/ 1006/J	12.02.91
35.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	15	dom mieszkalny	A/842/ 1007/J	12.02.92
36.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	16	dom mieszkalny	A/843/ 1008/J	12.02.92
37.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	18	dom mieszkalny	A/844/ 1009/J	12.02.92
38.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	31	dom mieszkalny	A/897/1537	07.02.66
39.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	32	dom mieszkalny	A/897/1537	07.02.66
40.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	33	dom mieszkalny	A/845/1128	12.09.64
41.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	34	dom mieszkalny	A/846/1129	12.09.64
42.	Gryfów Śląski	kamienica	Rynek	37	dom mieszkalny	A/847/1538	07.02.66
43.	Gryfów Śląski	kamienica	Sanatoryjna	10	dom mieszkalny	A/850/1021	14.01.64
44.	Gryfów Śląski	kamienica	Wojska Polskiego	60	dom mieszkalny	A/852/1067/J	12.02.91
45.	Proszówka	mur folwarku z basztami		75	ogrodzenie	A/855/ 519/J	13.03.78
46.	Proszówka	budynki gospodarcze ob. zakład produkcyjny		75	gospodarczy	A/855/ 519/J	13.03.78
47.	Proszówka	pałac		75	pałac	A/855/ 519/J	13.03.78
48.	Proszówka	ruiny zamku „Gryf”			zamek	A/853/497	12.12.58
49.	Proszówka	park przy zamku „Gryf”			park	A/854/968/J	08.04.89
50.	Rzęsiny	kościół ewangelicki ob. parafialny kat. pw. MB Ostrobramskiej			kościół	A/1640	01.03.10
51.	Rzęsiny	kościół katolicki - ruina			kościół	A/858/930/J	14.03.89
52.	Rzęsiny	cmentarz			cmentarz	A/858/930/J	14.03.89
53.	Rzęsiny	ogrodzenie cmentarza z bramą			ogrodzenie	A/858/930/J	14.03.89
54.	Rzęsiny	pałac		73a	pałac	A/856/ 486	20.02.59

55.	Rzęsiny	park pałacowy			park	A/857/659/J	30.09.80
56.	Ubocze	kościół filialny pw. Nawiedzenia NM Panny			kościół	A/859/ 473	04.12.58
57.	Ubocze	cmentarz			cmentarz	A/860/1122/J	10.12.92
58.	Ubocze	brama cmentarna			inne	A/860/1122/J	10.12.92
59.	Ubocze Dolne	dwór		138	dwór	A/861/763/J	24.05.82
60.	Ubocze Dolne	park dworski		138	park	A/862/890/J	20.02.87
61.	Ubocze Górne	park		170	park	A/863/ 711/J	10.11.81
62.	Ubocze Górne	park		264	park	A/864/ 786/J	11.05.83
63.	Ubocze – Kolonia	park		66	park	A/865/712/J	10.11.81
64.	Wieża	Pastorówka ob. dom mieszkalny		65	plebania	A/866/1503	25.01.66
65.	Wolbromów	kościół filialny pw. Jana Nepomucena	ruina		kościół	A/5990	03.02.16
66.	Wolbromów	cmentarz katolicki			cmentarz	A/867/1106/J	19.05.92
67.	Wolbromów	dwór ob. budynek mieszkalny		53	dwór	A/868/ 616/J	26.02.80
68.	Wolbromów	park dworski			park	A/869/ 710/J	10.11.81

9.2. Gminna Ewidencja Zabytków.

Zgodnie z art. 22 Ustawy dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Na podstawie wykazów otrzymanych od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków została założona Gminna Ewidencja Zabytków, obejmująca obiekty z terenu miasta Gryfów Śląski oraz z terenu poszczególnych sołectw. Ponadto GEZ jest uwzględniana w zadaniach ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. W GEZ znajdują się obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz obiekty posiadające wartość historyczną. GEZ w postaci kart adresowych obejmuje łącznie 882 obiekty. Częścią Gminnej Ewidencji Zabytków są: stanowiska archeologiczne -169, historyczne układy ruralistyczne oraz urbanistyczne - 20. Sposób ochrony i wynikające z tego obowiązki są regulowane odrębnymi przepisami⁸⁰.

9.3. Pomniki Przyrody.

Na terenie Gminy zlokalizowanych jest 5 pomników przyrody.

⁸⁰ Ustawa dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

LP	Nazwa pomnika przyrody	Data utworzenia pomnika przyrody	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Opis pomnika przyrody Miejsce występowania
1	Jesion wyniosły	-	Rozporządzenie Nr 20/94 Wojewody Jeleniogórskiego z dnia 13 maja 1994 r. (Dz. Urz. Woj. Jel. Nr 21, poz. 116 z dnia 25 maja 1994 r.)	Jesion wyniosły (<i>Fraxinus excelsior</i>) Proszówka, Góra Zamkowa
2	Klon jawor	-	Rozporządzenie Nr 20/94 Wojewody Jeleniogórskiego z dnia 13 maja 1994 r. (Dz. Urz. Woj. Jel. Nr 21, poz. 116 z dnia 25 maja 1994 r.)	Klon jawor (<i>Acer pseudoplatanus</i>) Proszówka, Góra Zamkowa
3	Platan klonolistny	-	Rozporządzenie Nr 2/92 Wojewody Jeleniogórskiego z dnia 24 marca 1992 r. (Dz. Urz. Woj. Jel. Nr 8, poz. 69 z dnia 6 kwietnia 1992 r.)	Platan klonolistny (<i>Platanus x acerifolia</i>) Gryfów Śląski, ul. Partyzantów, w centrum parku
4	Cyprysik Lawsona	24.12.2015	Uchwała nr XIV/68/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 27 listopada 2015 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody, Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego	Cyprysik Lawsona (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>) grupa 3 szt. drzew Gryfów Śląski, ul. Partyzantów, w centrum parku
5	Dąb szypułkowy	24.12.2015	Uchwała nr XIV/68/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 27 listopada 2015 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody, Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego	Dąb szypułkowy (<i>Quercus robur L.</i>) Gryfów Śląski, ul. Lwowska, dz. nr 154/4, ob. ew. Gryfów Śląski 2

9.4. Obszary chronionego krajobrazu.

Na terenie Gminy zlokalizowany jest 1 obszar chroniony.

Lp.	Nazwa obszaru chronionego krajobrazu	Data utworzenia	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Gmina	Obręb ewid.
1	Obszar Chronionego Krajobrazu, stanowiący część zalewu leśniańsko-złotnickiego	01.06.1994	Uchwała Nr LIII/291/94 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 26 maja 1994 r. w sprawie wyznaczenia obszaru chronionego krajobrazu na terenie gminy Gryfów Śląski (Dz. U. Nr 16 poz. 95 z 1990r.), (Dz. U. Nr 114 poz. 492)	Gryfów Śląski	Gryfów Śląski, Wieża

9.5. Strefy, obszary ochrony konserwatorskiej.

Strefy ochrony konserwatorskiej dla miasta Gryfów Śląski oraz wynikające z tego faktu wymogi zostały zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

- **Śródmieście i zachodnia część miasta Gryfów Śląski** - Uchwała Nr XXI/ 85/ 04 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 26 marca 2004 r. W uchwale wyodrębnione następujące strefy:

zasadach kompozycji oraz rozwiązaniach materiałowych do istniejących części obiektu. Wszelkie działania obejmujące roboty budowlane oraz parcelacje terenów związanych z tymi obiektami wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty figurujące w ewidencji WKZ. Wszelkie prace dotyczące obiektów objętych ewidencją WKZ, niewpisanych do rejestru zabytków, stopień zachowania ich cech architektoniczno-przestrzennych a także wprowadzanie nowej zabudowy w obrębie przypisanych im działek bądź podział tych działek winny być uzgadniane indywidualnie ze służbami konserwatorskimi.

Stanowiska archeologiczne. Wszelkie roboty ziemne prowadzone w zblizeniu do oznaczonych na rysunku planu stanowisk archeologicznych wymagają ustalenia warunków ich prowadzenia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Południowa część miasta Gryfów Śląski 2.** Uchwała Nr XV/79/15 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 29 grudnia 2015 r.
W uchwale wyodrębnione następujące strefy:

Strefa ochrony konserwatorskiej historycznego układu urbanistycznego.

W granicach strefy ustala się:

- nakaz kształtowania zabudowy zgodnie z wymaganiami określonymi w § 10 uchwały w formie tabeli,
- nakaz stosowania pokryć dachowych dachów stromych z dachówki ceramicznej lub cementowej w kolorze naturalnej czerwieni, łupka naturalnego lub sztucznego, tj. płyt włókno -cementowych,
- nakaz stosowania w wykończeniu elewacji naturalnych materiałów wykończeniowych: tynków, okładzin drewnianych w układzie pionowym w szczytach, cokołów i okładzin kamiennych i ceramicznych oraz szkła, a w obiektach przemysłowych dopuszcza się blachę,
- nakaz kształtowania głównej bryły nowoprojektowanych budynków na podstawie historycznej miejscowej tradycji architektoniczno konstrukcyjnej i kompozycji przestrzennej, na rzucie prostokąta,
- zakaz stosowania na elewacjach budynków blachy trapezowej, blachy falistej oraz okładzin syntetycznych typu „siding”,
- zakaz lokalizacji zabudowy o cechach architektonicznych charakterystycznych dla innych regionów Polski (np. architektury zakopiańskiej, dworków itp.),
- zakaz lokalizacji wolnostojących nośników reklamowych oraz umieszczania reklam na ogrodzeniach,
- nakaz zachowania historycznych ogrodzeń, w przypadku wprowadzania nowych ogrodzeń frontowych, nakaz stosowania form ażurowych, nawiązujących formą i wysokością do ogrodzeń historycznych, o

następujących parametrach: minimalna powierzchnia prześwitów - 40%, maksymalna wysokość -1,50m.

Strefy „OW” - obserwacji archeologicznej zarejestrowanego intensywnego osadnictwa średniowiecznego. W strefie obowiązują wymogi określone w przepisach odrębnych, w tym dotyczące prowadzenia badań archeologicznych.

Obiekty figurujące w rejestrze zabytków

W stosunku do obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków znajdujących się na wymienionym obszarze wprowadza się:

- wymóg zachowania historycznej bryły i rzutu budynku, z zachowaniem historycznej formy i pokrycia dachu,
- zakaz stosowania okładzin typu siding,
- wymóg zachowania lub odtworzenia historycznych zasad kompozycji elewacji, układu osi, gzymsów oraz zasad rozplanowania otworów okiennych i drzwiowych,
- wymóg zachowania lub, w przypadku zniszczenia, odtworzenia historycznych elementów: sztukaterii, boniowania, opasek okiennych i drzwiowych z tynku lub kamienia, gzymsów, kolorystyki elewacji i detalu architektonicznego oraz kształtu i podziału na kwatery stolarki okiennej i stolarki drzwiowej,
- dopuszcza się rozbudowę i przebudowę budynków użyteczności publicznej zgodnie z przepisami zawartymi w uchwale,
- dopuszcza się montaż zewnętrznych wind, podjazdów oraz platform dla niepełnosprawnych oraz innych urządzeń tak, aby nie naruszały oryginalnej kompozycji i wystroju elewacji oraz dachów budynków.

Stanowiska archeologiczne podlegają ochronie na warunkach określonych w przepisach odrębnych.

■ **7 obszarów położonych w granicach miasta Gryfów Śląski.** Uchwała Nr XLVI/228/18 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 22 marca 2018 r.
Obszar położony:

- w północnej części miasta, na północ od ulicy Jeleniogórskiej, w bezpośrednim sąsiedztwie osiedla Horyzont,
- w zachodniej części miasta, pomiędzy ulicami Floriańską, 7- Dywizji i Partyzantów,
- na południe od drogi krajowej nr 30, w łuku ul. Jeleniogórskiej,
- we wschodniej części miasta, w widłach ulic Lwóweckiej i Jeleniogórskiej,
- pomiędzy ulicami Kolejową i Młyńską,
- na północ od ulicy Kolejowej,
- w zakolu rzeki Oldzy, na wschód od drogi krajowej nr 30.

W uchwale na ww. obszarach wyznaczono strefy:

Strefa "B" - ochrony konserwatorskiej.

W granicach strefy ustala się wymóg:

- konserwacji zachowanych elementów układu przestrzennego,

- zachowania zieleni wysokiej nie kolidującej z planowanym zagospodarowaniem terenu, z dopuszczeniem wycinki podyktowanej względami zdrowotnymi lub bezpieczeństwa.

Budynki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W stosunku do obiektów wpisanych do wojewódzkiej ewidencji zabytków znajdujących się na wymienionym obszarze wprowadza się:

- wymóg zachowania lub przywrócenia takich walorów historycznych jak: historycznie ukształtowana główna bryła budynku, zasada kompozycji elewacji, układ osi, gzymsów oraz rozplanowania otworów okiennych i drzwiowych, historyczny detal,
- zakaz: zmiany kąta nachylenia głównych połaci dachowych, stosowania w jednym budynku zróżnicowanej w zakresie materiału i kolorystyki stolarki otworów.

Stanowiska archeologiczne. Prace ziemne należy prowadzić z uwzględnieniem możliwości odkrycia zabytków archeologicznych oraz wymogów wynikających z przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków.

- **Wschodnia część miasta Gryfów Śląski - obszar planistyczny A.** Uchwała Nr XLI/152/05 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 25 stycznia 2018 r. W uchwale wyodrębnione następujące strefy:

Strefa "A" - ochrony konserwatorskiej.

Strefę "A" dzieli ulica Młyńska na dwie części. W jednej - pomiędzy ul. Kolejową oraz ul. Młyńską znajduje się park obecnie miejski, w drugiej - budynek pełniący funkcję Przedszkola Publicznego wraz z przylegającą do niego drugą częścią parku. Ustala się strefę "A" ochrony konserwatorskiej obejmującą ww. tereny. Parki oraz budynek objęte są ewidencją zabytków. Wszelka działalność inwestycyjna oraz wprowadzanie nowych nasadzeń na tym terenie podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Strefa "B" - ochrony konserwatorskiej.

Wszelka działalność inwestycyjna na tym terenie podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Budynki ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

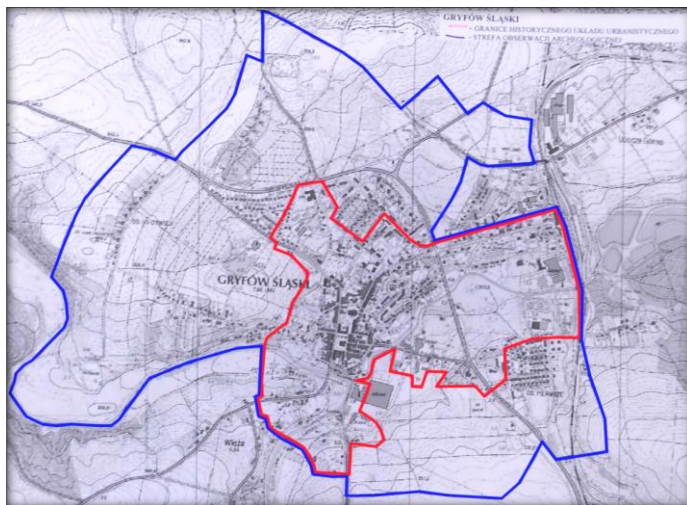
Wszelkie roboty budowlane na budynkach objętych ewidencją zabytków należy poprzedzić uzgodnieniem z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustala się trwałą adaptację tych budynków z prawem rozbudowy pod warunkiem zachowania bądź przywrócenia wartości historycznych oraz nawiązania do cech historycznych w częściach dobudowywanych.

Stanowiska archeologiczne.

W miejscu występowania stanowiska archeologicznego prowadzenie wszelkich prac ziemnych wymaga uzyskania zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Pozostałe obszary/strefy ochrony dla poszczególnych sołectw zostały wyznaczone przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Obszar obserwacji archeologicznej dla Gryfowa Śląskiego - miejscowości

o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego, został wyznaczony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Zgodnie ze wskazaniem WKZ w obrębie strefy obserwacji archeologicznej (niebieska linia) wprowadza się wymóg nadzoru archeologicznego przy inwestycyjnych pracach ziemnych, stosownie do przepisów odrębnych.

	Miejscowość		obszary ochrony archeologicznej
1	KRZEWIE WIELKIE	Historyczny układ ruralistyczny wsi	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
2	MŁYŃSKO	Historyczny układ ruralistyczny wsi	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
3.	PROSZÓWKA	Historyczny układ ruralistyczny wsi	strefa ochrony archeologicznej dla terenu zamku średniowiecznego „Gryf” oraz nowożytnego założenia pałacowo-parkowego strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
4.	RZAŚINY	Historyczny układ ruralistyczny wsi	strefa ochrony archeologicznej dla terenu zamku średniowiecznego „Podskale” strefa ochrony archeologicznej dla nowożytnego założenia dworsko-pałacowo-parkowego strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
5.	UBOCZE	Historyczny układ ruralistyczny wsi	strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego, związanego z wytwórstwem garncarskim
6	WIEŻA	Historyczny układ ruralistyczny wsi	- strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego
7.	WOLBROMÓW	Historyczny układ ruralistyczny wsi	- strefa obserwacji archeologicznej miejscowości o wczesnej metryce historycznej oraz intensywnego osadnictwa średniowiecznego.

10. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (ANALIZA SWOT).

Analiza SWOT⁸¹ wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony i promocji.

MOCNE STRONY

- Duża koncentracja obiektów zabytkowych na terenie gminy Gryfów Śląski: zamki, pałace, dwory, etc.
- Zachowane zabytkowe kamienice z podcieniami.
- Sukcesywne przeprowadzanie remontów zabytkowych kamienic wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków, zlokalizowanych w centrum miasta, będących w zarządzie Wspólnot Mieszkaniowych.
- Odrestaurowana płyta Rynku, fontanna.
- Zachowane zabytki architektury sakralnej.
- Zachowana architektura domów o konstrukcji szkieletowej.
- Ruiny zamku "Gryf" w Proszówce i zamku "Podskale" w Rzęsinach.
- Dynamicznie działające Stowarzyszenie Miłośników Gryfowa, promujące i badające historię miasta.
- Stale ukazujące się czasopismo "Hejnalista", poruszające zagadnienia dot. m.in. historii miasta, zabytków, etc.

⁸¹ **S** (Strengths) – mocne strony: wszystko to co stanowi atut, przewagę, zaletę przedmiotu analizy,
W (Weaknesses) – słabe strony: wszystko to co stanowi słabość, barierę, wadę, przedmiotu analizy,
O (Opportunities) – szanse: wszystko to co stwarza dla przedmiotu analizy szansę korzystnej zmiany,
T (Threats) – zagrożenia: wszystko to co stwarza dla przedmiotu analizy niebezpieczeństwo zmiany niekorzystnej.

- Działający Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury.
- Działalność Miejskiej Biblioteki Publicznej, organizującej m.in. spotkania, odczyty, konferencje o charakterze edukacyjno-kulturalnym.
- Funkcjonujące Centrum Informacji Turystycznej, wyposażone w sukcesywnie wydawane przewodniki, foldery, mapy.
- Wypromowana i upowszechniona medialnie coroczna impreza "Kwisonalia".
- Oznaczone szlaki turystyczne, szlaki rowerowe, szlak papieski, szlaki pielgrzymkowe.
- Aktywna działalność gospodarstw agroturystycznych.
- Niepowtarzalne walory kulturowe i krajobrazowe.
- Bliskie położenie Gór Izerskich wraz z ośrodkiem turystycznym - Świeradów-Zdrój.
- Potencjał intelektualny mieszkańców Gminy Gryfów Śląski m.in.: historyków, dziennikarzy zaangażowanych w odkrywanie i opisywanie historii miasta.
- Działalność artystyczna i rzemieślnicza regionalnych twórców.
- Gminna Ewidencja Zabytków.
- Opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Gryfów Śląski.
- System Informacji Przestrzennej Miasta i Gminy Gryfów Śląski.
- Współpraca z miastami partnerskimi Raspenavą, Bischofswerdą i Gryficami - w zakresie dotyczącym m.in. zachowania, ochrony dziedzictwa kulturowego oraz promocji turystyki kulturowej.
- Przynależność do Związku Gmin Kwisa.
- Przynależność do: LGD - Partnerstwo Izerskie, Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Regionu Jeleniogórskiego.
- Skuteczność władz jednostki samorządu terytorialnego w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, w tym z funduszy UE.
- Uchwała Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski w sprawie przyznawania środków na prace remontowo–budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.
- Atrakcyjne położenie w bliskim sąsiedztwie Czech i Niemiec, sprzyjające m.in. rozwojowi turystyki kulturowej, wymianie doświadczeń w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

SŁABE STRONY

- Zły stan zachowania zabytkowych kamienic wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków, zlokalizowanych w pobliżu Rynku: ul. Lubańska 9, Lubańska 10, Felczerska 12, Rynek 2, Rynek 6, Rynek 32.
- Brak zagospodarowania ruin zamku w Proszówce.
- Brak sukcesywnie przeprowadzanych remontów obiektów zabytkowych, np. pałac w Rzęsinach, oficyna pałacowa w Uboczu Górnym.
- Zły stan zachowania budynków gospodarczych będących częścią zespołów folwarcznych, np.: w Rzęsinach, w Uboczu Górnym.
- Stała degradacja zabytkowych kaplic grobowych (rodu Durruie; rodu Prentzel i Wiggert), zlokalizowanych na cmentarzu św. Wawrzyńca.
- Niewystarczający zakres stałego przeprowadzania prac pielęgnacyjnych i rewitalizacyjnych w parkach miejskich lub w parkach będących częścią założeń pałacowych lub dworskich.
- Brak zabezpieczenia ruin pałacu zlokalizowanego w Uboczu Kolonia.

- Stała degradacja niezabezpieczonych obiektów zabytkowych: pałac w Uboczku Kolonia.
- Stale niszcząca architektura przemysłowa niezagospodarowanych hal produkcyjnych byłego ZPO "Gryfex".
- Brak inwestorów dla obiektów przemysłowych.
- Brak środków finansowych na przeprowadzanie prac remontowo-budowlanych obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków, będących w posiadaniu prywatnych właścicieli, wspólnot mieszkaniowych.
- Brak prawnych możliwości kontroli i nadzorowania działań remontowo-budowlanych przeprowadzanych przez prywatnych właścicieli przy obiektach wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz zlokalizowanych w historycznym układzie ruralistycznym, odbywających się niezgodnie z zaleceniami lub z pominięciem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Niska świadomość społeczna odnośnie ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Niewystarczająca wiedza dotycząca pozyskania środków zewnętrznych na przeprowadzenie prac ratowniczych, remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych.
- Niewystarczające dofinansowanie instytucji pozarządowych, działających w zakresie związanym z promocją dziedzictwa kulturowego.
- Brak w przestrzeni miejskiej jednostki badawczo-naukowej, zorganizowanej np. w formie centrum kulturowego lub pełniącej funkcję muzeum.
- Brak połączeń w sezonie z ośrodkiem turystycznym, zlokalizowanym w Świeradowie-Zdroju.

SZANSE

- Możliwość pozyskania środków finansowych z funduszy unijnych w ramach programów operacyjnych oraz programów funkcjonujących przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w celu przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, jak również uzyskanie funduszy na projekty promujące dziedzictwo kulturowe regionu przez organy administracji samorządowej.
- Tworzenie wspólnych projektów w zakresie promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego we współpracy z miastami partnerskimi Raspernavą, Bischofswerdą i Gryficami oraz wymiana doświadczeń w zakresie rewitalizacji obiektów zabytkowych.
- Uwzględnienie potrzeb ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i Gminy.
- Wprowadzanie obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków w celu objęcia ich ochroną.
- Organizowane konferencje naukowych, badających dziedzictwo kulturowe oraz historię regionu w oparciu o współpracę ze środowiskami naukowymi.
- Możliwość adaptacji obiektów zabytkowych, przemysłowych na cele związane z propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu.
- Promowanie w publikacjach właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przy obiektach zabytkowych.
- Udział w szkoleniach organizowanych m.in. przez Narodowy Instytut Dziedzictwa dla pracowników samorządu lokalnego.

- Organizowanie spotkań dla właścicieli obiektów zabytkowych z pracownikami WUKZ, pracownikami samorządu lokalnego w sprawie możliwości pozyskiwania środków finansowych na przeprowadzanie prac remontowo-budowlanych.
- Potencjał twórczy miejscowych artystów, rzemieślników.
- Promowanie lokalnych produktów.
- Tworzenie nowych szlaków turystycznych i rowerowych, obejmujących tradycje historyczne, zabytki, punkty widokowe. Promocja i właściwe oznakowanie tych szlaków.
- Możliwość prezentowania dziedzictwa kulturowego, bazy agroturystycznej przy wykorzystaniu technik informatycznych oraz ich publikacja na stronie internetowej Gminy i Miasta Gryfów Śląski.
- Wzrastające zainteresowanie społeczeństwa związane z możliwością bezpiecznego organizowania wakacji lub pobytów kilkudniowych w gospodarstwach agroturystycznych.

ZAGROŻENIA

- Brak przeprowadzanych remontów obiektów zabytkowych przez prywatnych właścicieli, prowadzący do całkowitej degradacji obiektu, a następnie do ruiny.
- Postępująca degradacja niezabezpieczonych ruin pałacu w Uboczu Kolonia, stanowiącego zagrożenie dla życia i zdrowia okolicznych mieszkańców.
- Brak remontu kaplic grobowych zlokalizowanych na cmentarzu św. Wawrzyńca, prowadzący do ich dekapitalizacji. Niezabezpieczone elementy konstrukcyjne dachu kaplicy rodu Durruie stanowią również zagrożenie dla odwiedzających cmentarz.
- Sukcesywne niszczenie kamienic zlokalizowanych w centrum miasta, spowodowane ruchem pojazdów ciężkich w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej.
- Umieszczanie nośników reklamowych i urządzeń technicznych, uniemożliwiających właściwą ekspozycję obiektów zabytkowych.
- Przeprowadzanie remontów obiektów wpisanych do GEZ lub zabytkowych bez porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Negatywne nastawienie części prywatnych właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa, ale jako źródło konfliktów rodzących represje oraz ograniczenia.
- Komplikacje wynikające ze wspólnej własności zabytkowej odnośnie przeprowadzania prac remontowo-budowlanych⁸².
- Niestabilność i luki legislacyjne dotyczące m.in.: sfery finansowej, ochrony zasobów przyrodniczo-kulturowych, zarządzania gospodarką przestrzenną.

11. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE. PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ, ZADANIA ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023.

⁸² Nieruchomość może mieć kilku właścicieli. Np. w kamienicy część mieszkań należy do wspólnoty mieszkaniowej/spółdzielni, a część do gminy (tzw. mieszkania komunalne).

11.1. Założenia programowe.

Określenie strategii Programu opiera się na zdefiniowaniu priorytetów, kierunków działań zmierzających do wykreowania gminy/miasta o niepowtarzalnej estetyce, która dba o zasoby dziedzictwa kulturowego, jest przyjazna dla mieszkańców i turystów oraz dynamizuje lokalną społeczność w procesach kulturotwórczych. W niniejszej propozycji zestawu działań wiodącym elementem decyzyjnym są prawa własności. Większość wymienionych zadań dotyczy w szczególności samorządu terytorialnego. Natomiast prywatni właściciele, wspólnoty mieszkaniowe oraz władze kościelne zachęcane są do rozważenia ujętych w Programie zadań.

PRIORYTET I

OCHRONA I ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WSPÓLNYM DOBREM LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI

KIERUNKI DZIAŁAŃ

1. Rewitalizacja i rewaloryzacja tkanki zabytkowej, w tym założeń parkowych, celem zahamowania procesów degradacyjnych.

2. Zachowanie historycznej i atrakcyjnej estetyki miasta i gminy.

3. Zachowanie i ochrona historycznych układów obszarów miejskich i wiejskich.

4. Wdrażanie działań i narzędzi związanych z prawną ochroną dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

II. PRIORYTET

DYNAMIZOWANIE PROCESÓW EDUKACYJNYCH, BADAWCZYCH I KULTUROTWÓRCZYCH, ZWIĄZANYCH Z ZACHOWANIEM ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

KIERUNKI DZIAŁAŃ

1. Poszerzanie świadomości i odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa kulturowego w przestrzeni urbanistycznej i ruralistycznej.

2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

3. Specjalistyczne opracowania badawcze zasobów dziedzictwa kulturowego, związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.

PRIORYTET III

**PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA I REGIONU,
SPRZYJAJĄCA ROZWOJOWI TURYSTYKI KULTUROWEJ**

KIERUNKI DZIAŁAŃ

1. Promowanie dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Gryfów Śląski.

2. Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

PRIORYTET I

OCHRONA I ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WSPÓLNYM DOBREM LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI

Kierunek działania 1: Rewitalizacja i rewaloryzacja tkanki zabytkowej, w tym założeń folwarcznych i parkowych, celem zahamowania procesów degradacyjnych.

- Kontynuacja niezrealizowanych zadań określonych w Aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Gryfów Śląski 2016-2020.
- Rewitalizacja i konserwacja zabytków sakralnych:
 - *Kościół parafialny pw. św. Jadwigi*: konserwacja oraz restauracja ołtarza bocznego Stapinusa oraz obrazów "Stacji Drogi Krzyżowej".
 - *Plebania w Gryfowie Śląskim*: remont elewacji.
 - *Kaplica rodu Durruie na cmentarzu św. Wawrzyńca*: Zabezpieczenie niestabilnych elementów dachu. Całkowita rewitalizacja obiektu, remont dachu i elewacji. (Zadanie jest w trakcie realizacji od kwietnia 2020 r. zgodnie z wytycznymi WKZ oraz przy wsparciu finansowym budżetu gminy Gryfów Śląski.)
 - *Kaplica rodu Prentzel i Wiggert na cmentarzu św. Wawrzyńca*: przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych. Odtworzenie zadaszenia obiektu. Uporządkowanie wnętrza kaplicy od zalegającego gruzu.
 - *Kaplica grobowa znajdująca się w południowo-zachodnim rogu cmentarza, k. XIX w. na cmentarzu św. Wawrzyńca*. Ściana na działce nr 279/1 i 279/2: zabezpieczenie lub rozebranie niebezpiecznego fragmentu muru.
 - *Kościół pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej w Rzęsinach*: Remont dachu, drewnianej sygnaturki wraz z iglicą oraz elewacji zewnętrznych. Wzmocnienie i impregnacja wszystkich drewnianych elementów więźby dachowej. Wykonanie odwodnienia kościoła.
- Rewitalizacja i renowacja założeń zamkowych:

- *Zamek „Gryf” w Proszówce*. Kontynuacja działań i wypełnianie zaleceń przez obecnego właściciela zgodnie z wytycznymi Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Delegatura w Jeleniej Górze.
- *Zamek „Podskale” w Rzęsinach*. Modernizacja ścieżki dojścia prowadzącej do zamku. Umieszczenie wiaty dla turystów, ławek i koszy oraz ewentualne podświetlenie obiektu (np. oświetlenie zasilanie fotowoltaicznie) przy współpracy ze Stowarzyszeniem Rozwoju Rzęsin.
- Rewitalizacja i konserwacja obiektów architektury rezydencjonalnej oraz zabezpieczenie ruin przed niebezpieczeństwem wypadku:
 - *Pałac w Rzęsinach*. Przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych dotyczących renowacji elewacji, remont dachu, wykonanie izolacji pionowej i poziomej przy obiekcie.
 - *Oficina pałacowa w Uboczu Górnym 171*. Wykonanie remontu elewacji zewnętrznych oficyny pałacowej, założenie izolacji pionowej i poziomej, wykonanie remontu dachu.
 - *Ruiny pałacu w Uboczu Kolonia*. Zabezpieczenie ruin siatką. Umieszczenie tablicy WSTĘP WZBRONIONY.
 - *Pałac w Wieży*. Wykonanie remontu elewacji zewnętrznych.
- Rewitalizacja i zabezpieczenie budynków gospodarczych folwarków dworskich/pałacowych:
 - *Budynki gospodarcze folwarku pałacowego w Rzęsinach*: Przeprowadzenie prac zabezpieczających budynki gospodarcze przed dalszą degradacją. W dalszej kolejności przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych obiektów z możliwością ich adaptacji na cele agroturystyczne.
 - *Budynki gospodarcze folwarku w Uboczu Górnym/Średnim 170*. Zabezpieczenie budynków gospodarczych przed ich dalszą degradacją.
 - *Budynek domu mieszkalnego, ob. nr 264 oraz stajni, obory, bukaciarni folwark w Uboczu Górnym*. Wykonanie prawidłowego odprowadzenia wody, założenie izolacji pionowej i poziomej.
 - *Folwark w Uboczu Dolnym*. Ogrodzenie terenu. Umieszczenie tabliczki WSTĘP WZBRONIONY.
 - *Folwark w Uboczu Kolonia stajnia-spichlerz*. Przeprowadzenie kapitalnego remontu.
- Przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych, pielęgnacyjnych oraz modernizacyjnych założeń parkowych:
 - *Park przy zamku „Gryf”*. Uporządkowanie terenu parku zamkowego przez właściciela obiektu - zgodnie z zaleceniami WKZ.
 - *Park w Rzęsinach*. Przeprowadzanie prac pielęgnacyjnych przez właściciela na terenie parku - zgodnie z zaleceniami WKZ.
 - *Park w Uboczu Górnym/Średnim 170*. Uporządkowanie terenu parkowego, umocnienie brzegów stawu, wycięcie chwastów i samosiewów.
 - *Park w Uboczu Górnym*. Przeprowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych na terenie parku.
 - *Park w Uboczu Kolonia*. Ogrodzić teren. Przeprowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych na terenie parku.
 - *Park miejski im. Adama Mickiewicza*. Sukcesywne prowadzenie prac pielęgnacyjnych na terenie parku.
 - *Park miejski przy ul. Parkowej*. Wykonanie prac pielęgnacyjno-rewitalizacyjnych wraz z nowymi nasadzeniami. Utworzenie ścieżek dla

- pieszych. Wykonanie oświetlenia. Ustawienie ławek, koszy. Utworzenie amfiteatru oraz przestrzeni na scenę mobilną. Odrestaurowanie mostku. Założenie monitoringu dla zrewitalizowanego obszaru.
- Park przy ul. Rzecznej 25 (Powiatowe Centrum Zdrowia). Rozważenie wykonania dokumentacji parku. Przeprowadzania bieżących prac pielęgnacyjnych na terenie parku.(obecny właściciel - Powiat Lwówecki)
 - Przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych zabytkowych kamienic wpisanych do rejestru zabytków:
 - Kamienica, ul. Felczerska 12. Remont elewacji. Remont dachu.
 - Kamienica, ul. Lubańska 9. Remont elewacji zewnętrznych. Remont dachu.
 - Kamienica, ul. Lubańska 10. Remont elewacji zewnętrznych. Remont dachu. Kapitałny remont klatki schodowej.
 - Kamienica, Rynek 2. Remont elewacji zewnętrznych. Osuszenie ścian budynku. Założenie izolacji pionowej i poziomej.
 - Kamienica, Rynek 6. Remont elewacji zewnętrznych.
 - Kamienica, Rynek 32. Remont elewacji zewnętrznych.
 - Ewentualna rewitalizacja i adaptacja budynków przemysłowych: hale przemysłowe d. fabryki odzieżowej ZPO „Gryfex”.
 - Rewitalizacja, modernizacja budynku Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury.
 - Odświeżenie i oczyszczenie pomnika ku czci 63 Rosjan.
 - Przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych budynku wieży ciśnień. Odświeżenie elewacji zewnętrznej, wykonanie stolarki, remont dachu. (własność - Polskie Koleje Państwowe Spółka Akcyjna-PKP.)
 - Kontynuacja działań jednostki samorządu terytorialnego w zakresie pozyskiwania środków unijnych - na zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego.

Kierunek działania 2: Zachowanie historycznej i atrakcyjnej estetyki miasta i gminy.

- Opracowanie wytycznych, w porozumieniu z WKZ, co do umieszczania reklam na elewacjach zabytkowych kamienic w ścisłej strefie ochrony konserwatorskiej, w szczególności na Rynku. Powiadomienie listownie o wytycznych prywatnych właścicieli obiektów.
- Opracowanie katalogu kolorystycznego, umożliwiającego ujednoczenie barw stosowanych na elewacjach zewnętrznych budynków, znajdujących się w strefie ochrony konserwatorskiej. Szczególnie jest on istotny w przypadku adaptacji parteru obiektów zabytkowych dla celów usługowo-handlowych.
- Kontynuacja zadań zwiększających atrakcyjność przestrzeni miejskiej: umieszczanie kompozycji roślinnych, rabatów kwiatnych, ławek m.in. wokół obiektów zabytkowych.
- Iluminacja najcenniejszych obiektów zabytkowych, szczególnie tych, które tworzą dominanty na terenie miasta i gminy.
- Porządkowanie i rewaloryzacja gminnych skwerów, miejsc pamięci i cmentarzy.
- Zachęcanie mieszkańców wsi do uporządkowania terenu wokół swoich domostw oraz mieszkańców miasta w formie konkursu.

Kierunek działania 3: Zachowanie i ochrona historycznych układów obszarów miejskich i wiejskich.

- Uwzględnianie w projektach dot. rewitalizacji odtworzenia historycznych nawierzchni ulic i ciągów pieszych oraz obiektów małej architektury (studnie, słupy, etc).
- Zachowanie ładu przestrzennego miasta oraz jednostek strukturalnych poprzez zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa.
- Wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy.
- Wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę, na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.
- Sukcesywne opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
- Opracowanie wniosków dot. wpisu obszarów, założeń do wojewódzkiego rejestru zabytków, czy też uznania obiektów i obszarów jako pomników przyrody.

Kierunek działania 4: Wdrażanie działań i narzędzi związanych z prawną ochroną dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

- Ewentualna weryfikacja obowiązujących dokumentów planistycznych oraz uwzględnienie zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego w nowo projektowanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Gryfów Śląski.
- Uzupełnianie i wprowadzanie nowych obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków.
- Opracowanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.
- Oznaczenie obiektów zabytkowych międzynarodowym znakiem ochrony dóbr kultury, przyjętym w ramach Konwencji Haskiej.

PRIOTYTET II

DYNAMIZOWANIE PROCESÓW EDUKACYJNYCH, BADAWCZYCH I KULTUROTWÓRCZYCH, ZWIĄZANYCH Z ZACHOWANIEM ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania 1. Poszerzanie świadomości i odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa kulturowego w przestrzeni urbanistycznej i ruralistycznej.

- Zorganizowanie spotkania z mieszkańcami obiektów zabytkowych w celu budowania świadomości i odpowiedzialności za zrewitalizowane obiekty oraz otaczającą ją zabytkową zielenią.
- Informowanie mieszkańców Gminy Gryfów o aktach wandalizmu dotyczących obiektów zabytkowych na stronie internetowej Gminy i Miasta Gryfów Śląski oraz w Kurierze Gryfowskim.
- Merytoryczne wsparcie właścicieli obiektów zabytkowych w problematyce dot. pozyskania funduszy na przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych.

- Publikacja materiałów informacyjnych, wspomagających prowadzenie prac remontowo-budowlanych, na stronie internetowej Gminy i Miasta Gryfów Śląski.
- Zorganizowanie spotkania z pracownikami WKZ celem zbudowania wspólnej płaszczyzny wymiany informacji.

Kierunek działania 2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

- Udział pracowników jednostki samorządu terytorialnego w szkoleniach organizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa lub inne organizacje rządowe, celem podniesienia kwalifikacji i wiedzy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, pozyskiwania funduszy unijnych na prace remontowo-budowlane, etc.
- Udział pracowników CIT w szkoleniach organizowanych m.in. przez Dolnośląską Organizację Turystyczną.
- Możliwość utworzenia sal wystawienniczych w pałacu w Rzęsinach, nawiązujących do wydarzeń z II wojny światowej.
- Wspieranie działań edukacyjno-badawczych prowadzonych przez Miejską Bibliotekę Publiczną.
- Współpraca i wspieranie organizacji pozarządowych badających historię miasta i regionu, np. Towarzystwa Miłośników Gryfowa oraz lokalnych historyków i badaczy.
- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych.
- Kontynuacja współpracy z Partnerstwem Izerskim.
- Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowanie obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.
- Organizowanie konferencji naukowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu.
- Rozważenie przyznania nagrody za prace licencjackie, magisterskie, doktoranckie ujmujące tradycję, historię, przyrodę oraz zabytki gminy Gryfów Śląski.
- Rozważenie inicjowania oraz udziału w Europejskich Dniach Dziedzictwa.

Kierunek działania 3. Specjalistyczne opracowania badawcze zasobów dziedzictwa kulturowego, związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.

- Rozważenie opracowania katalogu, prezentującego domy o konstrukcji szkieletowej, zabytkowe założenia pałacowo-parkowe z zapleczem gospodarczym, historyczne miejsca, krzyże pokutne, etc.
- Przeprowadzenie kwerendy, celem zgromadzenia informacji dot. posiadania przez lokalnych mieszkańców pamiątek historycznych, przedmiotów - celem ich ewentualnego użycia w salach wystawienniczych.
- Rozważenie przeprowadzenia badań dotyczących wpływu przejazdu pojazdów ciężkich na stan zachowania zabytkowej zabudowy, zlokalizowanej w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej (Rynek).
- Rozważenie opracowania propozycji np. w formie „Planu”, dot. skierowania ruchu ciężkich pojazdów z pominięciem strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej (Rynek).
- Opracowanie dokumentacji rewitalizacyjnej parku przy ul. Parkowej. Dokumentacja w trakcie opracowania.

PRIORYTET III

PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA I REGIONU, SPRZYJAJĄCA ROZWOJOWI TURYSTYKI KULTUROWEJ

Kierunek działania 1. Promowanie dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Gryfów Śląski.

- Kontynuacja organizowania corocznej imprezy Święta Miasta "Kwisonalia".
- Umieszczanie informacji o wydarzeniach kulturalnych na stronie internetowej Gminy i Miasta Gryfów Śląski.
- Organizowanie jarmarków promujących lokalnych artystów, rzemieślników oraz lokalne produkty: chleby, miody, wędliny, etc.
- Wydawanie mapek, folderów, materiałów promujących dziedzictwo kulturowe.
- Wypromowanie lokalnej pamiątki „Gryfuś” i płaskorzeźby herbu.
- Współpraca z partnerem czeskim oraz niemieckim w zakresie organizacji projektów promujących dziedzictwo kulturowe regionu.
- Kontynuacja współpracy ze Związkiem Gmin Kwisa w projektach związanych z popularyzacją historii i dziedzictwa kulturowego regionu.

Kierunek działania 2. Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

- Wspieranie mieszkańców w zakresie tworzenia bazy agroturystycznej oraz gastronomicznej.
- Wyznaczanie i oznakowanie nowych i istniejących szlaków turystycznych.
- Możliwość utworzenia centrum agroturystycznego w pałacu w Rzęsinach.
- Uzupełnienie strony internetowej gminy o informacje dotyczące szlaków turystycznych: mapa wraz z opisem szlaków.
- Realizacja projektu „REVIVAL - Rewitalizacja historycznych miast Dolnego Śląska i Saksonii” w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska-Saksonia 2014-2020:
 - **Wydanie monografii Gryfowa Śląskiego:** Wydanie 1000 szt. wydawnictwa promującego dorobek historyczny poprzednich i obecnego pokolenia mieszkańców Gryfowa Śląskiego, tłumaczonego na język niemiecki.
 - **Tablice informacyjne:** Wykonanie 7 tablic informacyjnych ze stałą treścią oraz 7 gablot informacyjnych, usytuowanych przy ważnych zabytkach miasta. Na tablicach umieszczone będą informacje o danym obiekcie w językach: polskim, niemieckim oraz angielskim. W gablotach natomiast umieszczane będą informacje dotyczące ważnych wydarzeń kulturalnych w mieście oraz z obszaru objętego wsparciem. Tablice będą stylizowane tak, aby pasowały do wizerunku miasta.
 - **Wędrówka po atrakcjach:** Wycieczka tematyczna z przewodnikiem po oznaczonych miejscach - jako dodatkowa atrakcja dla mieszkańców i turystów, zarówno krajowych jak i zagranicznych, która będzie stałym punktem oferty turystycznej miasta.

11.2. Monitoring i weryfikacja wyznaczonych kierunków działań jak i zadań.

W celu realizacji ww. priorytetów należy podjąć działania, które będą sukcesywnie realizowane i monitorowane w okresie 4 lat. Aby osiągnąć jak najlepsze efekty ustala się poniższy zestaw mierników, pozwalający na elastyczne zarządzanie, umożliwiające wprowadzenie zmian i korekt, wynikających z bieżących potrzeb lub innych losowych sytuacji, z jednoczesną obserwacją wyników.

P. I/1 - Rewitalizacja i rewaloryzacja tkanki zabytkowej, w tym założeń folwarcznych i parkowych, celem zahamowania procesów degradacyjnych.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zrewitalizowanych obiektów przestrzennych: pałace, zabudowania folwarczne, skwery, parki, przestrzeń miejska, etc.	2
Liczba zrewitalizowanych obiektów będących własnością Gminy Gryfów Śląski, wpisanych do GEZ.	1
Liczba zabezpieczonych obiektów przed postępującą degradacją, przed ewentualnym niebezpieczeństwem i zagrożeniem dla zdrowia i życia mieszkańców.	2
Liczba uporządkowanych i zagospodarowanych cmentarzy.	1
Liczba złożonych wniosków dotyczących pozyskania środków UE na projekty z zakresu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego.	2

P. I/2. Zachowanie historycznej i atrakcyjnej estetyki miasta i gminy.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba opracowanych dokumentów, zawierających wytyczne w przedmiocie umieszczania reklam, kolorystyki elewacji, etc.	1
Działania porządkujące estetykę miasta przeprowadzane kompleksowo, w tym m.in.: (odświeżenie małej architektury, nowe kompozycje kwiatowe, etc.).	4
Liczba wykonanych iluminacji obiektów zabytkowych.	1
Porządkowanie skwerów i bulwarów miejskich i wiejskich.	4

P. I/3 Zachowanie i ochrona historycznych układów obszarów miejskich i wiejskich.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.	1
Sukcesywne obejmowanie terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego.	w trakcie obowiązywania planu

P. I/4 Wdrażanie działań i narzędzi związanych z prawną ochroną dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba przeprowadzonych kontroli obiektów i założeń zabytkowych, będących własnością Gminy Gryfów Śląski.	4
Monitoring GEZ, ewentualne wprowadzenie nowych elementów.	1
Ilość opracowań uwzględniająca ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym m.in. weryfikacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	1
Liczba tablic umieszczonych przy pomnikach przyrody lub odświeżenie oznaczeń.	1
Liczba umieszczonych znaków na zabytkach.	10

P. II/1 Poszerzanie świadomości i odpowiedzialności za zachowanie dziedzictwa kulturowego w przestrzeni urbanistycznej i ruralistycznej.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Ilość zorganizowanych spotkań z mieszkańcami, dotyczących możliwości uzyskania funduszy na rewitalizację obiektów.	1
Ilość ulotek, folderów promujących właściwie przeprowadzane remonty w obiektach zabytkowych, informujących o możliwościach pozyskania wsparcia finansowego.	1

P. II/2 Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych konferencji naukowych.	1

Liczba zorganizowanych lub współorganizowanych konkursów, związanych z zachowaniem, ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego np. zadbane zabytek, piękna posesja, etc.	2
Ilość szkoleń organizowanych dla pracowników Urzędu Gminy i Miasta Gryfów Śląski we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - Delegatura w Jeleniej Górze jak również z inną instytucją.	1
Liczba pracowników Urzędu Gminy i Miasta Gryfów Śląski biorących udział w szkoleniach, konferencjach z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.	4
Proces uaktualniania strony internetowej Gminy i Miasta Gryfów Śląski o informacje dotyczące wydarzeń kulturalnych, historii, wyników konkursów.	stale

P. II/3 Specjalistyczne opracowania badawcze zasobów dziedzictwa kulturowego, związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba opracowań specjalistycznych, dokumentujących dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe .	1
Liczba opracowań specjalistycznych, opracowanych w związku z procesem inwestycyjnym.	1

P. III/1 Promowanie dziedzictwa kulturowego miasta i gminy Gryfów Śląski.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba zorganizowanych cyklicznych imprez.	2
Ilość projektów związanych z promocją dziedzictwa kulturowego, zorganizowanych z czeskim i niemieckim partnerem.	2
Liczba zorganizowanych konkursów, wystaw.	2
Ilość obiektów zaadaptowanych do pełnienia funkcji kulturotwórczych.	1
Liczba broszur, folderów, przewodników, promujących dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze regionu.	2

P. III/2 Modernizacja i rozwój infrastruktury turystycznej.

Miernik	Ilość w skali 4 lat
Liczba utworzonych szlaków turystycznych.	2
Ilość uporządkowanych i odświeżonych (znaki) szlaków turystycznych.	1

Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury, służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.	1
Liczba tablic informujących o atrakcjach turystycznych.	2

Realizacja Programu jest procesem długofalowym. Po upływie dwóch lat sprawozdanie z realizacji wyznaczonych zadań sporządzi komórka organizacyjna urzędu, koordynująca realizację programu, a następnie przedstawi ją burmistrzowi/wójtowi. Po akceptacji ocena zostanie przedłożona Radzie Gminy; będzie ona jednocześnie stanowić punkt wyjścia do wprowadzania uzasadnionych zmian i usprawniania programu. Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy i Miasta Gryfów Śląski 2020-2023*, która uwzględni wskaźniki odnoszące się do wytyczonych zadań.

12. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI 2020-2023.

Zakłada się, że zadania określone w Programie będą wykonywane za pomocą następujących podstawowych instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków, tworzenie parków kulturowych, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- finansowych – m.in. współfinansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich, jak również dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- koordynacji – m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi oraz z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- społecznych – m.in. poprzez działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- kontrolnych – m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

13. FINANSOWANIE PROJEKTÓW ZWIĄZANYCH Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY I MIASTA GRYFÓW ŚLĄSKI.

Wszelkie działania umożliwiające realizację celów zmierzających do zachowania, ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego wymagają określonych nakładów finansowych. Oprócz planowania merytorycznego przedsięwzięć należy właściwie rozpoznać zakwalifikowany zakres zadań, który będzie mógł uzyskać wsparcie finansowe w ramach odpowiedniego zewnętrznego źródła finansowania. Niniejszy przegląd programów może pełnić funkcję zarówno dydaktyczno-opiniującą jak też inspirującą do podjęcia działań. Przedstawione propozycje źródeł finansowania są skierowane głównie do jednostki samorządu terytorialnego, lecz w ramach niektórych programów o dofinansowanie mogą ubiegać się właściciele zabytków, fundacje czy instytucje kultury, etc.

Pomoc finansową można otrzymać z następujących źródeł:

- **Budżet Gminy i Miasta Gryfów Śląski - dotacje**
- **Środki Samorządu Województwa Dolnośląskiego oraz Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**
- **Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Budżet państwa**
- **Fundusze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych - Fundusz Kościelny**
- **Fundusze Unii Europejskiej - związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.**

13.1. Dotacje budżetu Gminy i Miasta Gryfów Śląski.

Z budżetu Gminy Gryfów Śląski mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze Gminy Gryfów Śląski, co reguluje ***Uchwała Nr LXXII/245 Rady Miejskiej Gminy Gryfów Śląski z dnia 07 lipca 2006 r. w sprawie zasad udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków***⁸³. Dotacje mogą zostać przyznane każdemu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku, jeśli obiekt znajduje się w złym stanie technicznym, obiekt posiada istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe. Dotacja może być udzielona w wysokości do 80% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku.

Ubiegający się o dotację winien złożyć wniosek o dotację wraz z następującymi załącznikami:

- decyzją o wpisie do rejestru zabytków obiektu, którego dotyczą prace lub roboty,
- dokumentem potwierdzającym tytuł władania zabytkiem,
- harmonogramem oraz kosztorysem przewidywanych lub wykonanych prac lub robót ze wskazaniem źródeł ich finansowania,
- decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu zezwalającą na przeprowadzenie prac lub robót oraz projektem i pozwoleniem na budowę (gdy wniosek dotyczy prac lub robót przy zabytku nieruchomym) lub programem prac (gdy wniosek dotyczy prac przy zabytku ruchomym),
- informacją o wnioskach o udzielenie dotacji skierowanych do innych organów,
- wykazem prac lub robót wykonanych w okresie poprzedzającym dzień złożenia wniosku.

Przekazanie dotacji następuje na podstawie umowy określającej w szczególności: opis prac lub robót i termin ich wykonania, kwotę dotacji i tryb jej płatności (uzależniony od wyniku każdorazowej kontroli postępu prac lub robót i rozliczenia tych wydatków), sposób i termin rozliczenia udzielonej dotacji oraz zasady zwrotu niewykorzystanej kwoty dotacji, pouczenie o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych przy wydatkowaniu otrzymanej dotacji, zobowiązanie ubiegającego się o

⁸³ https://bip-v1-files.idcom-jst.pl/sites/3085/wiadomosci/17195/files/uchwala_2452006.pdf.

dotację do poddania się pełnej kontroli w zakresie należytego wykonania prac lub robót, w tym udostępnienia niezbędnej dokumentacji, zasady zwrotu niewykorzystanej części dotacji. Podstawą rozliczenia dotacji jest pozytywny protokół odbioru wykonanych prac lub robót z udziałem przedstawicieli Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wnioski o dotację składa się Burmistrzowi Gminy i Miasta Gryfów Śląski do dnia 25 października każdego roku na następny rok budżetowy.

13.2. Środki Samorządu Województwa Dolnośląskiego oraz Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Kolejną możliwością otrzymania dotacji na wykonanie prac przy zabytkach są środki uruchomione przez samorząd województwa dolnośląskiego.

- **Dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego.**

Zasady udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego, określa: *Uchwała nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 roku w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego wraz ze zmianą przyjętą w uchwale nr XVIII/466/16 z dnia 28 stycznia 2016 roku.* Nabór wniosków o udzielenie w roku 2020 dotacji z budżetu Województwa Dolnośląskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego miał miejsce w terminie od 2 do 31 stycznia 2020 r.⁸⁴ Dotacja może być udzielona w ramach konkursu wniosków. O dotację, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami, może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacja na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku w danym roku budżetowym może być udzielona do wysokości 50% ogółu nakładów koniecznych na te prace lub roboty natomiast jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga

⁸⁴ Z początkiem lutego 2020 r. pod adresem www.umwd.dolnyslask.pl/kultura/ochrona-zabytkow/ zamieszczone zostały szczegółowe informacje dla Beneficjentów dotacji udzielonych w roku 2020 r., wzory załączników do umowy obowiązujące w roku 2020, jak również wzór wniosku o wypłatę dotacji, wzór tablicy informacyjnej oraz wzór sprawozdania z wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach; aktualnie widnieją tam dokumenty dla Beneficjentów z roku 2019, którzy w bieżącym czasie rozliczają udzielone dotacje.

przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo, gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku – dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może być większa niż 200 000 złotych⁸⁵. Budżet na ochronę zabytków w ramach naboru wniosków w roku 2020 wynosi 5 500 000 złotych.

■ **Otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego w 2020 r.**

Zarząd Województwa Dolnośląskiego podjął uchwałę Nr 1661/VI/20 z dnia 21 stycznia 2020 r. w sprawie ogłoszenia otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego w 2020 r. oraz powołania Komisji Konkursowej do oceny merytorycznej ofert. Celem konkursu ofert jest wyłonienie i wsparcie projektów na realizację zadań publicznych województwa dolnośląskiego z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego wraz z udzieleniem dotacji na dofinansowanie ich realizacji⁸⁶.

W ramach konkursu przewiduje się dofinansowanie następujących zadań:

FESTIWALE SZTUKI

Przedsięwzięcia o regionalnym lub ponadregionalnym charakterze, polegające na organizowaniu festiwali i przeglądów muzycznych, teatralnych, filmowych lub innych mających szczególne znaczenie dla kultury Dolnego Śląska.

EDUKACJA KULTURALNA DZIECI I MŁODZIEŻY

Przedsięwzięcia polegające na organizowaniu lub uczestniczeniu dzieci i młodzieży w festiwalach, przeglądach twórczości artystycznej, wystawach, warsztatach i innych wydarzeniach mogących mieć istotne znaczenie dla wspomagania rozwoju i uzdolnień dzieci i młodzieży.

DZIEDZICTWO KULTUROWE

Inicjatywy służące popularyzacji i ochronie elementów kultury regionalnej, folkloru i dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych Dolnego Śląska w formie przeglądów, konkursów, festiwali, wystaw, konferencji, działań edukacyjnych służących idei kontynuacji wartości tworzących poczucie tożsamości kulturowej.

INICJATYWA ARTYSTYCZNA

Przedsięwzięcia polegające na przygotowaniu i prezentacji wydarzeń artystycznych mogących mieć wpływ na promocję kultury Dolnego Śląska zarówno w kraju, jak i za granicą.

PUBLIKACJE I WYDAWNICTWA

Wspieranie niskonakładowych publikacji, niekomercyjnych wydawnictw, nagrań fonograficznych i audiowizualnych mających szczególne znaczenie dla kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska.

⁸⁵ <http://bip.umwd.dolnyslask.pl/dokument,iddok,52574,idmp,127,r,r>.

⁸⁶ <http://www.umwd.dolnyslask.pl/kultura/aktualnosci/artykul/ogloszenie-otwartego-konkursu-ofert-na-realizacje-zadan-publicznych-z-zakresu-kultury-i-ochrony-d-1/>.

Wysokość środków publicznych przeznaczonych w 2020 roku na realizację zadań wynosi 600 000,00 zł (słownie: sześćset tysięcy złotych). Wymagane jest wykazanie w kosztorysie oferty wkładu własnego finansowego oferenta w wysokości co najmniej 1 % finansowej wartości projektu, rozumianego jako własne środki finansowe oferenta oraz/lub środki finansowe z innych źródeł. Świadczenia pieniężne od odbiorców zadania nie stanowią środków finansowych z innych źródeł, są odrębną pozycją w źródłach finansowania kosztów realizacji zadania.

Termin realizacji zadania objętego konkursem - od 20 marca 2020 r. do 31 grudnia 2020 r.

■ **Dotacje w trybie art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.**

Dofinansowanie na projekty dot. m.in. promocji i zachowania dziedzictwa kulturowego można otrzymać w ramach trybu art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Zarząd Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr 3255/V/17 z dnia 11 stycznia 2017 r. przyjął sposób postępowania z ofertami złożonymi w trybie art. 19a, w tym dokonania oceny formalnej i merytorycznej złożonych ofert oraz oceny celowości realizacji zadań publicznych.

■ **Dotacje Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.**

Dotacje są udzielane na podstawie Zarządzenia Nr 36/2019 Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu z dnia 27 listopada 2019 roku w sprawie regulaminu udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 2020 dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków⁸⁷. O dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i robót budowlane może ubiegać się osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Wniosek należy złożyć do 30 czerwca lub 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona.

13.3. Fundusze Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego - Budżet państwa.

Dofinansowanie mogą otrzymać projekty w ramach Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego - na podstawie Zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2019 r. w sprawie wytycznych do Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Terminy naborów wniosków są ogłaszane na stronie urzędu na każdy kolejny rok.

■ **Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.** Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na

⁸⁷ https://wosoz.ibip.wroc.pl/public/get_file_contents.php?id=202700.

rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W odniesieniu do projektów „miękkich” preferowane będą projekty wspierające międzynarodową współpracę artystów, jak również projekty służące budowie kompetencji i konkurencyjności sektora kultury oraz projekty mające na celu zwiększenie dostępu do kultury. Dofinansowanie mogą otrzymać zadania obejmujące: ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego, budowę, rozbudowę, przebudowę, remont infrastruktury kultury oraz infrastruktury szkolnictwa artystycznego, realizację międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych oraz wydatki niekwalifikowane związane bezpośrednio z kulturą, ujęte w umowie o dofinansowanie w ramach programów europejskich (niemożliwe do odzyskania oraz niefinansowane z innych źródeł). O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.

- **Ochrona zabytków⁸⁸**. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W ramach Programu dofinansowanie mogą otrzymać następujące rodzaje działań:
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania,
 - prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych),
 - prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków),
 - prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). O dofinansowanie w ramach programu nie mogą ubiegać się

⁸⁸ <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow2>.

państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne.

- **Wspieranie działań muzealnych⁸⁹**. Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez Ministra KiDN), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.
- **Kultura ludowa i tradycyjna⁹⁰**. Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. W roku 2020 zakres programu pozostaje nadal rozszerzony o zadania, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez Ministra KiDN), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą wpisane do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej lub do Krajowego Rejestru Sądowego.
- **Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą⁹¹**. Celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać: państwowe instytucje kultury, samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe; kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.
- **Ochrona zabytków archeologicznych⁹²**. Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
- **Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą⁹³**. Celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: państwowe instytucje kultury, samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, fundacje ustanowione przez Skarb Państwa, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

⁸⁹ <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych2>.

⁹⁰ <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna2>.

⁹¹ <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica2>.

⁹² <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych2>.

⁹³ <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica2>.

- **Badanie polskich strat wojennych⁹⁴.** Strategicznym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie strat wojennych poniesionych w zakresie zbiorów artystycznych. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się państwowe i samorządowe instytucje kultury, w tym muzea wpisane do Państwowego Rejestru Muzeów oraz biblioteki posiadające zbiory artystyczne.
- **Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju⁹⁵.** Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. O dofinansowanie mogą się ubiegać samorządowe instytucje kultury sprawujące opiekę nad przynajmniej jednym miejscem pamięci. Natomiast nie mogą ubiegać się instytucje kultury współprowadzone przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego.
- **Groby i cmentarze wojenne w kraju⁹⁶.** Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń. Dofinansowanie mogą otrzymać zadania polegające na:
 - prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich,
 - zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie,
 - prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych,
 - prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego,
 - dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych,
 - popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.
- Podmioty uprawnione do składania wniosków: samorządowe instytucje kultury (które nie są współprowadzone przez Ministra KiDN), organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.
- **Infrastruktura domów kultury⁹⁷.** Strategicznym celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szeroki katalog działań, obejmujący prace budowlane, opracowywanie dokumentacji technicznej czy zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, daje możliwość finansowania zadań w obszarze sprawności efektywności funkcjonowania zaplecza materiałowo-technicznego podmiotów objętych zakresem programu. O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład

⁹⁴ <https://www.gov.pl/web/kultura/badanie-polskich-strat-wojennych2>.

⁹⁵ <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju>.

⁹⁶ <https://www.gov.pl/web/kultura/groby-i-cmentarze-wojenne-w-kraju>.

⁹⁷ <https://www.gov.pl/web/kultura/infrastruktura-domow-kultury2>.

których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki, jednostki samorządu terytorialnego.

O dofinansowanie projektów dot. działań z zakresu zachowania i promocji dziedzictwa kultury można się również ubiegać w ramach pozostałych Programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Muzyka, Muzyczny ślad, Teatr i Taniec, Sztuki wizualne, Film, Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży, Narodowa Kolekcja Sztuki Współczesnej Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Zamówienia kompozytorskie, Literatura, Promocja czytelnictwa, Czasopisma, Partnerstwo dla książki, Edukacja artystyczna, Edukacja kulturalna, Infrastruktura kultury, Infrastruktura szkolnictwa artystycznego, Kultura dostępna, Promocja kultury polskiej za granicą, Kultura cyfrowa, Rozwój sektorów kreatywnych, Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem. Szczegółowe wytyczne co do terminu naboru, zakresu działań oraz beneficjentów znajdują się na stronie internetowej ministerstwa: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020>

13.4. Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych - Fundusz Kościelny.

Fundusz Kościelny⁹⁸ został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. W projekcie ustawy budżetowej na rok 2020 zaplanowano 11.000.000,00 zł. Dotacje z Funduszu Kościelnego mogą zostać przyznane na realizację m.in. następujących zadań:

- remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej) oraz remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony), stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki),
- prowadzenie zakładów dla sierot, starców, osób upośledzonych fizycznie lub umysłowo oraz innych kategorii osób potrzebujących opieki,
- prowadzenie szpitali i innych zakładów leczniczych oraz aptek,
- organizowanie pomocy w zakresie ochrony macierzyństwa,
- organizowanie pomocy sierotom, osobom dotkniętym klęskami żywiołowymi i epidemiami, ofiarom wojennym, znajdującym się w trudnym położeniu materialnym lub zdrowotnym rodzinom i osobom, w tym pozbawionym wolności,
- prowadzenie żłobków, ochronek, burs i schronisk,

⁹⁸ <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

- udzielanie pomocy w zapewnianiu wypoczynku dzieciom i młodzieży znajdującym się w potrzebie,
- krzewienie idei pomocy bliźnim i postaw społecznych temu sprzyjających,
- przekazywanie za granicę pomocy ofiarom klęsk żywiołowych i osobom znajdującym się w szczególnej potrzebie.

13.5. Fundusze Unii Europejskiej - związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe.

Programy strukturalne Unii Europejskiej stwarzają możliwość pozyskiwania funduszy ze środków Unii Europejskiej na realizację projektów z obszaru kultury oraz przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków. Należą do nich m.in.:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich/LEADER.
- Program Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2014-2020/Fundusz Mikroprojektów.
- Program Współpracy INTERREG Polska-Saksonia 2014-2020.
- Fundusz Małych Projektów w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014-2020.
- Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.
- Fundusz Wyszehradzki.

Informacje dot. regulaminów i terminu składania wniosków znajdują się na stronach internetowych ministerstwa odpowiedzialnego za pilotaż ww. Programów.

■ Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020.

Projekty z zakresu dziedzictwa kulturowego mogą być realizowane w oparciu o Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego 2014-2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach Osi Priorytetowej 4 - *Środowisko i Zasoby*, Priorytet inwestycyjny 4.3 *Dziedzictwo kulturowe*. W ramach tego priorytetu wsparciem objęte zostaną zabytki nieruchome wraz z ich otoczeniem, wpisane do rejestru prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. Dofinansowanie otrzymają projekty polegające na: rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, restauracji, zachowaniu i adaptacji oraz na przeprowadzeniu robót budowlanych przy obiektach zabytkowych oraz obszarach zabytkowych, na przystosowaniu obiektów do pełnienia przez nie nowych funkcji (w szczególności do prowadzenia działalności kulturalnej i turystycznej) wraz z zakupem niezbędnego sprzętu/wyposażenia. Elementem uzupełniającym dla ww. projektów są zadania obejmujące: dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, adaptację i zastosowanie środków ochrony (np. przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej). Przedsięwzięcia dotyczące infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi, chodniki, drogi) otrzymają wsparcie do 15% całkowitych

kosztów kwalifikowanych jak również konserwacja, restauracja zabytków ruchomych znajdujących się w ww. zabytkach nieruchomych objętych wsparciem.

O dofinansowanie mogą się również ubiegać instytucje kultury na projekty związane z: przebudową/rozbudową obiektów zajmowanych przez te instytucje (wraz z zakupem niezbędnego sprzętu), w tym zastosowanie rozwiązań energooszczędnych zmniejszających ogólne koszty eksploatacji, doposażeniem w sprzęt (w tym informatyczny) niezbędny do rozwoju oferty odpowiadającej na nowe potrzeby w obszarze działalności kulturalnej.

W odniesieniu do projektów szkół i uczelni artystycznych możliwe będzie wsparcie w zakresie związanym z prowadzoną działalnością kulturalną i artystyczną, przy czym wsparcie to nie obejmuje działalności stricte dydaktycznej. Beneficjentami mogą zostać także jednostki samorządu terytorialnego, samorządowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę UNESCO, które realizują projekty dotyczące obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii lub zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub położonych na obszarach uznanych za Pomniki Prezydenta RP w następującym zakresie:

- konserwacji, restauracji, rewaloryzacji zabytków drewnianych (zarówno nieruchomych, jak i ruchomych);
- rozwoju czytelnictwa w miastach wojewódzkich;
- rozwoju sztuki współczesnej w miastach wojewódzkich;
- konserwacji, restauracji, rewaloryzacji, adaptacji na cele kulturalne oraz zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem ruchomych i nieruchomych zabytków techniki.

W ramach Priorytetu inwestycyjnego 4.4 *Ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych* wsparcie mogą otrzymać projekty dotyczące udostępniania zasobów przyrodniczych, przyczyniające się do rozwoju ruchu turystycznego polegające na wykorzystaniu i udostępnieniu lokalnych zasobów przyrodniczych m.in. na cele turystyczne (np. tereny wypoczynkowe, ścieżki rowerowe, ścieżki konne) służące zmniejszaniu presji na obszary cenne przyrodniczo. Beneficjentami mogą zostać: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne administracja rządowa, PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne, kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, organizacje pozarządowe, LGD, spółki prawa handlowego, w których udział większościowy – ponad 50% akcji, udziałów, itp. – posiadają jednostki sektora finansów publicznych, szkoły wyższe, ich związki i porozumienia, jednostki naukowe.

W ramach Osi Priorytetowej 6 – *Infrastruktura spójności społecznej* Priorytet inwestycyjny 6.3. – *Kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich, w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym* mogą otrzymać wsparcie finansowe projekty ukierunkowane na: remont, przebudowę, rozbudowę adaptację, wyposażenie istniejących zdegradowanych budynków, obiektów, zagospodarowanie terenów i przestrzeni (np. monitoring miejski lub dostosowanie przestrzeni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami) – w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, kulturalnych, gospodarczych, edukacyjnych lub rekreacyjnych. Potencjalni beneficjenci to: jednostki samorządu terytorialnego, ich

związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne JST, podmioty prawa publicznego z większościowym udziałem JST, jednostki sektora finansów publicznych, inne niż wymienione powyżej, wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe, towarzystwa budownictwa społecznego, organizacje pozarządowe, kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, instytucje kultury, LGD, zakłady leczenia uzdrowiskowego, podmioty lecznicze.

Istotną funkcję w zachowaniu dziedzictwa kulturowego pełnią wszelkie przedsięwzięcia związane z dokumentowaniem zasobów kulturowych. W ramach Osi Priorytetowej 2 - *Technologie Informacyjno-Komunikacyjne*, Priorytetu Inwestycyjnego: *E-usługi* wsparciem będą objęte projekty dotyczące digitalizacji zasobów i treści, np. kulturowych, naukowych należących do instytucji szczebla regionalnego i lokalnego oraz służące zapewnieniu powszechnego i otwartego dostępu w postaci cyfrowej do danych będących w posiadaniu ww. instytucji.

■ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Projekty związane z dziedzictwem kulturowym, przewidziane w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich, zostały uwzględnione działaniu M07 - *Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich*, i odnoszą się do następujących poddziałań⁹⁹:

Poddziałanie 2: Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej, w tym: ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego. Na obszarach wiejskich znajdują się pojedyncze obiekty zabytkowe, zespoły pałacowo – ogrodowe, zespoły folwarczne, układy tradycyjnej zabudowy ulegające stopniowej lub całkowitej degradacji, realizacja inwestycji z zakresu ochrony zabytków i budownictwa tradycyjnego ma przyczynić się do ich zachowania. Wsparcie w ramach tego typu operacji otrzymają zadania mające na względzie: odnawianie lub poprawę stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego, zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST.

Poddziałanie 3: Inwestycje w tworzenie, ulepszanie lub rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury oraz powiązanej infrastruktury w następujących obszarach, w tym:

inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne. Mieszkańcy obszarów wiejskich, w porównaniu do mieszkańców miast, mają słaby dostęp do podstawowych usług kulturalnych. Infrastruktura kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana. Realizacja inwestycji w obiekty pełniące funkcje kulturalne zapewni odpowiednie warunki do organizowania i animowania uczestnictwa społeczności wiejskiej w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych czy integracyjnych. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: budowę, modernizację lub wyposażanie budynków pełniących funkcje kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy,

⁹⁹ http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/PROW_2014-2020/Legislacja/2016.04.27_PROW2014-2020_skrot_zm.pdf.

przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

Kształtowanie przestrzeni publicznej. W wielu miejscowościach wiejskich rozwój przestrzenny nie następuje w oparciu o spójną koncepcję rozwoju przestrzennego, przez co miejscowości przestają być atrakcyjne dla mieszkańców, turystów i inwestorów. Inwestycje dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej mają podnieść atrakcyjność obszarów wiejskich i promować rozwój przestrzenny w oparciu o zasady kształtowania polityki przestrzennej. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje: ukształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego. Beneficjenci to: gmina, instytucja kultury, dla której organizatorem jest JST – w przypadku budowy, przebudowy, modernizacji lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, gmina – w przypadku kształtowania przestrzeni publicznej.

■ LEADER

Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 obejmuje narzędzie zdefiniowane jako Program „LEADER”, który jest wspierany ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS). Leader jest oddolnym podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez lokalne grupy działania (LGD), polegającym na opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR). Gmina Gryfów Śląski należy do LGD¹⁰⁰ „Partnerstwo Izerskie”, w ramach której opracowano dokument: *Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność w ramach Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. Partnerstwo Izerskie LGD z perspektywą 2023 roku.*

W ramach działania (2.1.3). „Dobro wspólne źródłem aktywizacji społeczności lokalnej” wsparciem objęte będą następujące zadania: budowa, remont, wyposażenie obiektów i miejsc związanych z rozwojem obszaru w oparciu o zasoby historyczne, przyrodnicze i kulturowe oraz modernizacja i adaptacja obiektów użyteczności publicznej służących pobudzeniu aktywności społeczeństwa, Wspieranie działań polegających na oznakowaniu, budowie, rozbudowie i uatrakcyjnieniu lokalnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej (ścieżki edukacyjne, tablice informacyjne, siłownie zewnętrzne, place zabaw itp.), wspieranie działań dotyczących tworzenia i doposażenia profesjonalnej bazy turystycznej, edukacyjnej. Natomiast w ramach działania (2.2.2.) Wspieranie ochrony środowiska poprzez inicjatywy proekologiczne i chroniące lokalne zasoby wsparcie otrzymają zadania polegające na rewitalizacji obiektów i miejsc należących do dziedzictwa przyrodniczego obszaru Partnerstwa Izerskiego (parki, skwery itp.). Do kwalifikujących się zadań należą również te, które mają na celu promocję walorów regionu. Beneficjenci to osoby bądź instytucje, które będą realizowały projekty zaplanowane w ramach LSR: organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje), organizacje nie posiadające osobowości prawnej, przedsiębiorstwa (małe, mikro i średnie), związki wyznaniowe (kościół), Jednostki Samorządu Terytorialnego (JST), osoby fizyczne ze szczególnym uwzględnieniem grupy defaworyzowanej (młodzież - osoby

¹⁰⁰ LGD Partnerstwo Izerskie swoim działaniem obejmuje 18 gmin, które obszarowo są spójne i tworzą zwarty geograficznie obszar, graniczą ze sobą w bezpośrednim sąsiedztwie, w południowo zachodniej części województwa dolnośląskiego. Gminy leżą w trójkącie między granicami Polski, Czech i Niemiec.

w wieku od 18 do 35 lat, osoby 50+ , osoby powyżej 50 roku życia, długotrwale bezrobotni (osoby pozostające bez pracy ponad rok, kobiety)¹⁰¹.

Działanie 2.3.1. Tworzenie i rozwijanie oferty regionu w oparciu o lokalne zasoby obejmuje zadania zmierzające do promocji regionu i jego walorów. Dofinansowanie mogą otrzymać projekty związane z utworzeniem platformy internetowej, która będzie siecowała Informacje turystyczne na obszarze Partnerstwa Izerskiego, z działaniami promocyjnymi dotyczącymi obszaru Partnerstwa Izerskiego i produktów lokalnych (foldery, filmy, publikacje, albumy, aplikacje mobilne, strony www., jarmarki, targi lokalne, giełdy produktów itp.) oraz z budową marki regionu i tworzenia wspólnej oferty promocyjnej i pakietów turystycznych poprzez zwiększenie zaangażowania i **współpracę mieszkańców, przedsiębiorców i JST.**

■ Program Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2014-2020/Fundusz Mikroprojektów.

Wsparcie finansowe w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2014-2020/ mogą otrzymać projekty odnoszące się do 2 Osi priorytetowej: Rozwój potencjału przyrodniczego i kulturowego na rzecz wspierania zatrudnienia Priorytet inwestycyjny 2.1: *Wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcanie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój.* Celem priorytetu jest zwiększenie odwiedzalności regionu poprzez większe wykorzystanie potencjału zasobów przyrodniczych i kulturowych. Przedsięwzięcia, które mogą zostać objęte wsparciem to:

- zachowanie i odnowa atrakcji kulturowych i przyrodniczych
- wspieranie wykorzystania niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- działania w zakresie infrastruktury w celu transgranicznego udostępnienia i wykorzystania kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa regionu przygranicznego
- wspólne działania informacyjne, marketingowe i promocyjne w dziedzinie wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych
- ewaluacje, opracowania studyjne, strategie, plany zmierzające do wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Projekty powinny wspierać wzrost gospodarczy, który w znaczący sposób przyczyni się do wzrostu zatrudnienia w regionie. W przypadku projektów infrastrukturalnych całkowite wydatki na jeden element infrastruktury nie mogą przekraczać 5 mln euro. Potencjalni wnioskodawcy: władze publiczne, ich związki i stowarzyszenia; organizacje powołane przez władze publiczne, organizacje pozarządowe; Europejskie Ugrupowania Współpracy Terytorialnej, kościoły i związki wyznaniowe; stowarzyszenia i związki działające w obszarze turystyki.

¹⁰¹ http://2018.lgdpartnerstwoizerskie.pl/wp-content/uploads/2019/01/lokalna-strategia-rozwoju-2016_2022-122456.pdf.

■ Fundusz Mikroprojektów.

Fundusz Mikroprojektów jest instrumentem przeznaczonym do wspierania projektów o mniejszym zakresie na poziomie lokalnym. Głównym celem Funduszu jest rozwijanie i wspieranie współpracy między społecznościami po obu stronach granicy, a przede wszystkim poprawa stosunków kulturalnych, społecznych i ekonomicznych. Realizowany jest w formie 6 projektów parasolowych, pokrywających łącznie cały obszar wsparcia i jest zarządzany przez euroregiony (dalej jako: Zarządzający FM): Nisa – Nysa, Glacensis – Glacensis, Praděd – Pradziad, Silesia – Silesia, Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński, Beskydy – Beskidy. Każdy Fundusz Mikroprojektów stanowi samodzielny projekt parasolowy, na którego realizację składają się poszczególne mikroprojekty realizowane przez mikrobeficjentów. Mechanizm realizacji Funduszu mikroprojektów zakłada wysokość dofinansowania z EFRR na pojedyncze projekty od 2 000 EUR do maksymalnie 20 000 EUR (w przypadku mikroprojektów w osi priorytetowej 3 i 4) lub 30 000 EUR (w przypadku mikroprojektów w osi priorytetowej 2). Dla mikroprojektów stosujących zasadę Partnera Wiodącego maksymalna wysokość dofinansowania jest podwójna. Całkowity budżet projektu nie może przekroczyć dwukrotności maksymalnej dotacji. Zasada Partnera Wiodącego polega przede wszystkim na składaniu wspólnego wniosku i realizacji wspólnego projektu transgranicznego. Z zasady tej wynika, że na podstawie wzajemnego porozumienia partnerów jeden z nich przejmuje odpowiedzialność za projekt jako całość wobec Instytucji Zarządzającej Programu i Komisji Europejskiej, stając się tzw. Partnerem Wiodącym projektu. Gmina Gryfów Śląski należy do euroregionu Nisa-Nysa.

Działania związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego realizowane będą w ramach Osi priorytetowej 2 Rozwój potencjału przyrodniczego i kulturowego na rzecz wspierania zatrudnienia i będą obejmować m.in.:¹⁰²:

- Zachowanie i odnowę atrakcji kulturowych i przyrodniczych ukierunkowane na ich wykorzystanie dla zrównoważonego rozwoju wspólnego pogranicza w tym rekonstrukcja, rewitalizacja i inne działania służące do zachowania i odnowie atrakcji przyrodniczych i kulturowych oraz działania zmierzające do większego włączenia atrakcji kulturowych i przyrodniczych do zrównoważonego ruchu turystycznego.
- Wspieranie wykorzystania niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wsparcie jest przeznaczone na rozwój i odnowę lokalnych tradycji folklorystycznych i

¹⁰² <http://www.euroregion-nysa.eu/file/Wytyczne%20dla%20Wnioskodawcy%20Nysa%20PL%20wersja%201-10-2016%20FINAL.pdf>

innych form niematerialnego lokalnego lub regionalnego dziedzictwa kulturowego, pod warunkiem możliwości ich wykorzystania w celu zwiększenia ruchu turystycznego na obszarze pogranicza.

- Działania w zakresie infrastruktury w celu transgranicznego udostępnienia i wykorzystania kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa regionu przygranicznego. Budowa, rekonstrukcja, przebudowa, modernizacja ogólnie dostępnej infrastruktury udostępniającej i zwiększającej wykorzystanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w branży turystycznej (np. ścieżki rowerowe, ścieżki edukacyjne itp.), w tym uzupełniająca infrastruktura turystyczna, ułatwiająca korzystanie z atrakcji kulturowych i przyrodniczych (np. stojaki na rowery, tablice informacyjne itp.). Budowa, rekonstrukcja, przebudowa, modernizacja infrastruktury umożliwiającej lub ułatwiającej dostęp do atrakcji kulturowych i przyrodniczych przez odwiedzających ze specjalnymi potrzebami (niepełnosprawni, rodziny z dziećmi, seniorzy itp.).
- Wspólne działania informacyjne, marketingowe i promocyjne w dziedzinie wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych. Wykorzystanie technologii mobilnych do wspólnej prezentacji i promocji atrakcji przyrodniczych i kulturowych wspólnego pogranicza (np. strony internetowe, portale społecznościowe, aplikacje mobilne, wykorzystanie kodów QR itp. Wspólne kampanie promujące atrakcje przyrodnicze i kulturowe wspólnego obszaru. Wspólny udział w targach i podobnych turystycznych wydarzeniach promocyjnych w tym nabycie niezbędnych materiałów promocyjnych o charakterze długotrwałym, potrzebnych do tego rodzaju promocji.
- Ewaluacje, opracowania studyjne, strategie, plany zmierzające do wykorzystania zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Wnioskodawca/Partner Wiodący lub partner mikroprojektu muszą należeć do jednej z niżej wymienionych kategorii instytucji:

- instytucja państwowa (rządowa), regionalna lub lokalna (samorządowa) lub stowarzyszenie takich instytucji,
- instytucja ustanowiona zgodnie z prawem publicznym lub prywatnym dla konkretnego celu zaspokajania potrzeb w interesie ogólnym, nieposiadająca charakteru przemysłowego lub handlowego oraz posiadająca osobowość prawną,
- organizacja pozarządowa posiadająca osobowość prawną.

■ Program Współpracy INTERREG Polska-Saksonia 2014-2020.

Zakwalifikowany *obszar Programu Współpracy INTERREG Polska-Saksonia* obejmuje po polskiej stronie: podregion jeleniogórski w województwie dolnośląskim oraz powiat żarski w podregionie zielonogórskim (województwo lubuskie), po niemieckiej stronie: powiaty Görlitz i Bautzen. Celem Programu jest pogłębienie współpracy dla przezwyciężania barier rozwojowych na pograniczu polsko-saksońskim. Program wspiera transgraniczne projekty, które przyczyniają się do rozwiązania zbieżnych problemów i podejmują wyzwania dotyczące rozwoju polsko-saksońskiego pogranicza. Budżet Programu wynosi 70 mln euro z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Projekty mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego realizowane będą w ramach Osi priorytetowej I – *Wspólne dziedzictwo naturalne i kulturowe*. Celem inwestycyjnym jest zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie

efektywnego gospodarowania ww. zasobami. Działania zostały podzielone na poszczególne obszary¹⁰³:

Działania na rzecz ochrony przyrody:

- budowa lub modernizacja małej infrastruktury turystycznej służącej ograniczaniu antropopresji na obszarach cennych przyrodniczo,
- wspólna ochrona transgranicznych siedlisk przyrodniczych i gatunków,
- rozwój i intensyfikacja współpracy parków, ogrodów botanicznych oraz zoologicznych na rzecz ochrony przyrody,
- realizacja działań wspierających ochronę i rozwój dziedzictwa naturalnego oraz krajobrazu w obszarze wsparcia.

Działania na rzecz zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego obejmują:

- opracowanie wspólnych standardów i strategii w zakresie ochrony i konserwacji zabytków kultury, w tym standardy poprawiające ich efektywność energetyczną,
- rewitalizacja i promocja zabytków przyrody i kultury, m.in. rewitalizacja mająca na celu poprawę efektywności energetycznej oraz wykorzystanie zrównoważonych źródeł energii,
- poprawa infrastruktury kultury poprzez rozwój projektów kulturalnych i utrzymanie obiektów sztuki,
- opieka nad wspólnym historycznym krajobrazem kulturowym (np. kraina domów przysłupowych),
- programy wymiany zabytków ruchomych i muzealiów (np. wystawy czasowe, objazdowe itp.)
- digitalizacja zabytków ruchomych i nieruchomości związanych z obszarem transgranicznym.

Działania na rzecz rozwoju dziedzictwa kulturalnego i naturalnego:

- tworzenie, rozbudowa sieci ścieżek rowerowych wraz z małą infrastrukturą,
- tworzenie i promocja wspólnych produktów, sieci informacyjnych i dydaktycznych w zakresie dziedzictwa naturalnego i kulturowego,
- sieciowanie (szlaki m. in. tematyczne, dydaktyczne, strategie marketingowe), w tym rozbudowa istniejącego systemu ścieżek krajobrazowych, kulturowych, rowerowych – jako elementu wykorzystania szczególnego potencjału do rozwoju turystyki,
- koordynacja transgraniczna systemów informacji turystycznej, stworzenie spójnego systemu oznakowania i informacji o zabytkach kulturowych i naturalnych,
- utworzenie i wspieranie wspólnej marki regionu,
- tworzenie i rozbudowa wielojęzycznych systemów informacyjnych i sprzedażowych związanych z promocją obiektów turystycznych i kulturalnych,
- koordynacja systemu integracji biletowej na obszarze wsparcia w celu promocji i poprawy dostępności obiektów dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Beneficjent wiodący lub partner projektu muszą należeć do jednej z niżej wymienionych kategorii instytucji:

¹⁰³ <https://pl.plsn.eu/documents/19524/32422/Program+Wsp%C3%B3l%C5%82pracy+INTERREG+Polska-Saksonia+2014-2020/6ed2502d-99ec-4399-9bc0-d81d7a905414>.

- jednostki administracji państwowej, regionalnej i lokalnej, stowarzyszenia tych jednostek i instytucje im podległe;
- posiadające osobowość prawną, zgodnie z obowiązującym prawem krajowym;
- nieposiadające osobowości prawnej na podstawie mającego zastosowanie prawa krajowego¹⁰⁴,
- podmiot ustanowiony zgodnie z prawem publicznym lub prywatnym dla konkretnego celu zaspokajania potrzeb w interesie ogólnym,
- organizacje pozarządowe non-profit, stowarzyszenia oraz organizacje partnerstwa społecznego i gospodarczego zgodnie z obowiązującym prawem krajowym.

■ **Fundusz Małych Projektów w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska – Saksonia 2014-2020.**

Program Współpracy Interreg Polska – Saksonia 2014-2022 udziela wsparcia także małym projektom transgranicznym. Głównym celem jest realizacja przedsięwzięć o charakterze people-to-people, oraz intensyfikowanie współpracy transgranicznej we wszystkich obszarach życia społecznego. Wsparcie otrzymać mogą małe projekty obejmujące:

- organizację i przeprowadzanie seminariów, konferencji i wydarzeń informacyjnych,
- organizację i przeprowadzanie spotkań, wymianę doświadczeń, pokazów, wydarzeń kulturalnych i sportowych,
- wymianę grup, w szczególności wymianę grup dzieci, młodzieży, studentów i uczniów,
- działania edukacyjne, wraz z modułami językowymi w celu poprawy kompetencji językowych,
- projekty działań informacyjno-promocyjnych oraz reklama dla obszaru, opracowywanie wielojęzycznych publikacji i materiałów informacyjnych (przynajmniej w języku polskim i niemieckim),
- opracowanie wspólnych systemów informacyjno-komunikacyjnych na obszarze pogranicza.

Łączna suma wydatków dla małego projektu nie może przekroczyć 30.000 EUR. Dofinansowanie wynosi maksymalnie 85% wydatków kwalifikowalnych, ale min. 3.000 EUR i maks. 20.000 EUR. Koszty osobowe - ryczałt 20% kwalifikowalnych kosztów bezpośrednich. Koszty administracyjno-biurowe - ryczałt 15% kosztów osobowych. Uprawnieni wnioskodawcy to: administracje krajowe, regionalne i gminne lub podporządkowane im urzędy, placówki i zrzeszenia, niepaństwowe organizacje non-profit, stowarzyszenia oraz partnerskie organizacje gospodarcze i społeczne, które nie posiadają osobowości prawnej, o ile ich przedstawiciele są uprawnieni do podejmowania w ich imieniu zobowiązań prawnych i przejmowania odpowiedzialności finansowej, np. DGB (artykuł 131 Rozporządzenia Finansowego UE), małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP), o ile działania projektowe leżą w interesie ogólnym (małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP) mogą być partnerami projektu,

¹⁰⁴ Pod warunkiem, że ich przedstawiciele są uprawnieni do podejmowania w imieniu danego podmiotu zobowiązań prawnych oraz finansowych. W tym przypadku wymagane będą stosowne dokumenty potwierdzające posiadane uprawnienia. [na:] <https://pl.plsn.eu/documents/19524/32422/Program+Wsp%C3%B3lpracy+INTERREG+Polska-Saksonia+2014-2020/6ed2502d-99ec-4399-9bc0-d81d7a905414>.

natomiast nie mogą być wnioskodawcami), Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej.

■ **Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.**

Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, czyli Fundusze norweskie i EOG, to bezzwrotna pomoc, którą przyznają beneficjentom Norwegia, Islandia i Liechtenstein. Projekty związane z dziedzictwem kulturowym zdefiniowane zostały w ramach Programu Kultura, który jest komponentem Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Program Kultura obejmuje budżecie ponad 88 mln euro (z których 75 mln euro stanowią środki Mechanizmu Finansowego EOG, a przeszło 13 mln euro wkład krajowy). Wdrażany jest przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako Operatora Programu, we współpracy z partnerami z państw-darczyńców: Norweska Rada Sztuki (ACN) i Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego (RA). Dofinansowanie projektów może sięgać do 85% ich wartości. Program koncentruje się na roli, jaką kultura i dziedzictwo kulturowe odgrywają w rozwoju lokalnym i regionalnym z uwzględnieniem nacisku na zatrudnienie, przedsiębiorczość w obszarze kultury i szkolenie zawodowe, oraz uwzględnia działania i inicjatywy w sztuce i kulturze, które promują włączenie mniejszości etnicznych i narodowych. Projekty dotyczące zachowania dziedzictwa kulturowego można wdrożyć w Poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego*), natomiast projekty dotyczące budowy i rozbudowy nie zabytkowej infrastruktury kultury w Poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego*¹⁰⁵.

Poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego obejmuje:*

- Działania inwestycyjne: (od 75% do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych) prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane (rozbudowa, nadbudowa, przebudowa, montaż i remont) przy zabytkach nieruchomych oraz w ich otoczeniu na potrzeby działalności kulturalnej (wraz z nadzorami nad tymi pracami), i/lub, ochrona historycznych ogrodów i parków (wraz z nadzorami nad tymi pracami).
- Działania miękkie: (od 15% do 25% całkowitych kosztów kwalifikowanych) oferta kulturalna i edukacyjna, szkolenia, zarządzanie projektem, promocja projektu.
- Działania nieobowiązkowe: konserwacja ruchomych obiektów dziedzictwa, w tym: księgozbiory, archiwa, obiekty muzealne, digitalizacja obiektów

¹⁰⁵ <https://eogkultura.mkidn.gov.pl/pages/dzialania/dzialanie-i/ogloszenia-o-naborze.php>.

ruchomych dziedzictwa, zakup sprzętu do działań kulturalnych i ochrony dziedzictwa kulturowego (tylko niezbędnego do osiągnięcia założonego celu).

Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury dla prezentacji dziedzictwa kulturowego obejmuje:

- Działania inwestycyjne: (od 75% do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych) roboty budowlane (budowa, przebudowa, montaż, remont) infrastruktury kulturalnej niewpisanej do rejestrów zabytków prowadzonych przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków (wraz z nadzorami nad tymi pracami).
- Działania miękkie: (od 15% do 25% całkowitych kosztów kwalifikowanych) oferta kulturalna i edukacyjna, szkolenia, zarządzanie projektem, promocja projektu.
- Działania nieobowiązkowe: zakup sprzętu do działań kulturalnych i ochrony dziedzictwa kulturowego (tylko niezbędnego do osiągnięcia założonego celu).

Uprawnieni beneficjenci: publiczne instytucje kultury, archiwa państwowe, publiczne szkoły i uczelnie artystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe z sektora kultury, jednostki samorządu terytorialnego, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na listę UNESCO lub uznanymi przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii.

■ **Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.**

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki jest międzynarodową organizacją z siedzibą w Bratysławie, założoną przez rządy państw Grupy Wyszehradzkiej (V4) tj. Czech, Węgier, Słowacji i Polski w 2000 roku. Program Grantów Wyszehradzkich Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego wspiera finansowo projekty rozwijające współpracę krajów należących do Grupy Wyszehradzkiej i Ukrainy. Budżet funduszu składa się z równych składek rządów V4, jak również wsparcia rządów i organizacji z Kanady, Niemiec, Holandii, Korei Południowej, Szwecji, Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych. Celem funduszu jest inspirowanie i promowanie rozwoju współpracy między obywatelami i instytucjami w regionie, jak również między członkami V4 i innymi krajami, zwłaszcza z regionu Bałkanów Zachodnich i Partnerstwa Wschodniego. Dotacje udzielane są na projekty z dziedziny kultury, nauki, turystyki oraz innych obszarów określonych w zaproszeniach do składania wniosków publikowanych na stronie internetowej Funduszu. O wsparcie ubiegać się mogą osoby fizyczne lub prawne, z wyjątkiem organizacji i instytucji administracji centralnej. Preferowane są projekty realizowane przez organizacje non-profit oraz instytucje publiczne (np. szkoły i uniwersytety, instytuty badawcze). Można ubiegać się o wsparcie finansowe IVF dla projektów w ramach trzech programów grantowych:

- grantów wyszehradzkich (Visegrad Grants),
- grantów wyszehradzkich plus (Visegrad+ Grants),
- grantów strategicznych (Strategic Grants).

W ramach funduszu zdefiniowane są następujące Obszary wsparcia:

- Kultura i wspólna tożsamość (Culture and Common Identity)
- Edukacja i budowanie potencjału (Education and Capacity Building)
- Innowacje, badania i rozwój, przedsiębiorczość (Innovation, R&D, Entrepreneurship)
- Wartości demokratyczne, media (Democratic Values and the Media)

- Polityka publiczna i partnerstwa instytucjonalne (Public Policy and Institutional Partnership)
- Rozwój lokalny, przedsiębiorczość, turystyka (Regional Development, Environment and Tourism)
- Rozwój społeczny (Social Development)

Każdy projekt powinien być związany z jednym lub dwoma obszarami tematycznymi programu.

BIBLIOGRAFIA:

Opracowania:

- Bachmiński Janusz, *Gryfów, Lubomierz*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Bena Waldemar, Paczos Andrzej, *Z biegiem Kwisy. Przyroda i Człowiek*, Lubań 2009.
- Bena Waldemar, *Polskie Górne Łużyce*, Zgorzelec 2003.
- Olczak Mariusz, *Gryfów Śląski i Gryf*, Warszawa 2001.
- Wrześniński Szymon, *Tajne badania Luftwaffe na Dolnym Śląsku*. Za kulisami eksperymentów Hubertusa Strugholda, Warszawa 2012.

Przewodniki:

- Przewodnik Turystyczny, *Powiat Lwówecki i Żacléř*, Lwówek Śląski 2019
- Przewodnik po gminach Związku Gmin "Kwisa", Lubań 2010
- Przewodnik, Dolny Śląsk, Warszawa 1977
- Wysopal Jan, *Przewodnik po tajemnicach Gryfowskiego Sgraffito*, Towarzystwo Miłośników Gryfowa Śląskiego

Strony internetowe:

- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000506>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001945/U/D20181945Lj.pdf>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190000808/O/M20190808.pdf>
- <http://polska2030.pl/dlugookresowa-strategia-rozwoju-kraju-polska-2030-trzecia-fala-nowoczesnosc/>
- https://www.irt.wroc.pl/aktualnosc-14-393-program_opieki_nad_zabytkami.html
- https://www.irt.wroc.pl/strona-128-plan_zagospodarowania_przestrzennego.html
- http://www.umwd.dolnyślask.pl/fileadmin/user_upload/Rozwoj_regionalny/SRWD/STRATEGIE%20-%20ZESTAWIENIE/1.DOLNY%20SLASK/SRWD_2030_calosc_druk.pdf
- https://bip-v1-files.idcom-jst.pl/sites/3102/wiadomosci/294320/files/strategia_rozwoju.pdf
- <https://docplayer.pl/17103617-Solecka-strategia-rozwoju-wsi-proszowka-w-gminie-gryfow-slaski.html>
- <https://menway.interia.pl/historia/news-tajemnicza-fabryka-w-uboczu,nld,450757>
- <http://lwo7.pbox.pl/pl/5376/drukuj-artykul.html>
- <https://www.eluban.pl/wiadomosci/11503,zamek-gryf-dokonuje-zywota>
- <http://www.zamkipolskie.com/rzasiny/rzasiny.html>;
https://pl.wikipedia.org/wiki/Zamek_Podskale
- https://www.inzynieriasrodowiska.com.pl/images/pdf_encyklopedia/2018/Drgania-drogowe-i-obciazenia-cykliczne.pdf; J Kawecki - Przegląd Budowlany, 2015 - yadda.icm.edu.pl;
http://www.map.piib.org.pl/uploads/pliki/materia%C5%82y%20szkoleniowe/2018/12Stypu%C5%82a%20K_Wp%C5%82yw%20drga%C5%84%20na%20budynki%20i%20ludzi%20w%20budynkach-popr.pdf;

- <http://www.lubanski.eu/gryfowski-dzins/>; <https://www.facebook.com/tmggryfow/posts/898643956885997/>
- <http://www.rowery.gryfow.pl/1469/skazani-na-azbest/>
- https://bip-v1-files.idcom-jst.pl/sites/3085/wiadomosci/17195/files/uchwala_2452006.pdf
- <http://bip.umwd.dolnyslask.pl/dokument,iddok,52574,idmp,127,r,r>
- <http://www.umwd.dolnyslask.pl/kultura/aktualnosci/artykul/ogloszenie-otwartego-konkursu-ofert-na-realizacje-zadan-publicznych-z-zakresu-kultury-i-ochrony-d-1/>
- https://wosoz.ibip.wroc.pl/public/get_file_contents.php?id=202700
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/wspieranie-dzialan-muzealnych2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/kultura-ludowa-i-tradycyjna2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow-archeologicznych2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/badanie-polskich-strat-wojennych2>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/groby-i-cmentarze-wojenne-w-kraju>
- <https://www.gov.pl/web/kultura/infrastruktura-domow-kultury2>
- <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>
- http://www.umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/PROW_2014-2020/Legislacja/2016.04.27_PROW2014-2020_skrot_zm.pdf
- http://2018.lgdpartnerstwoizerskie.pl/wp-content/uploads/2019/01/lokalna-strategia-rozwoju-2016_2022-122456.pdf
- <http://www.euroregion-nysa.eu/file/Wytyczne%20dla%20Wnioskodawcy%20Nysa%20PL%20wersja%201-10-2016%20FINAL.pdf>
- <https://pl.plsn.eu/documents/19524/32422/Program+Wsp%C3%B3%C5%82pracy+INTERREG+Polska-Saksonia+2014-2020/6ed2502d-99ec-4399-9bc0-d81d7a905414>
- <https://eogkultura.mkidn.gov.pl/pages/dzialania/dzialanie-i/ogloszenia-o-naborze.php>.